

ЮРИДИЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

DE IURE

№1

DOI 10.36074/Delure.issue1

ISSN 3041-1599

НАУКОВА УСТАНОВА
ІНСТИТУТ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА СПІВПРАЦІ

ЮРИДИЧНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

DE IURE

Випуск № 1
вересень, 2024

УКРЛОГОС Груп
2024

SCIENTIFIC INSTITUTION

INSTITUTION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL INTEGRATION AND COOPERATION

LAW SCIENTIFIC JOURNAL

DE IURE

Issue № 1

September, 2024

UKRLOGOS Group
2024

De iure : юридичний науковий журнал / НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці». Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. № 1. 128 с.

DOI: <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1>

Рекомендовано до видання

Вченою Радою Наукової установи «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці». Протокол № 54 від 19.09.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R40-05279 (Рішення Національної Ради № 2545 від 08.08.2024).

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Дем'янчук Юрій Вікторович – доктор юридичних наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет (Україна)

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вінісій Гомес де Васконселлос – доктор філософії в галузі права, професор,
Університет Сан-Паулу (Федеративна Республіка Бразилія)

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Висоцький Олександр Юрійович – доктор політичних наук, кандидат історичних наук, професор (Україна);
Гринюк Роман Федорович – доктор юридичних наук, професор (Україна);
Заросило Володимир Олексійович – доктор юридичних наук, професор (Україна);
Ільків Олег Васильович – доктор юридичних наук, професор (Україна);
Карпінський Борис Андрійович – доктор економічних наук, професор (Україна);
Кухарська Наталія Олександрівна – доктор економічних наук, професор (Україна);
Лук'янчиков Євген Дмитрович – доктор юридичних наук, професор (Україна);
Никитченко Наталія Валеріївна – доктор юридичних наук, професор (Україна);
Предместніков Олег Гарійович – доктор юридичних наук, професор (Україна);
Яроцький Віталій Леонідович – доктор юридичних наук, професор (Україна);
Миколаєць Вікторія Анатоліївна – доктор юридичних наук, доцент (Україна);
Сидорчук Владислав Васильович – доктор філософії в галузі права (Україна);
Стріяшко Галина Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Белкін Леонід Михайлович – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник (Україна);
Белкін Марк Леонідович – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Васечко Людмила Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Волошкевич Геннадій Андрійович – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Гавриленко Наталія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент (Україна);
Гарбінська-Руденко Альона Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Глух Марина Василівна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);

Дубняк Марія Вікторівна – кандидат юридичних наук (Україна);
Єгорова Валентина Сергіївна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна).
Качур Віра Олегівна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Найда Інна Володимирівна – кандидат наук з державного управління, доцент (Україна);
Панкевич Олег – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Політова Анна Сергіївна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Савченко Віктор Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Сластьоненко Оксана Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Смирнов Максим Іванович – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Спесівцев Денис Сергійович – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Тараненко Микола Миколайович – кандидат юридичних наук (Україна);
Шамара Олександр Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент (Україна);
Швець Оксана Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент (Україна).

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:

Index Copernicus; Google Scholar; Open Ukrainian Citation Index; OpenAIRE, CrossRef; WorldCat; «Наукова періодика України» (НБУ ім. В.І. Вернадського НАН України); Національний репозитарій академічних текстів; Mendeley; Semantic Scholar; Scilit; PubPeer.

» www.deiure.in.ua

Редакція журналу забезпечує проведення рецензування відповідно до процедури подвійного анонімного рецензування, виходячи з принципу об'єктивності та керуючись міжнародними стандартами публікаційної етики COPE Code of Conduct і нормами, викладеними в Етичному кодексі ученого України.

Статті перевіряються на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com.

Усі матеріали цього випуску поширюються на умовах ліцензії CC BY-SA 4.0 International,

D 29

De iure : law scientific journal / SI «Institution of Scientific and Technical Integration and Cooperation». Vinnytsia : LLC «UKRLOGOS Group», 2024. № 1. 128 p.

 DOI: <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1>

Recommended for publication by the

Academic Council of the Institute of Scientific and Technical Integration and Cooperation.
Protocol № 54 from September 19, 2024.

Media identifier: R40-05279 (Decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting № 2545 dated 08.08.2024).

EDITOR-IN-CHIEF:

Yurii Demianchyk – Doctor of Law, Professor,
Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine)

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Vinicius Gomes de Vasconcellos – PhD in Law, Professor,
University of São Paulo (Federative Republic of Brazil)

EDITORIAL BOARD:

Oleksandr Vysotskyi – Doctor of Political sciences, Ph.D. in History, Professor (Ukraine);
Roman Hryniuk – Doctor of Sciences in Law, Professor (Ukraine);
Volodymyr Zarosylo – Doctor of Sciences in Law, Professor (Ukraine);
Oleh Ilkiv – Doctor of Sciences in Law, Professor (Ukraine);
Borys Karpinskyi – Doctor of Sciences in Economics, Professor (Ukraine);
Nataliia Kukharska – Doctor of Sciences in Economics, Professor (Ukraine);
Yevhen Luk'ianchykov – Doctor of Sciences in Law, Professor (Ukraine);
Nataliia Nykytchenko – Doctor of Sciences in Law, Professor (Ukraine);
Oleh Predmestnikov – Doctor of Sciences in Law, Professor (Ukraine);
Vitalii Yarotskyi – Doctor of Sciences in Law, Professor (Ukraine);
Viktoriia Mykolalets – Doctor of Sciences in Law, Associate professor (Ukraine);
Vladyslav Sydorchuk – Doctor of Philosophy in Law (Ukraine);
Halyna Ctriiashko – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Leonid Bielkin – Ph.D. in Technical sciences, Senior researcher (Ukraine);
Mark Bielkin – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Liudmyla Vasechko – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Hennadii Voloshkevych – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Nataliia Havrylenko – Ph.D. in Economics, Associate professor (Ukraine);
Alona Harbinska-Rudenko – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Maryna Hlukh – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);

Mariia Dubniak – Ph.D. in Law (Ukraine);
Valentyna Yehorova – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Vira Kachur – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Inna Naida – Ph.D. in Public administration, Associate professor (Ukraine);
Oleh Pankevych – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Anna Politova – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Viktor Savchenko – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Oksana Slastonenko – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Maksym Smyrnov – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Denys Spiesivtsev – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine);
Mykola Taranenko – Ph.D. in Law (Ukraine);
Oleksandr Shamara – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine).
Oksana Shvets – Ph.D. in Law, Associate professor (Ukraine).

The journal is indexed in international reference and scientometric databases:

Index Copernicus; Google Scholar; Open Ukrainian Citation Index; OpenAIRE, CrossRef; WorldCat; «Наукова періодика України» (НБУ ім. В.І. Вернадського НАН України); Національний репозитарій академічних текстів; Mendeley; Semantic Scholar; Scilit; PubPeer.

» www.deiure.in.ua

The editors of the journal ensure peer review in accordance with the procedure of double-blind peer-review, based on the principle of objectivity and guided by the international standards of publishing ethics COPE Code of Conduct and the norms set forth in the Code of Ethics of the Ukrainian scientist.

Articles are checked for plagiarism using StrikePlagiarism.com software.

All material in this issue is licensed under CC BY-SA 4.0 International.

ЗМІСТ

Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. ІНТЕГРАТИВНІ СКЛАДОВІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ (ПРАВОСВІДОМОСТІ): НОРМАТИВНИЙ ВИМІР.....	9
Цимбалюк Х. О. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ PSD2 ТА ПРОЄКТА НОВОЇ ПЛАТІЖНОЇ ДИРЕКТИВИ PSD3 І РЕГЛАМЕНТІВ	23
Гавриленко Н. В. ПРОБЛЕМА МОБІНГУ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ.....	32
Кохановський В. О. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА АВТОРІВ ВІНАХОДІВ, КОРИСНИХ МОДЕЛЕЙ ТА ПРОМИСЛОВИХ ЗРАЗКІВ ТА СПАДКУВАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА	42
Мудрак С. І. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	51
Ясніцький Д. С. ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС	61
Волкошовець С. В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗБІЙ В РОЗРІЗІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ	73
Федоренко Р. І. КОНФІСКАЦІЯ, ЯК НАСЛІДОК ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	86
Насібович О. О. ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	97
Єфімов Д. С., Андронов К. Ю. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛІДІВ НА ГІЛЬЗАХ ПІСТОЛЕТІВ «GLOCK»	108
Бірюков Р. М. СТРУКТУРА ТА ПОВНОВАЖЕННЯ ГРУПИ ТРЕВІ ЯК СТРУКТУРИ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ В 1980-Х-1990-Х РОКАХ	116

CONTENT

Baimuratov M., Kofman B. INTEGRATIVE COMPONENTS OF MUNICIPAL CONSCIOUSNESS (LEGAL CONSCIOUSNESS): NORMATIVE DIMENSION	9
Tsybaliuk Kh. COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF PSD2 AND DRAFT NEW PAYMENT DIRECTIVE PSD3 WITH REGULATIONS	23
Havrilenko N. THE PROBLEM OF MOBBING AND DISCRIMINATION IN EMPLOYEES	32
Kokhanovskyi V. PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS OF AUTHORS OF INVENTIONS, UTILITY MODELS AND INDUSTRIAL DESIGNS AND INHERITANCE OF PROPERTY RIGHTS OVER PATENT OBJECTS	42
Mudrak S. ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF PROTECTING THE RIGHTS AND LEGAL INTERESTS OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS	51
Yasnitskyi D. PROCUREMENT FOR NON-ENFORCEMENT OF COURT DECISIONS UNDER EU LEGISLATION	61
Volkshovets S. CRIMINAL LIABILITY FOR ROBBERY IN TERMS OF HISTORICAL DEVELOPMENT	73
Fedorenko R. CONFISCATION AS A CONSEQUENCE OF CRIMES IN THE FIELD OF LAND RELATIONS	86
Nasibovich O. ABUSE OF POWER OR OFFICIAL AUTHORITY UNDER THE LAWS OF FOREIGN COUNTRIES	97
Yefimov D., Andronov K. FORENSIC FEATURES OF TRACES ON THE CASINGS OF «GLOCK» PISTOLS ..	108
Biriukov R. STRUCTURE AND AUTHORITY OF THE TREVI GROUP AS A STRUCTURE OF INTERNATIONAL POLICE COOPERATION IN EUROPE IN THE 1980S-1990S	116

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.001>

Баймуратов Михайло Олександрович¹, Кофман Борис Якович²

1. доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
Академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0002-4131-1070

2. доктор юридичних наук, старший дослідник,
Заслужений юрист України,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0001-8121-5190

Інтегративні складові муніципальної свідомості (правосвідомості): нормативний вимір

АНОТАЦІЯ. У статті досліджується процес становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні як конституційно-правового інституту. Основна увага приділяється формуванню муніципальної свідомості та правосвідомості населення, які є ключовими факторами функціонування територіальних громад. Муніципальна свідомість розглядається як відображення локальної демократії та інструмент соціальної інтеграції. Важливим аспектом є роль муніципальної правосвідомості у створенні нормативно-правової бази, що забезпечує стабільність та розвиток громади, особливо в умовах реформування державного управління та децентралізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: муніципальна свідомість; місцеве самоврядування; територіальні громади.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.001>

Mykhailo Baimuratov¹, Borys Kofman²

1. Doctor of Sciences in Law, Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Academician of the Ukrainian Academy of Sciences,
Professor of the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after Kostiantyn Ushynskyy, UKRAINE
ORCID ID: 0000-0002-4131-1070

2. Doctor of Sciences in Law, Senior Researcher,
Honored lawyer of Ukraine,
Professor of the Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after Kostiantyn Ushynskyy, UKRAINE
ORCID ID: 0000-0001-8121-5190

Integrative components of municipal consciousness (legal consciousness): normative dimension

ABSTRACT. The article examines the process of formation and development of local self-government in Ukraine as a constitutional and legal institution. The main attention is paid to the formation of municipal awareness and legal awareness of the population, which are key factors in the functioning of territorial communities. Municipal consciousness is considered as a reflection of local democracy and a tool of social integration. An important aspect is the role of municipal legal awareness in creating a regulatory and legal framework that ensures the stability and development of the community, especially in the conditions of state administration reform and decentralization.

KEYWORDS: *municipal consciousness; local self-government; territorial communities.*

Становлення і розвиток в Україні місцевого самоврядування (далі – МСВ) як конституційно-правового інституту самоорганізації населення у вигляді існування і функціонування територіальних громад (далі – ТГ), з'явилося не тільки революційною подією в становленні і розвитку феноменології демократичної правової державності, а й суттєвим стратегічно-контекстуальним чинником в формуванні нової якості суспільної свідомості населення – муніципальної свідомості (правосвідомості) у її індивідуальному, груповому і колективному видовому вимірюванні.

Саме муніципальна свідомість (правосвідомість) виступає, по-перше, яскравим свідоцтвом наявності в соціумі ідей муніципалізму, його позитивного сприйняття і позитивного психічного відношення до феноменології локальної демократії; по-друге, соціальним нормативно-управлінським фактором, і одночасно гарантом виникнення, формування, існування, розвитку, вдосконалення та контекстуалізації як загальних настанов, так власне й всієї феноменології локальної демократії в демократичній правовій державі, що, по-третє, об'єктивує і детермінує створення її моделі у формалізованому вигляді МСВ, а також, по-четверте, психологічно, ідеологічно, організаційно, нормативно, конотаційно, наративно, комунікативно і аксіологічно передбаченого формування муніципального права і муніципального законодавства в системі національної правової системи.

Враховуючи той факт, що феноменологія правосвідомості завжди вважалася невід'ємним елементом і неодмінною складовою структури правової культури суспільства, яка залежить від менталітету соціуму, ці обидві терміносистеми завжди розглядалися у органічній єдності та взаємному зв'язку. Однак, при цьому варто наголосити, що дослідження складних аспектів структуризації правосвідомості саме в контексті формування її муніципальної форми на локальному рівні функціонування ТГ – локального соціуму, у вітчизняній правовій науці фактично не проводились. Деякі окремі праці вітчизняних (М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, Д. О. Бобровник, О. О. Боярський, В. С. Могілевський, Б. Я. Кофман, І. Г. Посторонка

тощо) і зарубіжних (С. Р. Гасанбеков, Н. В. Новоселова, Ю. А. Дроздова, Ж. С. Мартинсон тощо) вчених присвячено окремим аспектам формування, прояву і інституціоналізації муніципальної правосвідомості у жителів-членів локальних спільнот і членів ТГ як членів-елементів «малих» і «середніх» груп, інституцій громадянського суспільства, політичних та інших громадських об'єднань, рухів та спільнот. Хоча актуалізація такого напрямку досліджень правосвідомості в умовах активізації становлення інституту локальної демократії в Україні, проведення муніципальної реформи, як основоположної частини реформи децентралізації публічної влади в державі, а також багатогранна діяльність органів МСВ з управління повсякденною життєдіяльністю ТГ в складних умовах російсько-української війни та в умовах повоєнного відновлення держави та її ТГ – по-перше, не викликає сумнівів; по-друге, не має альтернативи; по-третє, володіє суттєвим перспективним науковим та праксеологічним потенціалом в контексті запозичення та реалізації.

Стратегічною особливістю муніципальної свідомості (правосвідомості) виступає теза про те, що ця феноменологія виникає, формується, існує, реалізується, розвивається і вдосконалюється, а також трансформується завдяки тому, що вона базується на *колективних формах існування (співіснування) людей-жителів і одночасно членів ТГ*, що існують в межах локальної територіальної людської спільноти, в умовах МСВ, в філософському стані повсякденності. Ба більше, ці форми сприймаються людьми, їх групами та асоціаціями – як оптимальні та ефективні, природні та технологічні, функціональні та телеологічно обґрунтовані, нормативні та соціально-обкатані, типізовані та стереотиповані поведінково-діяльнісні настанови, що дають можливість наведеним суб'єктам реалізовувати екзистенційні інтереси, від вирішення яких напряму залежить стале і стабільне існування і функціонування людини та її спільнот, причому, на будь-якому рівні в локальному соціумі в цілому.

Джерелом формування наведених поведінково-діяльнісних

настанов людини, її груп та асоціацій виступає феноменологія соціалізації, в тому числі й правової соціалізації. Саме завдяки неї, по-перше, приходить розуміння і усвідомлення людиною своїх екзистенційних настанов; по-друге, здійснюється психологічне сприйняття позитивного потенціалу таких настанов та їх «вбудування» в систему індивідуальних, групових та колективних діяльнісних парадигм; по-третє, відбувається їх практична реалізація в повсякденному житті наведених індивідуальних та колективних суб'єктів; по-четверте, найважливіші поведінково-діяльнісні настанови людини, її груп та асоціацій трансформуються в права, свободи і обов'язки людини, що складають їх конституційно-правовий статус, що формується і реалізується саме на локальному рівні соціуму, в межах ТГ, в умовах МСВ, в філософському стані повсякденності; по-п'яте, багато з таких прав, свобод і обов'язків людини, що складають її конституційно-правовий статус трансформуються в муніципальні права людини [1] та доповнюються іншими правами, що детерміновані безпосередньою участю людини в МСВ; по-шосте, саме такі наведені настанови стимулюють та каталізують формування та розвиток муніципальної свідомості як адекватного відображення життя людини в локальній людській спільноті, що базується на її спільному проживанні та колективному існуванню в межах ТГ, через використання індивідуально-групових та колективно-групових поведінкових парадигм.

Зазвичай, структура муніципальної правосвідомості, як й загальна феноменологія правосвідомості [2], складається з таких елементів:

- правова (муніципально-правова) психологія,
- правова (муніципально-правова) ідеологія та
- правова (муніципально-правова) поведінка.

При цьому феномен правової профільної психології апріорі та об'єктивно виникає на муніципально-правовому рівні, тобто на локальному рівні існування соціуму, бо саме людина, її групи та асоціації існують та функціонують саме на рівні ТГ. Муніципальна (муніципально-правова) психологія формує відповідний поведінковий дискурс, що базується на відповідній поведінково-

діяльнісній парадигмі.

Своєю чергою, правова (муніципально-правова) ідеологія, як структурний елемент муніципальної правосвідомості, охоплює знання, уявлення, поняття про зміст права, включаючи й нормативні настанови муніципального права, що формуються в результаті правового виховання та юридичних наукових досліджень. Отже, такий комплекс знань (інформації) цілеспрямовано впливає на свідомість людини, її груп та асоціацій, моделюючи і трансформуючи її в контекстуалізації муніципального буття та реалізації профільних муніципально-правових форм життєдіяльності.

На відміну від муніципально-правової психології, що формується в основному стихійно, в залежності від суб'єктивних подій в муніципальному житті та досвіду минулих поколінь, муніципально-правова ідеологія формується в системному ключі в результаті:

а) наукового (доктринального), теоретичного відображення муніципально-правової дійсності (*доктринально-теоретичний фактор* – авт.);

б) на основі узагальнення і розвитку найбільш відомих і значущих муніципально-правових теорій минулого і сучасного (*історико-теоретичний фактор* – авт.);

в) вивчення основних закономірностей становлення, розвитку і функціонування муніципалізму та його нормативного супроводження і забезпечення (*нормативно-супроводжувальний фактор* – авт.);

г) вивчення основоположних засад муніципалізму, що зафіксовані в міжнародних правових стандартах локальної демократії (*міжнародно-правовий фактор* – авт.);

г') вивчення основоположних настанов державної муніципальної політики (*державно-управлінський фактор* – авт.).

Муніципально-правова ідеологія напрямку впливає на формування, модернізацію та модифікацію засад муніципально-правової психології, роблячи її настанови більш застосованими до змін в державотворенні і правотворенні, а також змін, що детерміновані і пов'язані з різними проявами глобалізації.

Третім елементом муніципальної правосвідомості виступає правова (муніципально-правова) поведінка, що передбачає її вольову сторону, яка становить процес перетворення норм муніципального права в реальну муніципально-правову поведінку людини в межах груп, асоціацій, а також всієї ТГ. Треба розуміти, що органи місцевого самоврядування, особливо представницькі, також можуть діяти в рамках використання засад муніципально-правової поведінки, бо вони, фактично виступаючи від імені ТГ та в її інтересах, ретранслюють, моделюють, трансформують відповідні настанови муніципально-правової психології та муніципально-правової ідеології, якими володіє локальна людська спільнота, причому, кожний член такої спільноти виступає ретранслятором муніципальних ідеалів, принципів та цінностей. Звідси основними носіями повсякденної муніципально-правової дійсності виступають всі жителі-члени відповідних ТГ. Своєю чергою, муніципально-правова дійсність виступає каталізатором для становлення і розвитку різних рівнів (індивідуальний, груповий, колективний) і форм (фізичні особи, юридичні особи, органи МСВ, органи публічної влади тощо) муніципальної свідомості (правосвідомості).

Необхідно наголосити на особливій та екстраординарній ролі правової (муніципально-правової) психології у формуванні муніципальної (муніципально-правової) свідомості. Бо цей, зазвичай, структурний елемент правосвідомості, що включає правові почуття, настрої, інші емоційні сприйняття правових явищ, виступає запускаячим елементом для розумових процесів кожної людини, яка в обов'язковому порядку виступає як житель-член відповідної ТГ.

Отже, можна стверджувати, що як феномен правова профільна психологія апріорі виникає на муніципально-правовому рівні, тобто на локальному рівні існування соціуму, бо саме людина, її групи та асоціації існують та функціонують саме на рівні ТГ, бо здійснюють саме тут свій життєвий цикл. Її виникнення, формування й існування пов'язане з об'єктивно-суб'єктивною властивістю людей безпосередньо чуттєво відображати правове середовище, емоційно

реагувати на зовнішні правові явища, формуючи відповідні реакції у вигляді відповідних правил поведінки.

При цьому слід враховувати, що вона відображає право не узагальнено, не абстрактно, а конкретизовано і усвідомлено у його структурній побудові на права, свободи і обов'язки.

У структурі правової (муніципально-правової) психології, своєю чергою, виділяють [3]:

А) сталі частини (настрої, почуття, переживання) – формуються в індивідуальному порядку у людини-жителя і члена ТГ в процесі знаходження саме в ТГ, в умовах МСВ та, зазвичай, в стані повсякденності, в процесі реалізації свого конституційно-правового і муніципально-правового статусу (тактичні настанови) та здійснення нею свого життєвого циклу (стратегічні настанови);

Б) пізнавальні частини (правові емпіричні знання, уявлення, погляди) – формуються і проявляються в процесі правової соціалізації, що здійснюється в рамках ТГ, в умовах МСВ, в стані повсякденності, через формування правових поведінкових настанов (атитюдів);

В) емоційні складові (правові емоції, почуття, настрої) – формуються і проявляються в процесі життєдіяльності (соціально-правової практики) в рамках ТГ, в умовах МСВ, в стані повсякденності в процесі вибору нормативних форм такої життєдіяльності (правових габітусів);

Г) регулятивні елементи (правові звички, традиції) – формуються в результаті правової соціалізації та соціально-правової практики у людини-жителя і члена ТГ, групи людей-членів ТГ та їх асоціацій і реалізуються через формування і використання правових атитюдів та габітусів, що складають базову систему атитюдно-габітусної організації соціального життя, що заснована на нормативних засадах.

В контексті інтерпретації наведених елементів відносно муніципально-правової психології треба зазначити, що вона:

– є безпосереднім відображенням муніципальної правосвідомості, яскравою ознакою її наявності та ефективного

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

впливу на свідомість конкретної людини-жителя і члена ТГ, а також груп і асоціацій людей;

– всі її частини, складові та регулятивні елементи напряду пов'язані з реалізацією екзистенційних інтересів людини-жителя і члена ТГ, а також груп і асоціацій людини;

– весь елементний склад профільної психології насамперед реалізується людиною-жителем і членом ТГ в межах МСВ в процесі реалізації нею свого життєвого циклу;

– профільна психологія володіє могутніми інституціональними властивостями, бо вона скерована на формування у людини-жителя і члена ТГ поведінкових настанов, що набувають в перспективі характер поведінкових стереотипів;

– профільна психологія володіє могутнім праксеологічним потенціалом, бо вона є фактично стадією передреалізації її частин, складових та регулятивних елементів у конкретних формах поведінки людини в межах ТГ;

– поведінкові настанови людини-жителя і члена ТГ, якими він реалізує свою муніципально-правову психологію, – по-перше, знаходять своє втілення в поведінці груп людей та їх асоціацій, що створюються по різних ознаках в межах ТГ (національних, релігійних, економічних, політичних, вікових, статевих, соціальних, культурологічних тощо) у вигляді професійних, вікових, станових, економічних тощо інституцій ГС; по-друге, формують стереотипи поведінки людини-члена ТГ при виникненні аналогічних життєвих питань та проблем в контексті їх вирішення та розв'язання; по-третє, фактично володіють спадковістю, бо запозичуються у практику муніципального життя іншими жителями-членами ТГ і з часом входить до їх ментальних рис; по-четверте, визнаються як ефективні форми поведінки людини, її груп і асоціацій при різних життєвих обставинах з боку ОМСВ та інших органів публічної влади, включаючи й органи публічної державної влади;

– отже, муніципально-правова психологія фактично виступає як інтелектуально-свідомий та результативно-праксеологічний підсумок сформованої муніципальної правосвідомості, оптимальний

і ефективний засіб її реалізації, а також об'єктивно-іманентний концепт виникнення і формування, а також реалізації, розвитку і вдосконалення поведінкових настанов людини, що існує в умовах МСВ, здійснюючи в межах ТГ свій життєвий цикл.

Резюмуючи положення, що наведені вище, можна дійти таких висновків:

- повсякденне життя людини, її груп та асоціацій базується не тільки на великій кількості поведінково-діяльнісних настанов, що мають свій чіткий зовнішній характер і прояв, а й на їх суттєвій психічній основі (мислі, почуття, переживання, індивідуальне відношення до зовнішніх подразників тощо), що супроводжує формування будь-якої поведінкової настанови або її реалізацію – саме це й виступає основою формування муніципальної свідомості (правосвідомості);

- всі соціальні процеси, що проходять саме в локальному територіальному людському соціумі – ТГ, з його державною організацією, – як основоположному простору життєдіяльності кожної людини, а також її груп і асоціацій, що об'єктивно існує та функціонує в умовах МСВ, – об'єктивно і обов'язково мають під собою солідну психічну основу, бо саме вона:

- а) демонструє та ілюструє відношення людини, її груп та асоціацій та їх природну реакцію на «зовнішні подразники» – через усвідомлення останніх індивідуальною, груповою та колективною свідомістю та модифікацією в результаті такого усвідомлення своєї поведінки (*поведінковий фактор* – авт.),

- б) під такими «зовнішніми подразниками» зазвичай розуміють широке та багатофакторне коло суспільних факторів (*суспільний фактор* – авт.), що

- в) виникають і супроводжують будь-які соціальні відносини між людьми, між ними та органами публічної влади, іншими суб'єктами, що існують та функціонують на території ТГ (*суб'єктно-комунікативний фактор* – авт.), –

- г) в такі відносини вступають люди, їх групи та асоціації для вирішення своїх екзистенційних інтересів та своїх прав, свобод і

обов'язків, що зазвичай, обов'язково, логічно і однозначно «витікають» з таких інтересів, їм відповідають та їх відображають (*екзистенційно-діяльнісний фактор* – авт.),

г') зі стратегічною метою стабільного та сталого проходження свого життєвого циклу (людини) (*екзистенційно-цикловий фактор* – авт.), – причому

д) наведені фактори формуються, виникають в складному, багатоманітному і суперечливому процесі соціалізації людини, включаючи й її правову форму (*фактор соціалізації* – авт.),

е) і реалізуються через різні практичні форми її життєдіяльності (габітуси), включаючи й правові габітуси, – в межах складної та багаторівневої системи комунікативної взаємодії з іншими членами громади, а також іншими суб'єктами (фізичними і юридичними особами, інституціями громадянського суспільства тощо), що функціонують в її межах (*габітусний фактор* – авт.), – і, у підсумку,

є) формує дуже складний, тендітний і суперечливий, а також такий, що часто схильний до змін і коливань, феномен суспільної психіки (суспільної психології) (*феноменологічний фактор* – авт.),

ж) ба більше, цей феномен набуває особливої актуалізації, конкретизації та контекстуалізації в умовах правової глобалізації, коли здійснюється не тільки акцентуація на існуванні і функціонуванні колективних суб'єктів (до речі, до кола яких відносяться й ТГ), а й конкретної людини, формуванні і реалізації її правового статусу, – що практично реалізується на локальному рівні соціуму, в межах ТГ, в умовах МСВ та в філософському стані повсякденності, а це напряму пов'язане з психологічною сферою людини, її груп та асоціацій (*фактор глобалізації* – авт.),

з) разом з тим, необхідно розуміти відповідну складність та практичну нереальність заміни у вказаних процесах формування муніципальної психології, що є досить вразливими і тендітними, теоретичних гасел і настанов на досить жорсткі юридичні конструкції – тобто, ми стикаємось з відповідними процесами визнання цього феномена та її легалізації та легітимації через відповідний рівень його повільного нормування і нормативізації, що

триває досі, у узагальнюючий феномен муніципалізму, де муніципальна психологія виступає його найважливішою та органічно-іманентною складовою (*фактор повільного «нормування / нормативізації»* – авт.);

и) феноменологія муніципальної психіки виступає рефлексивною формою пізнання соціальної, в тому числі й соціально-правової реальності на локальному рівні існування і функціонування локального соціуму у вигляді ТГ, що існує в умовах МСВ, – тобто, йдеться про глибинне самопізнання суб'єктом (індивідуальним, груповим, колективним) своїх внутрішніх психічних станів та актів, під якими треба розуміти формування і реалізацію на практиці його поведінково-діяльнісних настанов (*фактор рефлексії* – авт.);

і) феноменологія муніципальної психіки однозначно володіє суттєвим потенціалом програмування поведінки кожної людини, що існує та функціонує в межах ТГ, – причому таке програмування базується на відповідних муніципальних цінностях, нормах муніципальної моралі, факторах і тенденціях муніципальної культури, а також великої кількості муніципальних атитюдів та габітусів у вигляді індивідуального, групового та колективного життєвого досвіду, – зримим наслідком такого програмування виступає наявність у кожної людини муніципальної свідомості, та муніципальної психології у вигляді відповідних поведінково-діяльнісних настанов повсякденного соціального буття в межах територіальної громади (*фактор програмування* – авт.);

ї) звідси актуалізується проблематика інтерпретації феноменології муніципальної психіки (муніципальної психології), що імпліцитно (потай, неявно) формується: 1) в процесі повсякденного існування і функціонування людини, її груп та асоціацій в умовах їх співжиття, 2) соціального міжособистісного, міжсуб'єктного буття на локальному рівні в межах локальної територіальної людської спільноти, причому 3) в різних формах життєдіяльності, враховуючи багатоплановий характер локального життя та його розмаїття, а також 4) безумовний та визначальний вплив психічного впливу на різні сторони такого життя (*фактор тлумачення* – авт.);

й) треба розуміти цивілізаційне значення муніципальної психіки (муніципальної психології) у існуванні, функціонуванні, розвитку, зберіганні людської цивілізації, що саме й складається з фактично невизначеної кількості ТГ, – ба більше, вона детермінує повсякденне буття кожної людини в процесі проходження нею свого життєвого циклу, існування її груп та асоціацій та фактично детермінує існування і функціонування державної організації соціуму (*цивілізаційний фактор* – авт.);

к) отже, муніципальна психіка (муніципальна психологія) є органічною складовою частиною муніципальної (муніципально-правової) свідомості та суттєвим чином впливає на формування, існування, функціонування і розвиток останньої, стимулюючи її нормативний вимір, а також супроводження і забезпечення (*нормативний фактор* – авт.);

л) насамкінець, саме муніципальна психіка (муніципальна психологія) детермінує формування муніципальної (муніципально-правової) свідомості, через формування її інтегративних складових елементів, – а саме колективних форм життєдіяльності та феноменології соціалізації людини в межах ТГ, що веде до розуміння і усвідомлення людиною своїх прав і свобод (*інтегративний фактор* – авт.).

Отже, феномен, а по великому рахунку, феноменологія муніципальної (муніципально-правової) свідомості виступає однією з найважливіших характерологічних та іманентних ознак індивідуального, групового і колективного життя людей у локальному суспільстві у вигляді ТГ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Баймуратов, М., & Кофман, Б. (2023). Парадигма «права людини – муніципальні права людини – муніципальна людина» як стратегічний напрям розвитку державності в умовах глобалізації. Scientific Collection «InterConf», (176), 97–105. Retrieved from <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4584>
- [2] Правосвідомість: поняття, структура, види. URL: <https://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4403-pravosvdomst-ponyattya-struktura-vidi.html>
- [3] Бобровник Д.О. (2022). Муніципальна правосвідомість: структурний аналіз. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «ПРАВО». № 2 (5). 20-32.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.002>

Цимбалюк Христина Олегівна¹

1. аспірант кафедри фінансового права
Київський національний університет ім. Т. Шевченка, УКРАЇНА
ORCID ID: 0009-0002-1648-6300

Порівняльно-правовий аналіз PSD2 та проєкта нової платіжної директиви PSD3 і регламентів

АНОТАЦІЯ. Здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз основних положень чинної Директиви про платіжні послуги (ЄС) 2015/2366 від 25 листопада 2015 року із найбільш суттєвими змінами, які пропонуються проєктом нової Директиви про платіжні послуги (PSD3) та Регламентом надання платіжних послуг (PSR). PSD3 та PSR вносять зміни до чинної PSD2, зокрема в частині відкритого банкінгу та транскордонного надання платіжних послуг, а також скасовують Директиву про електронні гроші (ЄС) 2000/46/ЄС (EMD). Очікується, що PSD3 та PSR будуть прийняті у фінальній редакції та вступлять у силу наприкінці 2026 року. Оновлене регулювання спричинить необхідність перегляду законодавчих актів України з питань регулювання ринку платіжних та обмежених платіжних послуг в Україні з метою забезпечення відповідності стандартам Європейського Союзу на платіжному ринку в контексті євроінтеграційних процесів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: платіжні послуги; надавачі платіжних послуг; PSD2; проєкт PSD3; проєкт PSR; відкритий банкінг.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.002>Khrystyna Tsymbaliuk¹

1. Ph.D. student at the Department of Finance Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, UKRAINE
ORCID ID: 0009-0002-1648-6300

Comparative legal analysis of PSD2 and draft new payment directive PSD3 with regulations

ABSTRACT. A comprehensive comparative legal analysis has been conducted of the key provisions of the current Payment Services Directive (EU) 2015/2366 of November 25, 2015, concerning the most significant changes proposed by the draft of the new Payment Services Directive (PSD3) and the Payment Services Regulation (PSR). PSD3 and PSR amend the existing PSD2, particularly regarding open banking and cross-border provision of payment services, and repeal the Electronic Money Directive (EU) 2000/46/EC (EMD). PSD3 and PSR are expected to be adopted in their final versions and come into force by the end of 2026. The updated regulation will necessitate a review of Ukrainian legislation concerning the regulation of the payment and limited payment services market in Ukraine to ensure compliance with European Union standards in the payment market within the context of eurointegration.

KEYWORDS: *payment services; payment service providers; PSD2; PSD3 project; PSR project; open banking.*

Постановка проблеми. 01 серпня 2022 року був введений в дію Закон України «Про платіжні послуги» (Закон про платіжні послуги) [2]. Цей закон, зокрема, визначає поняття та загальний порядок виконання платіжних операцій в Україні, встановлює виключний перелік платіжних послуг та порядок їх надання, категорії надавачів платіжних послуг та умови авторизації їх діяльності, визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, випуску та використання в Україні електронних грошей, а також встановлює права, обов'язки та відповідальність учасників платіжного ринку України, порядок здійснення оверсайту платіжної інфраструктури.

Варто зауважити, що Закон про платіжні послуги спрямований на імплементацію положень Директиви про платіжні послуги (ЄС) 2015/2366 (PSD2) [6] та Директиви про електронні гроші (ЄС) 2009/110/ЄС (EMD) [5] в рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [3] [1].

PSD2 була прийнята 8 жовтня 2015 року у відповідь на зростаючі, на той час, тенденції в платіжному секторі та стала правовою основою для подальшого розвитку та вдосконалення багатьох сфер платіжного ринку. PSD2 офіційно була введена в дію 13 січня 2018 року, слугуючи доповненням до первинної Директиви про платіжні послуги 2007/64/ЄС (PSD), яка прийнята в 2007 році [4].

28 червня 2023 року був оприлюднений пакет пропозицій щодо змін регуляцій на платіжному ринку, до якого увійшли проекти трьох документів, а саме: Директиви про платіжні послуги (PSD3) [7], Регламенту про доступ до фінансових даних (FAR) [8] та Регламенту надання платіжних послуг (PSR) [9]. Точної дати запровадження нових актів немає, однак, як свідчить досвід введення в дію PSD2, як правило, державам-учасницям надається перехідний період у 18 місяців для приведення національного законодавства у відповідність до нових вимог.

PSD3 є оновленою версією PSD2, яка спрямована на посилення захисту прав споживачів, інформації з обмеженим доступом, а також добросовісної і чесної конкуренції між надавачами фінансових

платіжних послуг та надавачами нефінансових платіжних послуг. FAR, у свою чергу, запроваджує нові тенденції щодо обміну інформацією з метою заохочення інновацій на платіжному ринку і пропозицій нових послуг для клієнтів. Нарешті PSR сконцентрований на вирішенні питань регуляторного арбітражу та перешкоджанню зловживанням, що проявляються в умисному уникненні регуляторних вимог держав, у яких надаються платіжні послуги.

Таким чином, комплексне оновлення законодавства ЄС щодо регулювання платіжних послуг спричинить необхідність у перегляді українського регулювання платіжного сектору. Відповідно, порівняльний аналіз PSD2 та вищезазначених проєктів є актуальним і важливим для майбутнього удосконалення регулювання ринку платіжних послуг в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження регулювання ринку платіжних послуг є предметом дослідження багатьох українських та іноземних науковців, зокрема О. Лобач, І. Безклубого, Г. Бухаріна, С. Буги, Л. Української, Я. Шкрабки, Д. Пеона, Р. Боллена, Х. Хабілу та інших. Однак автори приділяють більшу увагу уже чинному нормативно-правовому регулюванню, оминаючи майбутнє перспективне регулювання, яке також варто взяти до уваги та заздалегідь підготуватися до його імплементації.

Мета роботи. Мета цього дослідження полягає в комплексному порівняльно-правовому аналізі PSD2 як базису для регулювання ринку платіжних послуг в Україні, та проєктів PSD3, FAR і PSR як майбутніх регуляцій платіжного сектору ЄС. Ця стаття є цінним ресурсом для українського законодавця при майбутньому впровадженні нових регуляцій в Україні.

Виклад основного матеріалу. У 2023 році Європейською Комісією було проведене дослідження впливу PSD2 на ринок платіжних послуг та ефективності самої PSD2 [12]. На підставі висновків цього звіту було окреслено низку сфер, регулювання яких доцільно вдосконалити. Відтак, результати цього звіту стали основою для

розробки проєкта PSD3. Серед основних рекомендацій звіту варто виділити розробку уніфікованих вимог до здійснення діяльності з надання платіжних послуг, запуск відкритого банкінгу та підвищення захисту прав споживачів.

У контексті уніфікованих вимог до здійснення платіжних послуг, перш за все, варто звернути увагу на те, що проєкт PSD3 містить в собі положення як щодо регулювання установ електронних грошей (EMI), так і платіжних установ, що зумовлює скасування EMD. Проєкт PSD3 передбачає, що лише платіжні установи матимуть можливість авторизуватися та випускати електронні гроші. Такий підхід викликаний необхідністю усунення регуляторного арбітражу та нерівних умов між платіжними установами та установами електронних грошей. Установи електронних грошей користувалися подібністю між своєю діяльністю та діяльністю платіжних установ, що призводило до труднощів із розмежуванням цих двох режимів і обходом вимог EMD.

Важливим є також те, що проєкт PSD3 передбачає негативну тенденцію до переліцензування діючих платіжних установ та установ електронних грошей. Вбачається, що такі умови створюються з метою забезпечення відповідності вимогам нового регулювання, як-от вимогам щодо капіталу, подання планів виходу з ринку тощо. Безперечно, такі умови супроводжуватимуться зупинкою (перериванням) діяльності платіжних установ та установ електронних грошей, що негативно позначатиметься на фінансовому становищі окремих суб'єктів платіжного ринку.

Ця зміна потребує особливої уваги з боку українського законодавця, адже чинний Закон про платіжні послуги окремо виділяє платіжні установи та установи електронних грошей (стаття 10) і кожна з таких установ має свій статус, вимоги до діяльності тощо [2].

Проєкт PSR також піднімає питання відкритого банкінгу з метою забезпечення прозорості та доброчесної конкуренції на ринку платіжних послуг. За результатами аналізу звіту вбачається, що хоч і PSD2 поклала початок розвитку відкритого банкінгу (вільний обмін

фінансовою інформацією між різними фінансовими установами, такими як банки, фінтех-компанії та інші провайдери), нерівне становище між різними учасниками платіжного ринку зберігається і досі.

Положення PSD2 ґрунтувалися на принципі доступу до даних платіжних рахунків без необхідності започаткування договірних відносин між надавачем платіжних послуг, що обслуговує рахунок. Відповідно, обмін інформацією здійснювався на позадоговірній і безоплатній основі. Водночас надавачі платіжних послуг, які безпосередньо володіють інформацією про рахунок, створювали штучні перешкоди для інших надавачів платіжних послуг у доступі до даних, як-от встановлюючи надмірні вимоги до інформаційної безпеки

У контексті України зазначимо, що Прикінцеві та перехідні положення Закону про платіжні послуги передбачають, що відкритий банкінг в Україні буде запущений з 01 серпня 2025 року [2], однак проєктом PSD3 визначені доволі короткі строки для виконання вимог до відкритого банкінгу (6 місяців), особливо, зважаючи на необхідність привести законодавчі акти на національному рівні у відповідність до оновленого регулювання.

Щодо захисту прав споживачів, то основним питанням є забезпечення захисту персональних даних та виконання вимог регламенту ЄС щодо захисту персональних даних усіх осіб у межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони (GDPR) [10]. Деякі автори позначають кореляцію між платіжним регулюванням та GDPR як погану координацію з юридичними лазівками або навіть як гордієвий правовий вузол [12, с. 221]. Проєкт PSR передбачає необхідність надання споживачам можливості легко і зрозуміло керувати налаштуваннями безпеки з метою надання або скасування дозволів на обмін даними про клієнта. Відповідно, споживач самостійно визначатиме актуальність такої послуги для власних потреб.

Ще одним аспектом для захисту коштів клієнтів є вирішення

питання уникнення ризику концентрації (збереження усіх коштів в одній платіжній установі). Проєкт PSR пропонує низку варіантів вирішення цієї проблеми, наприклад, заборона для банку безпідставно відмовляти платіжній установі у відкритті банківського рахунку.

Ці зміни також варто взяти до уваги, адже питання захисту прав споживачів є завжди актуальним і доцільно розглядати будь-які можливості посилення цих процесів на національному рівні.

Висновки та пропозиції. У цій статті проведений комплексний порівняльно-правовий аналіз останніх пропозицій основних регуляторних змін щодо ринку платіжних послуг у ЄС, які будуть актуальними для імплементації в Україні. Незважаючи на те, що проаналізовані акти, на даний час, є лише проєктами, отримані результати будуть доцільними для використання українським законодавцем, адже сприятимуть підготовці українського нормативно-правового регулювання до майбутніх оновлень і дадуть можливість заздалегідь спланувати регуляторну діяльність.

Дослідження вказує на те, що проєкти PSD3, FAR, PSR дійсно спрямовані на вирішення практичних проблем при застосуванні PSD2. Встановлено, що найважливішим нововведенням, яке пропонується проєктом PSD3, є скасування окремого правового статусу установ електронних грошей, що у майбутньому спричинить необхідність перегляду чинного українського регулювання платіжного ринку. Крім того, зважаючи на те, що в Україні, на сьогодні, ще не запусканий відкритий банкінг, доцільним буде уже зараз брати до уваги пропозиції щодо удосконалення цього механізму, які пропонуються проєктом PSR.

Також українському законодавцеві варто заздалегідь проаналізувати питання негативного впливу, наприклад, необхідності повторного проходження авторизаційних процедур для платіжних установ та установ електронних грошей на платіжний ринок України. У цьому контексті, з метою мінімізації небажаних явищ можна розглянути варіант поступового приведення такими

установами своєї діяльності у відповідність до оновленого регулювання.

Варто також відзначити, що, на сьогодні, зберігається тренд захисту прав споживачів, і проаналізовані проєкти не є винятком. Зважаючи на ґрунтовність проведеного Європейською Комісією аналізу застосування PSD2, український законодавець уже зараз може використовувати пропозиції щодо удосконалення захисту прав споживачів платіжних послуг, наприклад, щодо мінімізації ризику концентрації з метою збереження коштів клієнтів, на національному рівні.

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про платіжні послуги”. Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70412 (дата звернення: 09.09.2024).
- [2] Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX: станом на 20 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 09.09.2024).
- [3] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода Україна від 27.06.2014 р.: станом на 30 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 09.09.2024).
- [4] Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market amending Directives 97/7/EC, 2002/65/EC, 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 97/5/EC. *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007L0064> (дата звернення: 09.09.2024).
- [5] Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32009L0110> (дата звернення: 09.09.2024).
- [6] Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC. *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32015L2366> (дата звернення: 09.09.2024).
- [7] Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on payment services and electronic money services in the Internal Market amending Directive 98/26/EC and repealing Directives 2015/2366/EU and 2009/110/EC. *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023PC0366> (дата звернення: 09.09.2024).
- [8] Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a framework for Financial Data Access and amending Regulations (EU) No 1093/2010, (EU) No 1094/2010, (EU) No 1095/2010 and (EU) 2022/2554. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023PC0360> (дата звернення: 09.09.2024).
- [9] Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on payment services in the internal market and amending Regulation (EU) No 1093/2010. *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023PC0367> (дата звернення: 09.09.2024).
- [10] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (дата звернення: 09.09.2024).
- [11] Skrabka J. Modernising payment services and enhancing open banking: a comparison of recent EU proposals of payment services directive 3 (PSD3) and payment services regulation (PSR) with current PSD2. *Horizons of Law in Business and Finance*. 2023. С. 217-226.
- [12] Study on the application and impact of Directive (EU) 2015/2366 on Payment Services (PSD2) - Publications Office of the EU. *Publications Office of the EU*. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f6f80336-a3aa-11ed-b508-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 09.09.2024).

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.003>

Гавриленко Наталія Вікторівна¹

1. кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, обліку та підприємництва
Національний університет кораблебудування імення адмірала Макарова, УКРАЇНА
ORCID ID: 0000-0002-2043-3917

Проблема мобінгу та дискримінації в трудових відносинах

АНОТАЦІЯ. В запропонованій статті автор розглядає проблеми дискримінації і мобінгу в трудовому колективі, як єдину систему. Автор представляє свої висновки на підставі аналізу діючого законодавства, виділяє аспекти його недосконалості. Висновки побудовані на вивченні та аналізі діючого законодавства, спеціальної літератури та судової практики. Автор пропонує шляхи вирішення існуючих проблем у вигляді модернізації діючого законодавства України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: права людини; трудове право; дискримінація; мобінг; захист прав людини.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.003>

Nataliia Havrilenko¹

1. Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Entrepreneurship
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, UKRAINE
ORCID ID: 0000-0002-2043-3917

The problem of mobbing and discrimination in employees

ABSTRACT. In the published article, the author examines the problems of discrimination and mobbing in the labor collective, as a single system. The author presents his findings on the basis of the analysis of current legislation and sees aspects of its inadequacy. The findings are based on the study and analysis of current legislation, specialized literature and judicial practice. The author presents the most important problems in the modernization of the current legislation of Ukraine.

KEYWORDS: *human rights; labor law; discrimination; mobbing; defender of people's rights.*

Постановка проблеми. Рівність можливостей в сфері праці та занять – найважливіший аспект загального принципу рівності, який в умовах сьогодення набув майже універсального визнання. Це одне з фундаментальних прав, на яких базується демократичне суспільство. Воно закріплено у міжнародних актах, національних конституціях багатьох держав та законах. Однак, незважаючи на суттєвий прогрес, майже в усьому світі існує нерівність щодо дотримання конституційного принципу на забезпечення гідних умов праці.

Аналіз досліджень та публікацій. Років десять-п'ятнадцять тому в науковій літературі були відсутніми спеціальні дослідження, присвячені проблемі дискримінації і мобінгу в трудових відносинах. Нині такі спеціальні публікації в згаданій тематиці вже наявні. Слід відмітити наукові праці, присвячені різноманітним проблемам цькування, дискримінації, мобінгу, булінгу, деструктивній пропаганді таких науковців, як: Н. Гавриленко [1; 2; 8], О. Коверного [3], В. Гури та Т.Несторенко [6; 7], Г. Алексєєвої [9-12], Н. Замятіної, Г. Долгої [13] та ін.

Мета роботи. Автор визначає важливість і корисність власної роботи; мета вказує на ті недоліки і прогалини у загальній проблемі, які автор має усунути у своїй роботі.

Виклад основного матеріалу. Актуальність питання цькування та приниження за різними причинами була завжди гострим питанням в сфері трудового права. Рівність прав і свобод громадян закріплено в Конституції України[1]. Окрім того, кожному працівнику гарантоване право на гідні умови праці та на захист честі і ділової репутації. Що ж робити, коли працівник стикається з дискримінацією у трудових відносинах? Що таке мобінг на роботі та як захистити себе від нього? – такі питання стають все більш актуальними в умовах сьогодення.

Так, проведене нами опитування дало можливість зробити наступні висновки. За даними опитування респонденти зустрічаються найчастіше з булінгом, цькуванням, мобінгом,

дискримінацією під час навчання в школі – 37 %, на роботі – 33 %, та в інших соціальних об'єднаннях – 30%. Окрім того, половина респондентів – 52% стикаються з цькуванням вже в дорослому віці і переважно це відбувається серед дорослого покоління старше 60 років.

В умовах сьогодення, внаслідок обмеженості робочих місць і привабливих вакансій, посилення конкуренції, коли переважна більшість співробітників боїться втратити роботу, а частина – бажає зробити кар'єру будь-яким шляхом, все частіше мова йде про мобінг персоналу. Зазначимо, що це явище стає все поширенішим. Науковці це пов'язують з підвищенням агресії у людей. Мобінг процвітає ще й тому, що його ігнорують. До того, жертви психологічного третирування часто не в змозі захистити себе.

В багатьох країнах проблема викорінення мобінгу активно обговорюється, зокрема, з точки зору правових відносин, оскільки саме в цій сфері можна реалізувати важливу функцію налагодження співробітництва між працівниками і роботодавцями в дусі соціального партнерства та врегулювання міжособистісних конфліктів працівників. Багато підприємств Німеччини на рівні локального регулювання встановлюють правила щодо запобігання мобінгу та боротьби зі стресами на роботі. В Німеччині у 1995 році створена Асоціація по боротьбі з психосоціальним стресом і мобінгом. В Італії захист від мобінгу врегульовано конституційним і цивільним законодавством. Так, ст. 35 Конституції Італії захищає працю у всіх її формах і проявах і термін «мобінг» вперше тут було застосовано у судовій практиці. В 1999 році судом міста Турін було розглянуто справу найманого працівника, який звернувся з вимогою відшкодувати шкоду, яку він отримав внаслідок депресії, що стала наслідком переслідування і приниження його з боку керівника відділу.

В таблиці 1 наведено основні тлумачення мобінгу в різних досліджених джерелах.

Таблиця 1

Тлумачення мобінгу (цькування)	Джерело
Психологічний тиск на робочому місці, який проявляється у цькуванні, чварах, підсиджуванні, плітках, інтригах, хамстві, емоційному насильстві, сексуальному домаганні	Х. Лейман, «Мобінг, переслідування на роботі»[14]
Систематичні тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність	Стаття 2-2 Кодексу законів про працю України[15]
Діяння учасників трудових відносин, які полягають у психологічному, фізичному, економічному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно працівників підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами стосовно інших учасників трудових відносин з метою приниження їх людської гідності за певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та/або примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи	Законопроект №4306[16]
Систематичне цькування людини, психологічний терор, форми зниження авторитету, способи психологічного тиску на співробітника у колективі, зазвичай з метою його звільнення	Вікіпедія[17]

Продовження табл. 1

Тлумачення мобінгу (цькування)	Джерело
Деструктивна стратегія поведінки персоналу, що призводить до гострого міжособистісного конфлікту, який відрізняється своєю специфічністю та тривалістю і спрямований проти окремого співробітника та/або керівником	Н.В. Замятіна та Г.В. Долга [13]
Одна з форм дискримінації прав людини в трудових відносинах, яка проявляється через економічну, психологічну та інші форми насильства.	Авторське трактування

Складено автором за: [13; 14; 15;16;17]

Мобінг – це відносно нове поняття, яке ще не входить в класичний список трудової дискримінації. На думку автора, перелік, в якому перелічені види дискримінації є неактуальним, і мобінг необхідно туди додати. Окрім того, список необхідно оновляти, оскільки соціальні відносини є доволі динамічною конструкцією соціуму. Коли ми говоримо про класичні види дискримінації і цькування, то автор має на увазі вже закріплені у вітчизняному законодавстві види, які також зустрічаються в міжнародно-правових відносинах.

За якими ознаками можна визначити мобінг? Є декілька типових його ознак:

- по-перше, це наявність сторін – кривдника, потерпілого, спостерігачів (за наявності);
- по-друге, дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких, зокрема, є заподіяння моральної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, спричинення соціальної ізоляції потерпілого, примушування до зміни місця роботи;
- по-третє, це повторюваність таких діянь.

Якщо звернути на ознаки мобінгу, з яким найчастіше стикаються українці, то це є економічний тиск, який для застосування керівництва є найлегшим. Адже саме керівництво вирішує, кому які премії виплачувати і далеко не завжди виписана прозора система

бонусів і премій, які відповідають KPI.

Також поширеним є психологічний тиск і ми досить часто зустрічаємо ситуації, коли на працівника тиснуть психологічно, щоб він або вона діяли таким чином, як це потрібно керівництву.

Наразі в Україні врегульовано на законодавчому рівні права та гарантії для працівників, які постраждали від проявів мобінгу на робочому місці. Так, 11 грудня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022 р. № 2759 – IX, який доповнює Кодекс законів про працю в Україні новою статтею 2-2 «Заборона мобінгу (цькування)»

Важливий акцент: мобінг за своєю суттю є значно ширшим, аніж форма дискримінації, оскільки, не завжди супроводжується саме дискримінаційним ставленням до іншого працівника, а може бути формою приниження гідності працівника, що за своєю суттю є психологічним насильством.

Щодо наявної судової практики ЄСПЛ, яка застосовується судами України, то можна констатувати вже хрестоматійне в судових спорах відносно дискримінації рішення ЄСПЛ у справі «Вілліс проти Сполученого Королівства (Willis v. the United Kingdom), заява № 36042/97, п. 48, ECHR 2002-IV), де визначено, що дискримінація означає поводження з особами у різний спосіб, без об'єктивного та розумового обґрунтування у відносно схожих ситуаціях.

В іншому рішенні ЄСПЛ від 21.02.1997 р. у справі «Ван Раалте проти Нідерландів» (Van Raalte v. the Netherlands), п. 39, Reports 1997-I), зазначено, що відмінність у ставленні є дискримінаційною, якщо вона не має об'єктивного та розумового обґрунтування, іншими словами, якщо вона не переслідує легітимну ціль або якщо немає розумного співвідношення між застосованими засобами та переслідуваною ціллю. Договірна держава користується свободою розсуду при визначенні того, чи та якою мірою відмінності в інших схожих ситуаціях виправдовують різне ставлення.

У 2020 р. експерти громадської організації Центр «Соціальна дія» провели аналіз судових рішень, в яких заявники намагалися

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

стверджувати про дискримінацію як про основне чи одне з порушень прав людини. Зазначимо, що на час проведення дослідження вже тривалий час діяв ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», а тому обсяг судових рішень для аналізу був доволі значним, а судова практика мала можливість викристалізуватися. Їх висновки є наступними:

- більшість цивільних справ не містить ані належного обґрунтування заяв позивачів про дискримінацію та мобінг, ані навіть належного вказування на ознаку, яка на думку позивачів, стала причиною дискримінації і мобінгу. Відповідно, такі заяви судом залишаються без розгляду або не задовольняються;

- суди уникають констатації порушення права не бути підданим мобінгу або дискримінації, приділяючи їм вкрай мало уваги в аналізі справи та майже не висуваючи аргументів щодо того, чому, на думку суду, у справі не було мобінгу або дискримінації;

- у тих випадках, коли суд намагається дослідити мобінг або дискримінацію, бракує аргументів, яку саме форму набуває мобінг або дискримінація у цій справі, та належного аналізу доказів.

Наразі у ЄДР судових рішень понад 150 судових рішень, де згадується мобінг, при цьому найчастіше у контексті інших порушень роботодавця. Проте, є позови про визнання факту мобінгу.

Вважаємо, що судова практика щодо справ про мобінг наразі перебуває на етапі становлення і надалі крокуватиме шляхом судової практики, яка складалась за наслідками прийняття головного антидискримінаційного закону, перекладаючи весь тягар доказування на Позивача. Якщо ж намагатися зберегти об'єктивність, то переважна більшість справ, де встановлюється факт мобінгу в контексті інших порушень роботодавця не містить доказів таких фактів, а це спричинює небажання судів розбиратися в правовій природі мобінгу і призводить до використання суддями його лише як підсилюючої ознаки при кваліфікації інших порушень з боку роботодавця.

Таким чином, враховуючи вищенаведені тенденції розвитку судової практики, вкрай важливою є діяльність правників щодо

підготовки доказової бази у справах про мобінг: фіксувати звернення до правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, правозахисних організацій, профспілок, використання електронних доказів: переписок в соцмережах, месенджерах, електронною поштою.

Варто звернути увагу на те, що жертва мобінгу не завжди наважиться про це розповісти та звернутися за допомогою через страх втратити роботу взагалі, табування мобінгу на рівні рудового колективу та відсутності служб психологічної підтримки. Про такі ситуації також може сповістити хтось із небайдужих колег і тоді така особа стає викривачем мобінгу. Законом № 5748 не передбачений захист цієї особи від реакції суб'єкта мобінгу та трудового колективу чи система будь-яких гарантій. Тому в цій частині є великий простір для законотворчості.

Висновки та пропозиції. Резюмуючи: мобінг в нашій правовій культурі є світоглядною проблемою, зачасти – способом самоствердження як роботодавця, так і колег. Створення в компаніях атмосфери, де єдино можливий спосіб зробити кар'єру – «йти по головах» все ще працює, однак, дедалі свідчить не про сильну команду, а про емоційну незрілість та брак корпоративного управління. Трансформаційні зміни у свідомості не можуть настати лише внаслідок введення штрафів – таким чином можна досягти маргіналізації соціуму. Якщо ж ставити за мету викорінення мобінгу та побудову здорової робочої атмосфери в колективі, то варто формувати цінності компанії таким чином, щоб повага до гідності людини не була лише формальним слайдом на презентації.

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Гавриленко, Н. В. (2023). Деструктивна пропаганда в соціальних мережах: правові проблеми виявлення та запобігання. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.)*, 66-68. <https://doi.org/10.32782/PPSS.2023.1.14>.
- [2] Гавриленко, Н. В. (2023). Конституційне право на достатній життєвий рівень і проблема бідності: основні акценти. *EU labor law: decent work and expansion of institutional capacity for sustainable development : sci. monograph / O. V. Baklan, T. V. Fedorenko, N. V. Havrilenko ets.* – Riga : Baltija Publishing, 2023. – P. 22–35. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-396-5-2>.
- [3] Коверний, О. Є. (2023). Правові проблеми протидії поширенню деструктивної пропаганди в умовах війни. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.)*, 335-338. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/7953>.
- [4] Юзик, О. П. (2021). Медіаосвіта при підготовці майбутніх учителів інформатики у Польщі: з історії становлення та впровадження. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, 213 (169), 165–170. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5077989>.
- [5] Bakhov Ivan S., Boichenk Elina B., Martynovych Nataly O., Nych Tamara V., Okolnych Tetiana V., Vinnychenko Volodymyr. (2020). Conditions for Development of the Socio-cultural Level of Personality in Today's Ukrainian Society. *Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems*, Vol. 12, 04-Special Issue, 2020, pp. 1668-1676. DOI: <https://doi.org/10.5373/JARDCS/V12SP4/20201648>.
- [6] Гура, В., Несторенко, Т., Макаренко, Т. (2022). Дослідження категорії «освітня послуга»: міждисциплінарний підхід. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2, 91-104. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-2-91-104>.
- [7] Nestorenko, T., Dubrovina, N., Peliova, J. (2016). Local Economic Impact of Domestic and International Students: Case of University of Economics in Bratislava. In: *European Financial Systems 2016. Proceedings of the 13th International Scientific Conference*, 496-501. URL: http://is.muni.cz/do/econ/sborniky/2016/EFSS2016Proceedings_final_September_19_final.pdf.
- [8] Havrilenko, N. V. (2024) Comparative legal analysis of the status of human rights promotion and protection bodies (foreign experience) = Порівняльно-правовий аналіз статусу органів по сприянню правам людини та їх захисту (зарубіжний досвід) / N. V. Havrilenko // *European Scientific e-Journal*. – 2024. – Iss. 28. – P. 1–14. DOI: 10.47451/jur2024-01. URL: <https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/8214>.
- [9] Бабиц, П., & Aleksiejeva, H. (2022). Особливості навчання осіб з вадами слуху в інклюзивному освітньому середовищі професійно-технічних закладів освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, 1(1), 47–55. <https://doi.org/10.25128/2415-3605.22.1.6>.
- [10] Алексєєва Г.М., Кравченко Н. В., Антоненко О. В., Горбатюк Л. В.(2017) Використання ігрових технологій в процесі професійної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти євроінтеграції. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Випуск 6(119). Серія : Педагогіка. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 201. С.7-14.
- [11] Алексєєва Г.М., Антоненко О.В., Жадан К.О., Лифенко М.В.(2018). Досвід використання засобів електронного навчання у інклюзивному освітньому ВНЗ: [Електронний ресурс]. *Фізико-математична освіта : науковий журнал*. Вип. 4 (14) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Фізико-математичний факультет.– Суми : [СумДПУ ім. А.С. Макаренка], №4(18). С.17-25. DOI <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2018-018-4-003>.
- [12] Кравченко Н., Алексєєва Г., Горбатюк Л., Хоменко С.(2022). Організація виховної роботи закладу освіти під час карантину засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Вип. 1. Бердянськ : БДПУ, 2022. С. 177 -188. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-1-177-188>
- [13] Замятіна Н.В., Долга Г.В.(2015) Теоретичні аспекти явища мобінгу у трудових колективах. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. Вип. С. 98–106.
- [14] H. Leymann. (1990). *Mobbing and Psychological Terror at Workplaces. Violence and Victims*, Vol. 5, No. 2, P. 120.
- [15] Кодекс законів про працю України: Закон УРСР № 322-VII від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>. (дата звернення 10.09.2024 р.).
- [16] Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу № 4306 від 02.11.2020. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70300.
- [17] Вікіпедія. Мобінг: поняття, різновиди, причини, відповідальність. https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Мобінг:_поняття,_різновиди,_причини,_відповідальність. (дата звернення 10.09.2024 р.).
- [18] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16.11.2022 р. № 2759-IX URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text/> (дата звернення 10.09.2024 р.).

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.004>**Кохановський Велеонін Олексійович¹**

1. кандидат юридичних наук, доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права Навчально-наукового інституту права

Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, УКРАЇНА

ORCID ID: 0000-0003-1706-5786

Особисті немайнові права авторів винаходів, корисних моделей та промислових зразків та спадкування майнових прав на об'єкти патентного права

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена визначенню особистих немайнових невідчужуваних прав таких суб'єктів права інтелектуальної власності як автори результатів технічної творчості у сфері винаходів, корисних моделей, промислових зразків, а також особливостям спадкування майнових прав на об'єкти патентного права. Аналізується комплекс особистих немайнових прав, які притаманні винахідникам та творцям корисних моделей і промислових зразків, дається детальна характеристика спадкового правонаступництва, прав і обов'язків спадкодавця і спадкоємців у процесі спадкування майнових прав промислової власності. Наголошується на тому, що права інтелектуальної власності мають дуалістичну природу, оскільки вони поєднують особисті немайнові права, зокрема такі, які пов'язані з майновими і майнові права інтелектуальної власності і перераховуються майнові права інтелектуальної власності, закріплені у чинному цивільному законодавстві. Наводиться додаткова аргументація для висновку про те, що об'єктами спадкового правонаступництва, які можуть переходити від спадкодавця до його спадкоємців, виступають саме майнові права інтелектуальної власності, які аналізуються у статті, і це підтверджується як теорією, так і судовою практикою, а також що спадкове правонаступництво неможливе у відносинах, змістом яких є особисті немайнові права, включно із такими, які пов'язані з майновими, а отже, доводиться, що немайнові права не входять у склад спадку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: особисті немайнові права; автори винаходів, корисних моделей, промислових зразків; спадкування; майнові права; об'єкти патентних прав.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.004>

Veleonin Kokhanovskyi¹

1. Ph.D. in Law, Associate Professor of the Department of Intellectual Property and Information Law of the Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, UKRAINE
ORCID ID: 0000-0003-1706-5786

Personal non-property rights of authors of inventions, utility models and industrial designs and inheritance of property rights over patent objects

ABSTRACT. The article is devoted to the definition of personal non-property inalienable rights of such subjects of intellectual property law as authors of the results of technical creativity in the field of inventions, utility models, industrial designs, as well as the peculiarities of inheritance of property rights to objects of patent law. The complex of personal non-property rights inherent to inventors and creators of useful models and industrial designs is analysed, a detailed description of succession, the rights and obligations of the testator and heirs in the process of inheriting property rights of industrial property is given. It is emphasized that intellectual property rights have a dualistic nature, as they combine personal non-property rights, in particular those related to property and property rights of intellectual property and enumerate the property rights of intellectual property enshrined in current civil legislation. Additional reasoning is given for the conclusion that the objects of inheritance that can pass from the testator to his heirs are the property rights of intellectual property, which are analysed in the article, and this is confirmed both by theory and judicial practice, and also that inheritance is impossible in relations, the content of which is personal non-property rights, including those that are related to property, and therefore it is proved that non-property rights are not part of inheritance.

KEYWORDS: *personal non-property rights; authors of inventions, utility models, industrial designs; inheritance; property rights; objects of patent rights.*

У відповідності до ст. 1218 ЦК України посмертне спадкове правонаступництво охоплює усі права і обов'язки спадкодавця, які йому належали на момент відкриття спадщини і які не припинилися з його смертю [1]. Звідси зрозуміло, що спадкоємці виступають суб'єктами таких прав, до яких належать, між іншими, і права інтелектуальної власності.

Як відомо, права інтелектуальної власності мають дуалістичну природу, оскільки вони поєднують особисті немайнові права, зокрема такі, які пов'язані з майновими і майнові права інтелектуальної власності. В основних міжнародних документах, присвячених патентному праву, закріплено комплекс особистих немайнових і майнових патентних прав, положення їх завжди враховуються у вітчизняному законотворенні у сфері прав інтелектуальної власності і зокрема, патентного права [2], [3], [4].

До особистих немайнових прав інтелектуальної власності у разі, коли йдеться про патентне право, належать право авторства абсолютного і виключного характеру (можливість бути визнаним автором відповідного твору), право на авторське ім'я (забезпечена законом можливість вимагати, щоб його ім'я як творця створеної ним розробки називалось при будь – якому згадуванні) і право на захист репутації автора винаходу, корисної моделі, промислового зразка (право перешкоджати будь – якому зазіханню на права на результат його технічної творчості, здатному завдати шкоди його честі або репутації і перешкоджати іншим особам спотворювати, привласнювати тощо його право на цей результат). Винахідник також має право надавати своїм технічним творінням своє ім'я або спеціальну назву. Треба також пам'ятати, що згідно з ч. 3 ст. 423 ЦК України, особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності і не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом (ч. 4 ст. 423 ЦК України).

У свою чергу, до майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок належать:

1) право на використання винаходу, корисної моделі,

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

промислового зразка;

2) виключне право дозволяти використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка (видавати ліцензії);

3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню винаходу, корисної моделі, промислового зразка, в тому числі забороняти таке використання;

4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 424 ЦК України).

На нинішньому етапі законодавець закріплює належність майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти патентного права за володільцем відповідного патенту, якщо інше не встановлено договором чи законом і спадкоємці можуть набувати як вже оформлене право, так і право самим подати заявку і його оформити. Йдеться, зокрема, про право на використання винаходу, право на винагороду, право на уступку патентних прав, видачу ліцензії на використання запатентованих об'єктів та ін.

О.А. Підпригора, який досліджував свого часу усі аспекти права інтелектуальної власності, одним із перших у вітчизняній науці зазначав, що спадкоємці можуть стати суб'єктами цього права в силу закону чи заповіту [5, С. 200]. Між тим, нині цивільне законодавство у ст. 421 ЦК України у переліку суб'єктів права інтелектуальної власності конкретно не згадує спадкоємців, але містить згадку про інших осіб, яким належать особисті немайнові і (або) майнові права інтелектуальної власності у відповідності до цього кодексу, іншого закону чи договору. Поняття «інших осіб» можна тлумачити, виходячи із змісту цієї статті, як вторинних суб'єктів права інтелектуальної власності, а також спадкоємців. Вітчизняні автори підтримують цю позицію [6, С. 26], але наголошують на необхідності урахування певних обмежень у правилах спадкування майнових прав інтелектуальної власності.

Стосовно віднесення спадкоємців до числа суб'єктів права інтелектуальної власності, то в законах України містяться на сьогодні різні підходи, які різняться в залежності від особливостей тих чи інших об'єктів права інтелектуальної власності. Так, окремі закони у

сфері інтелектуальної власності не містять жодних правил про особливості участі спадкоємців у відносинах, які складають предмет відповідного законодавчого регулювання і це не можна вважати належним станом речей, оскільки участь спадкоємців у відносинах у сфері інтелектуальної власності повинна відповідати єдиним правилам, причому незалежно від навіть дуже помітних особливостей конкретного об'єкта.

Загалом, спадкування прав на об'єкти патентного права саме по собі має яскраво виражену специфіку, зумовлену передусім особливостями таких значущих груп об'єктів патентного права як винаходи, корисні моделі, промислові зразки. Приймаючи до уваги визначення і основні ознаки зазначених об'єктів, науковці, які поглиблено вивчають питання спадкування, зазначають, що «об'єктами спадкового наступництва, здатними до переходу від творця (спадкодавця) до його спадкоємців, виступають саме майнові права інтелектуальної власності. Відповідно немайнові права припиняються зі смертю їх носія» [7, С. 162], з чим не можна не погодитися.

Зазвичай права на об'єкти патентного права, які входять до складу спадщини, класифікують на дві групи: права, які виникають у зв'язку із створенням об'єкту, зокрема, право на отримання охоронного документу; право на отримання винагороди за створення службового об'єкту і права, які посвідчуються охоронним документом. У випадку створення об'єкту патентного права, «на момент відкриття спадщини спадкодавець ще не отримав патент, а тільки подав заявку на отримання патенту на винахід, корисну модель, промисловий зразок» [7, С. 162], тобто майнові права на такі об'єкти ще не виникли, а тому і не можуть включатися до складу спадщини.

В ряді нормативних актів зазначається про можливість переходу права на отримання патенту чи свідоцтва до іншої особи (п. 1.6 Правил розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель [8], розділи 3 і 4 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1993р. [9]). Наприклад, право на одержання патенту

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

на винахід має автор винаходу, або його спадкоємець, правонаступник винахідника або роботодавець. Так само, у роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України у 2008 році зазначалося свого часу, що «у склад спадщини входять майнові права інтелектуальної власності, які є чинними на час відкриття спадщини, серед яких називають і право на оформлення твору, корисної моделі» (п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р.) [10].

На думку С. Бутнік – Сіверського, за спадкуванням можуть переходити не лише права, які випливають з патенту, але і право на його отримання: право на отримання патенту, яке переходить до спадкоємця, теоретично повинні реалізовуватися шляхом подачі спадкоємцем необхідних для цього документів про внесення змін у заявку з метою реєстрації зміни особи заявника, втім спадкоємці на цей момент ще не визнаються заявниками, а тому їм не дозволено вносити зміни у заявку, отже, вони повинні додати також документ про право на спадкування, щоб довести правомірність такої дії [11, С. 32].

Обов'язкова реєстрація – головна особливість спадкування майнових прав на об'єкти патентного права. Це пов'язано з тим, що патентна охорона виникає не відразу, починаючи із факту створення, як це відбувається у сфері авторського права, а лише із факту реєстрації цих прав. Необхідно також враховувати, що досить значна кількість патентів взагалі може реєструватися за кількома особами. Отже, оскільки майнові права на такі об'єкти на момент їх створення ще не виникли, вони відповідно не можуть входити у склад спадку. Це підтверджується і змістом норми ст. 1218 ЦК України, яка згадувалась вище.

Науковці, які поглиблено аналізують норми і принципи спадкового права, вважають доречним говорити про особливості спадкування у триваючих правовідносинах, коли за спадкоємцем визнається правомочність, яка носить організаційний характер [7, С.162 - 166]. Якщо автор і патентоволоділець не поєднані в одній особі, то майнові права належать саме патентоволодільцю, а особисті немайнові права залишаються за автором і у склад спадку не

включаються.

Враховуючи строковий характер прав у сфері патентного права, спадкоємці творця можуть набути майнові права і стати суб'єктами прав на патент, що спадкується, в межах строку дії патенту, а якщо строк дії патенту на момент смерті спадкодавця не визначений, то враховуючи обсяг матеріальних витрат, нотаріальне оформлення майнових прав на винахід, корисну модель та промисловий зразок є недоцільною, так само як і їх подальша державна реєстрація.

Одночасно з майновими правами на об'єкти патентного права, до спадкоємців переходить ряд обов'язків – сплачувати відповідні збори за підтримання чинності патенту, добросовісно використовувати виключні права, які випливають з патенту тощо (ст. 29 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [12]). Зазначене відповідає нормі ст. 1218 ЦК України, згідно якої, у складі спадку, окрім прав, переходять і обов'язки.

Залучення винаходу, корисної моделі, промислового зразку до господарського обороту – важливий обов'язок власника патенту, який входить до складу спадщини, тобто йдеться про використання таких об'єктів. Зазначений обов'язок впливає з можливості будь – якої заінтересованої особи звернутися до суду для того, щоб припинити дії патенту у разі, якщо самий власник патенту не використовує в Україні запатентований об'єкт або недостатньо його використовує на протязі трьох років. Виходячи із цього, спадкоємець має зареєструвати права на винахід, корисну модель чи промисловий зразок, а також належно використовувати такі об'єкти права інтелектуальної власності.

Оформлення спадкових прав на зазначені об'єкти досить складне, тому непоодинокими є випадки, коли нотаріуси відмовляються включати у свідоцтво про право на спадщину права інтелектуальної власності за різних, не завжди обґрунтованих, причин.

Сама процедура оформлення спадкоємцями майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти патентного права складається, згідно чинного законодавства і за дослідженнями спеціалістів, із ряду послідовних кроків, яка завершується отриманням у нотаріуса

свідомості про право на спадщину із обов'язковим зазначенням, права на якій саме об'єкт інтелектуальної власності спадкується, а також номера та дати охоронного документа, після чого змінюється власник та вносяться відомості у відповідний державний реєстр [7, С. 164 - 165]. Щодо прав спадкоємців здійснювати охорону особистих немайнових прав, то вони не передаються у спадок, але на практиці можуть мати місце випадки захисту імені померлої особи і відшкодування шкоди, спричиненої неправомірним його використанням.

Спадкування майнових прав на об'єкти патентного права здійснюється лише у межах патенту і діє у межах формули винаходу, корисної моделі чи опису промислового зразка, отже, спадкоємець не може вносити зміни у таку формулу чи опис, оскільки це розцінюється як створення нового об'єкта права інтелектуальної власності. Так само враховується локальний характер патенту, оскільки він діє лише на території України.

Вважається, що при спадкуванні прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок доцільно призначати виконавця заповіту, який наділений широкими повноваженнями, передбаченими ст. 1290 ЦК України. На виконавця заповіту можуть бути покладені обов'язки із дотримання законності спадкування майнових прав інтелектуальної власності, а також обов'язки, передбачені безпосередньо змістом заповіту, що має логічне пояснення, оскільки у цій сфері краще обізнані спеціалісти, які мають спеціальні юридичні знання як щодо спадкового права, так і щодо права інтелектуальної власності.

Як висновок, важливо зазначити, що об'єктами спадкового правонаступництва, які можуть переходити від спадкодавця до його спадкоємців, виступають саме майнові права інтелектуальної власності, що підтверджується як теорією, так і судовою практикою. А у відносинах, змістом яких є особисті немайнові права, включно із такими, які пов'язані з майновими, спадкове правонаступництво неможливе, що пояснюється немайновим характером таких правовідносин і тісним зв'язком особистих немайнових прав із самою особою – їх носієм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Цивільний кодекс України. Закон України. Кодекс від 16.01. 2003 № 435 – ІУ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № № 40 – 44, ст. 356;
- [2] Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883 р. Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. Законодавство України.: URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_123;
- [3] Договір про патентну кооперацію від 19.06.1970 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/895_001;
- [4] Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/981_018;
- [5] Право інтелектуальної власності / за ред. О.А. Підпригори, О.Д. Святоцького. – К.: Ін Юре, 2002, 621 с.;
- [6] Цивільний кодекс України. Науково – практичний коментар. Том 6. Право інтелектуальної власності, Страйд, 2011. – 592 с.;
- [7] Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук. – практ. конф., присвяч. 95-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (Харків, 22 травня 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС; Панов, 2020. 385 с.;
- [8] Про затвердження Правил розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель. Наказ МОН України від 15.03.2002 р. № 197 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0364-02#Text>;
- [9] Про охорону прав на промислові зразки. Закон України від 15.12.1993 р. № 3688 - XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 7, ст. 34;
- [10] Про судову практику у справах про спадкування. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>;
- [11] Legea si Viata, 2014. - № 11/2 // URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2014/11-2/11-2.pdf>;
- [12] Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України від 15.12. 1993 р. № 3687 – XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 7, ст. 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.005>Мудрак Сергій Іванович¹

1. аспірант

Державний податковий університет, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0006-5671-6819

Організаційно-правові аспекти охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено питання організаційно-правових аспектів охорони прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу. Зазначено, що на сьогоднішній день одним із головних питань розвитку теперішнього суспільства нашої держави є питання взаємовідносин між державою та громадянином, що пов'язане з формуванням дієвих національних способів захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. У нашій державі права та свободи суб'єктів кримінального процесу визначають підґрунтя, що визначають статус особистості в демократичних країнах світу. Права і свободи вважаються природженими та невід'ємними для кожної людини. Однак в Україні у теперішній час відсутній будь-який аспект державної політики, який би не порушував права суб'єктів кримінального провадження у визначеній мірі, а саме, відносно гарантування реалізації закріплених прав. Вказано, що нинішній правовий баланс соціальних відносин у нашій державі тісно пов'язаний із застосуванням правових засобів, що забезпечують державні гарантії для реалізації інтересів кожного суб'єкта права, незалежно від змін у суспільстві. Існування вказаних засобів правового впливу не відмежовується від інших явищ правового характеру, оскільки їх існування взаємопов'язане та взаємозумовлене. У національній правовій системі всі явища правового характеру досліджуються з точки зору їх функціонального призначення, причому ключовим фактором для правового засобу є його здатність у межах правового поля стати інструментом вирішення існуючих проблем. Зроблено висновок, що ефективність правових гарантій прав, свобод та законних інтересів людини залежить насамперед від чинної Конституції та нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, реалізації конституційного контролю, а також від того, як державні органи та громадські організації, відповідальні за забезпечення цих прав, виконують приписи законів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: права; законні інтереси; кримінальне провадження; суб'єкти кримінального провадження.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.005>**Serhiy Mudrak¹****1.** Ph.D. student

State Tax University, UKRAINE

ORCID ID: 0009-0006-5671-6819

Organizational and legal aspects of protecting the rights and legal interests of participants in criminal proceedings

ABSTRACT. The article examines the issue of organizational and legal aspects of the protection of the rights and legitimate interests of the subjects of the criminal process. It is noted that today one of the main issues of the development of the current society of our country is the issue of the relationship between the state and the citizen, which is connected with the formation of effective national methods of protecting the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings. In our country, the rights and freedoms of the subjects of the criminal process determine the basis that determines the status of the individual in the democratic countries of the world. Rights and freedoms are considered innate and inalienable for every person. However, in Ukraine at the present time there is no aspect of state policy that would not violate the rights of the subjects of criminal proceedings to a certain extent, namely, in relation to guaranteeing the implementation of established rights. It is indicated that the current legal balance of social relations in our country is closely related to the use of legal means that provide state guarantees for the realization of the interests of every subject of law, regardless of changes in society. The existence of the specified means of legal influence is not separated from other phenomena of a legal nature, since their existence is interconnected and mutually determined. In the national legal system, all phenomena of a legal nature are studied from the point of view of their functional purpose, and the key factor for a legal instrument is its ability within the legal field to become a tool for solving existing problems. It was concluded that the effectiveness of legal guarantees of human rights, freedoms and legitimate interests depends primarily on the current Constitution and legal acts, the development of legal principles, the implementation of constitutional control, as well as on how state bodies and public organizations responsible for ensuring these rights, fulfill the prescriptions of laws.

KEYWORDS: *rights; legal interests; criminal proceedings; subjects of criminal proceedings.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день одним із головних питань розвитку теперішнього суспільства нашої держави є питання взаємовідносин між державою та громадянином, що пов'язане з формуванням дієвих національних способів захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. У нашій державі права та свободи суб'єктів кримінального процесу визначають підґрунтя, що визначають статус особистості в демократичних країнах світу. Права і свободи вважаються природженими та невід'ємними для кожної людини. Однак в Україні у теперішній час відсутній будь-який аспект державної політики, який би не порушував права суб'єктів кримінального провадження у визначеній мірі, а саме, відносно гарантування реалізації закріплених прав.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанню прав та законних інтересів учасників кримінального провадження присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме М. Бажанов, О. Бандурка, О. Кучинська, Н. Лугіна, О. Омельченко, О. Шило та інші. Проте у зв'язку зі стрімкими змінами у суспільстві часто виникають питання, що залишаються мало дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Нинішній правовий баланс соціальних відносин у нашій державі тісно пов'язаний із застосуванням правових засобів, що забезпечують державні гарантії для реалізації інтересів кожного суб'єкта права, незалежно від змін у суспільстві. Існування вказаних засобів правового впливу не відмежовується від інших явищ правового характеру, оскільки їх існування взаємопов'язане та взаємозумовлене. У національній правовій системі всі явища правового характеру досліджуються з точки зору їх функціонального призначення, причому ключовим фактором для правового засобу є його здатність у межах правового поля стати інструментом вирішення існуючих проблем.

За словами окремих науковців природа правових засобів полягає в тому, що вони є частиною правової реальності і призначені для досягнення цілей правового регулювання, забезпечуючи реалізацію інтересів і потреб суб'єктів права. В українській юридичній літературі

існує різноманітність визначень цього поняття. Зазвичай вважається, що правові засоби — це правові явища, які використовуються для задоволення інтересів суб'єктів права та досягнення соціально корисних цілей [5, с.760].

Права учасників кримінального провадження апріорі є нормативно закріпленими правилами та особливостями їхнього становища, визнаними світовою спільнотою. Насамперед, це природжені права кожного учасника кримінального провадження, незалежно від його національності, місця проживання, статі, кольору шкіри, релігійних переконань, мови чи інших ознак. З тією метою, щоб забезпечити громадяни можливість користуватися цими правами, держава встановлює гарантії їх реалізації. Гарантії забезпечення прав людини закріплені в договорах міжнародного характеру, засадах міжнародно-правових норм, звичаєвому міжнародному праві та інших джерелах міжнародного права.

Діюча Конституція та держава мають захищати права та законні інтереси кожного суб'єкта кримінального провадження разом із правами і свободами як відокремлений об'єкт судового процесу. Це пояснюється тим, що норми права, які існують, не можуть передбачити всі можливі життєві ситуації. У зв'язку з цим, захист інтересів учасників кримінального процесу, що передбачені нормами закону, представницькими органами держави, як правило встановлюється за аналогією з нормами права або шляхом розширеного тлумачення правових норм.

У сучасних умовах розвитку нашої держави права учасників кримінального провадження є ключовими для формування взаємовідносин між особою та державою. Вони контролюють і регулюють здійснення державної влади над індивідом, забезпечують громадянам права та свободи у відносинах з державою та зобов'язують державні органи задовольняти основні людські потреби.

Як зазначає О. В. Корнелюк, процес охорони прав людини в кримінальному судочинстві слід розуміти як сукупність регулятивних і охоронних норм права, які регламентують як

запобігання можливим, так і усунення вже існуючих порушень під час захисту свобод, прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин [3, с. 247].

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх не порушення становлять основний зміст і напрямок діяльності держави. Головним обов'язком української держави є забезпечення дотримання цих прав і свобод, як це зазначено у ст. 3 Конституції: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2, с. 4].

На сьогоднішній день Україна, як ніколи раніше, має проявити ініціативу у забезпеченні прав і свобод суб'єктів кримінального процесу, створюючи соціальні, матеріальні, політичні та інші умови, щоб кожен учасник міг максимально реалізувати свої законні права та свободи. В умовах, коли в нашій державі триває війна, захист прав і свобод стає однією з невід'ємних ознак державності, а реалізація прав і свобод суб'єктів кримінального процесу виступає своєрідним показником стабільності та зрілості держави.

Охорона прав, свобод та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу в українському кримінальному провадженні охоплює ряд заходів, які спрямовані на створення умов для реалізації цих прав та інтересів, відновлення порушених прав, а також забезпечення безпеки учасників, які беруть участь у кримінальних процесуальних відносинах.

Особливість правовідносин у сфері охорони прав і свобод учасників кримінального провадження полягає в тому, що державні органи, представлені посадовими особами, які ведуть справу, зобов'язані забезпечувати всі необхідні умови для реалізації прав і свобод особистості. Вони повинні роз'яснювати учасникам їх права та обов'язки і забезпечувати можливість їх використання. Однак реальне здійснення прав громадянами залежить від їх особистого вибору.

Організаційно-правовою основою забезпечення прав, свобод і

законних інтересів учасників кримінального провадження є комплексний державний механізм. Він охоплює органи місцевого самоврядування, посадових осіб, політичні партії, громадські організації, омбудсмена, засоби масової інформації та міжнародні правозахисні організації. Ці структури працюють над створенням сприятливих умов для ефективного використання громадянами своїх прав.

О. П. Кучинська зазначає, що питання створення ефективної системи гарантій прав учасників кримінального провадження набуває особливої актуальності в цій сфері, де відбуваються суттєві обмеження конституційних прав і свобод, а взаємодія учасників провадження з державою часто супроводжується примусовим впливом. Права, надані учасникам кримінального провадження, не можуть бути автоматично реалізовані. Для цього потрібне існування системи закріплених законодавством положень, які гарантують перехід від правових можливостей, передбачених законом, до їхньої реальної реалізації. Крім того, гарантії прав особи відіграють роль механізмів, що дозволяють виключити або, принаймні, мінімізувати професійні помилки зі сторони органів розслідування та судового розгляду щодо громадянина [4, с. 68]. Складно не погодитися з цією думкою, однак важливо враховувати, що людський фактор залишається вирішальним у цьому процесі.

Сьогодні, у будь-якій цивілізованій державі світової спільноти, ключовою суспільно-політичною інституцією, відповідальною за організацію та здійснення юридичного забезпечення, є незалежний суд, який не підпадає під вплив державних чи партійних структур. Ефективність організаційно-правових гарантій залежить від якості нормативно-правових положень, які ці гарантії забезпечують.

Відомо, що захист прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є важливою складовою стабільного розвитку багатьох європейських та світових країн на шляху до демократії та економічного процвітання. Дотримання цих прав є пріоритетом для будь-якої цивілізованої держави. Наразі це одне з основних завдань реформування правової системи України,

особливо в рамках європейської інтеграції..

Концепція правової держави забезпечує об'єктивні умови для розробки та аналізу прав і свобод учасників кримінального провадження, щоб гарантувати їх ефективний захист. Подальше укріплення права учасників кримінального провадження на захист від кримінального переслідування, як основоположного права людини, сприятиме створенню в Україні справжньої правової держави, де кожен громадянин буде захищений від беззаконня і несправедливості.

Важливим частиною механізму захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження виступають гарантії, які є сукупністю юридичних положень, засад і вимог, що забезпечують реалізацію основних прав та інтересів людини. Основним завданням гарантій є створення правових умов для забезпечення конституційно визначеного статусу учасників кримінального провадження. Гарантії виступають правовим механізмом, який забезпечує перехід від декларованих Основним законом прав до їх фактичного виконання.

Ефективність гарантій залежить від багатьох чинників, включаючи рівень розвитку загально-правових принципів, стан економіки, розвиток демократичних інституцій, політичну систему, наявність ефективних законів, механізмів захисту прав людини, правову культуру населення та функціонування ефективного органу конституційного контролю.

Держава, яка прагне бути правовою, не може ігнорувати права, свободи та право людини на захист порушених прав, гарантованих Конституцією, з урахуванням засади рівності прав громадян. Як закріплено у ст. 7 Загальної декларації прав людини: «усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний захист законом» [1].

Стан правового статусу людини в таких сферах, як економічна, соціальна, політична та духовна, вказує на недосконалість і загальну нестабільність механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів. Хоча декларація особистих прав, свобод і законних

інтересів учасників кримінального провадження є важливою, вона не є єдиним елементом правопорядку в українському суспільстві. Необхідно створити умови для реалізації цих прав і свобод, які повинні бути підтримані надійною системою їхньої реалізації.

Основним компонентом гарантій є забезпечення рівних правових можливостей для всіх учасників у реалізації, охороні та захисті їхніх суб'єктивних прав. Важливість гарантій прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження визначається їх суттєвим впливом на правову, соціальну та інші сфери суспільного життя, оскільки вони створюють умови для реальної реалізації прав людини. Система гарантій цих прав є досить складною і включає як загальні, так і спеціальні гарантії. Загальні гарантії охоплюють економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурні аспекти, тоді як спеціальні гарантії стосуються правових аспектів охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Отже, визначення правових гарантій прав, свобод та законних інтересів суб'єктів кримінального провадження належить до системи засобів, що забезпечують можливість реалізації цих прав у широкому розумінні. Правові гарантії визначають конкретні процедури для реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження відповідно до чинного законодавства та міжнародних актів.

Для забезпечення реалізації конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, держава повинна створити відповідний механізм. Основною складовою цього механізму є гарантії, які включають конкретні засоби для ефективного здійснення прав, їх правової охорони та захисту. Головне призначення цих гарантій – забезпечити всім громадянам рівні правові можливості для отримання, реалізації, охорони та захисту їхніх суб'єктивних прав і свобод.

Висновки та пропозиції. Таким чином, варто відзначити, що ефективність правових гарантій прав, свобод та законних інтересів людини залежить насамперед від чинної Конституції та нормативно-

правових актів, розвитку правових принципів, реалізації конституційного контролю, а також від того, як державні органи та громадські організації, відповідальні за забезпечення цих прав, виконують приписи законів.

Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що формуються в рамках громадянського суспільства, залежать від демократичних інститутів, становища держави в економіці, ступеня виховання у правовому розумінні та культури населення, а також від дієвого функціонування і взаємодії кожної з гілок державної влади одна з одною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ. (1948). Декларація ООН 10 грудня 1948 р. URL: zakon4. rada.gov.ua/laws/show/995_015 (Дата звернення 28.07.2024).
- [2] Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>. (Дата звернення 15.08.2024).
- [3] Корнелюк, О.В. (2007). КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА. *Держава і право*. (1). 244- 247.
- [4] Кучинська, О.П. (2012). ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ. *Слово Національної школи суддів України*. (1). 68.
- [5] Михайлова, Н. В. (2013). ІНСТИТУТ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ. *Право і суспільство*. (2). 203-206.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.006>**Ясніцький Дмитро Сергійович¹**

1. аспірант

Державний податковий університет, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0008-6134-0937

**Притягнення до відповідальності за невиконання
судових рішень за законодавством ЄС**

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню питання притягнення до відповідальності за невиконання судових рішень за законодавством Європейського Союзу. Зазначено, що виконання судових рішень є критично важливим критерієм для оцінки спроможності, ефективності та чесності системи правосуддя з боку громадян. Відсутність ефективного механізму для забезпечення виконання судових рішень може негативно вплинути на авторитет судової влади, адже це перешкоджає досягненню головної мети правосуддя – захисту інтересів громадян і реальному відновленню їх порушених прав. Акцентовано увагу, у більшості зарубіжних країн кримінальні кодекси не містять чіткого визначення покарання, оскільки законодавці вважають це поняття таким, що розвивається і вдосконалюється в рамках правової доктрини. На основі аналізу системи покарань за законодавством країн ЄС, відзначено кілька позитивних аспектів. Різноманітність видів кримінально-правових санкцій, визначених у законодавчих актах європейських країн, містить значення практичного характеру і сприяє індивідуальному підходу до призначення кримінальної відповідальності, чого не можна сказати про національне кримінальне законодавство, де така можливість часто залишається лише теоретичною через виняткові ознаки правового статусу визначених індивідів кримінально-правових правовідносин та порядок встановлення покарання. Необхідно зауважити, що ключовими видами санкцій виступають позбавлення волі та штраф у більшості розглянутих держав. Ці види покарань зазвичай передбачаються або як альтернативні міри в санкціях норм Особливої частини, або в один і той же час як основні і додаткові.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: невиконання; судові рішення; кримінальний кодекс; покарання; відповідальність.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.006>Dmytro Yasnitskyi¹

1. Ph.D. student

State Tax University, UKRAINE

ORCID ID: 0009-0008-6134-0937

Procurement for non-enforcement of court decisions under EU legislation

ABSTRACT. The article is devoted to the study of the issue of prosecution for non-execution of court decisions under the legislation of the European Union. It is noted that the execution of court decisions is a critically important criterion for assessing the capacity, efficiency and integrity of the justice system by citizens. The lack of an effective mechanism for ensuring the execution of court decisions can negatively affect the authority of the judiciary, because it prevents the achievement of the main goal of justice - the protection of the interests of citizens and the real restoration of their violated rights. It is emphasized that in most foreign countries, the criminal codes do not contain a clear definition of punishment, as legislators consider this concept to be developing and improving within the framework of legal doctrine. Based on the analysis of the punishment system under the legislation of the EU countries, several positive aspects were noted. The variety of types of criminal sanctions defined in the legislative acts of European countries has a practical meaning and promotes an individual approach to the assignment of criminal responsibility, which cannot be said about national criminal legislation, where such a possibility often remains only theoretical due to the exceptional characteristics of the legal status of certain individuals criminal legal relations and the procedure for determining punishment. It should be noted that the key types of sanctions are imprisonment and a fine in most of the considered states. These types of punishments are usually provided either as alternative measures in the sanctions of the norms of the Special Part, or at the same time as main and additional.

KEYWORDS: *non-compliance; court decisions; criminal code; punishment; responsibility.*

Постановка проблеми. Виконання судових рішень є критично важливим критерієм для оцінки спроможності, ефективності та чесності системи правосуддя з боку громадян. Відсутність ефективного механізму для гарантій виконання судових рішень здатне мати негативний вплив на престижність судової гілки влади, так як це перешкоджає досягненню головної мети правосуддя – захисту законних інтересів учасників правовідносин і справжньому відновленню прав, які були порушені.

Гарантії реалізації механізму виконання остаточних судових рішень забезпечуються шляхом правового регулювання, яке визначає порядок добровільного чи примусового виконання, а також встановлює юридичну відповідальність, включаючи кримінальну відповідальність за невиконання судових рішень (ст. 382 КК України).

Аналіз досліджень та публікацій. Варто зазначити, що питання покарання за невиконання судових рішень за законодавством Європейського Союзу досліджували ряд українських та зарубіжних вчених, проте залишилися не досліджені питання, які потребують подальшої розробки та вдосконалення.

Мета роботи полягає у комплексному дослідженні наукових позицій щодо відповідальності та покарання за невиконання судових рішень за кримінальним законодавством ЄС.

Виклад основного матеріалу. У межах загальних зауважень слід зазначити, що в більшості зарубіжних країн кримінальні кодекси не містять чіткого визначення покарання, оскільки законодавці вважають це поняття таким, що розвивається і вдосконалюється в рамках правової доктрини. Наприклад, один із провідних німецьких юристів Б. Д. Мейер зазначає, що «покарання – це примусове завдання страждань суб'єкту, яке виражає негативну оцінку його соціально-етичної поведінки». Інші дослідники вважають покарання соціально виправданою формою суспільної реакції на скоєне, що має на меті відплату і залякування винного [1, с. 154–156]. М. Ансель підкреслює важливість того, щоб покарання було побудоване таким чином, аби воно само по собі сприяло перевихованню; за його

словами, функція ресоціалізації має бути головною і відрізнятися від простої виховної дії, притаманної неокласичному відплатному покаранню.

П. Лейленд вважає, що покарання визначається санкціями, призначеними для захисту суспільства та відображення ступеня морального осуду осіб, які вчинили злочини [3, с. 128]. Перед тим як аналізувати санкції за невиконання судових рішень у країнах ЄС, необхідно розглянути систему покарань у законодавстві кожної держави-члена окремо.

Згідно зі ст. 21 Кримінального кодексу Естонії, основними видами покарання за злочини є: штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешт, позбавлення волі. Законодавством також визначено ще один, додатковий вид покарання – позбавлення права носити державні нагороди.

Кримінальний закон Республіки Латвія містить систематизовані переліки як основних, так і додаткових покарань. Основні види покарань включають: смертну кару (у воєнний час), позбавлення волі, арешт, примусові роботи, грошовий штраф. Додаткові види покарань, згідно зі ст. 36 ч. 2 Кримінального кодексу, охоплюють: конфіскацію майна, вигнання з Республіки Латвія, грошовий штраф, обмеження прав, поліцейський нагляд. З них лише грошовий штраф може застосовуватися як основний, так і додатковий вид покарання, тоді як усі інші чотири використовуються виключно як додаткові.

За литовським кримінальним законодавством види покарань визначені згідно із класифікаційними групами злочинних дій і мають поділ на відповідні три групи, в залежності від характеру злочинного діяння – чи це є злочин, чи проступок, а також з урахуванням суб'єкта злочину. Кримінальний кодекс Литви встановлює відповідальність як для фізичних, і для юридичних осіб в тому числі. Для суб'єктів, які скоїли кримінально каране діяння, законодавець передбачив досить широкий спектр покарань. Згідно зі статтею 42 Кримінального кодексу Литви, особам, які вчинили злочин, можуть бути призначені такі види покарань: позбавлення публічних прав, заборона на виконання певної роботи або заняття певною діяльністю, громадські

роботи, штраф, обмеження волі, арешт, позбавлення волі на певний термін, довічне позбавлення волі (частина 1). Що стосується суб'єктів, які скоїли проступок, то для них визначені наступні види санкцій: позбавлення публічних прав, заборона на виконання певної роботи або заняття певною діяльністю, громадські роботи, штраф, обмеження волі, арешт (частина 2). Щодо юридичних осіб, які вчинили злочин, можуть бути застосовані такі покарання: штраф, обмеження діяльності, ліквідація юридичної особи.

Види покарань у Кримінальному кодексі Польщі дещо подібні до переліком видів покарань, що визначені кримінальним законодавством нашої держави. У статті 32 Кримінального кодексу Польщі визначено, що до покарань відносяться: штраф, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення волі на термін до 25 років і довічне позбавлення волі. Унікальністю польського законодавства є відсутність розподілу покарань на основні та додаткові. Крім того, Кримінальний кодекс Польщі передбачає кримінально-правові заходи, до яких відповідно до статті 39 відносяться: позбавлення публічних прав, заборона обіймати певні посади, займатися певними професіями або здійснювати господарську діяльність, заборона керувати транспортними засобами, конфіскація майна, грошова компенсація та публічне оголошення вироку [4].

У кримінальному законодавстві Словаччини, хоча і законодавчо не встановлено розмежування покарань на основні та додаткові, проте кримінально-правова теорія цієї держави використовує класифікацію покарань на різні групи. Суб'єктами злочину можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, що дозволяє розрізняти покарання для фізичних осіб і для юридичних осіб. Покарання, які можуть бути призначені фізичним особам, визначені у статті 32 Кримінального кодексу Словаччини і включають: а) позбавлення волі; б) домашній арешт; в) обов'язкові роботи; г) штраф; д) конфіскація майна; е) конфіскація предметів, що є засобами чи знаряддями злочину; ж) позбавлення права займатися певною діяльністю; з) заборона проживання на певній території; і) позбавлення права брати участь у громадських заходах; к)

позбавлення почесних звань і державних нагород; л) позбавлення військового або спеціального звання; м) видворення.

Закон «Про юридичну відповідальність юридичних осіб», а саме стаття 10, містить систему санкцій, що можуть застосовуватися до юридичних осіб. До них належать: а) ліквідацію юридичної особи; б) конфіскацію майна; в) виїмку предмета; г) штраф; д) заборону на здійснення діяльності; е) неможливість отримати дотації або субвенції; ж) накладення заборони на отримання допомоги та підтримки від благодійних фондів Європейського Союзу; з) неможливість приймати участь у закупівлях державного характеру; і) публікацію обвинувального вироку.

Система покарань за Кримінальним кодексом Болгарії поділяє покарання на три категорії: основні, додаткові та ті, що можуть застосовуватися як основні або додаткові. До основних покарань відноситься довічне ув'язнення без можливості заміни; до додаткових – позбавлення права на ордени, почесні звання та відзнаки. До покарань, які можуть бути як основними, так і додатковими, відносяться обов'язкове поселення, заборона на проживання в певній місцевості та громадський осуд (ст. 37). Довічне ув'язнення може бути замінено на позбавлення волі на термін до 30 років, якщо засуджений відбув не менше 20 років покарання. Окрім звичайного довічного ув'язнення, Кодекс також передбачає довічне ув'язнення без можливості заміни (ст. 38-а). Позбавлення волі може бути призначене на термін від 3 місяців до 20 років, а у випадку заміни довічного ув'язнення, за сукупність злочинів або вироків, а також у випадках, прямо передбачених Особливою частиною Кодексу, – до 30 років. Виправні роботи можуть бути призначені на термін від 3 місяців до одного року, при цьому цей час не зараховується до трудового стажу.

Відмінною рисою Кримінального кодексу Австрії є відсутність поділу санкційних норм на основні та додаткові. Як зазначено у § 18 і 19, до покарань відносяться два види позбавлення волі та грошовий штраф. Такий вид покарання, як позбавлення волі можливо призначити на довічний термін або на конкретно визначений

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

термін, який може мати часовий вимір від одного дня до двадцяти років. Кодекс також передбачає інші кримінально-правові заходи, такі як конфіскація предметів, коштів і засобів, використаних для вчинення злочину (§ 26), а також відсторонення від посади (§ 27). Більшість попереджувальних заходів може бути застосована одночасно з покаранням, за винятком заходів, як поміщення осіб, які вчинили злочин у стані неосудності, або тих, кому взагалі не можна призначити покарання (§ 11).

Система покарань за Кримінальним кодексом Іспанії має свої особливості. Зокрема, КК Іспанії (ст. 10) класифікує діяння на злочини і проступки, відповідно передбачаючи різні покарання для кожного з них. Відповідно до статті 32 КК Іспанії, покарання, які можуть бути основними або додатковими, включають позбавлення волі, позбавлення певних прав та штрафи. Позбавлення волі (тюремне ув'язнення, арешт на вихідні) може бути тільки основним видом покарання, і за умови, що його термін є більшим, ніж 10 років, це одразу призводить до того, що особа втрачає на такий самий термін свої права (ст. 55 КК). Штрафи і громадські роботи можуть належати як до основного, так і до додаткового виду покарань, і потрібно враховувати те, що додаткові види покарань встановлюються на такий самий період, що й основні види [5].

Система покарань за Кримінальним кодексом Німеччини (ФРН) має кілька специфічних особливостей. Кодекс включає як основні, так і додаткові покарання, а також додаткові наслідки. До основних покарань відносяться позбавлення волі (§ 38, 39) та грошовий штраф (§ 40-43), а до додаткових – заборона на керування транспортними засобами (§ 44 КК ФРН). Додаткові наслідки включають позбавлення особи, яка вчинила злочин і була позбавлена волі на термін не менше одного року, права обіймати громадські посади та користуватися правами, отриманими внаслідок участі в громадських виборах (§ 45).

Певні особливості містить кримінальне законодавство Франції. Ці особливості визначаються поділом кримінальних протиправних діянь на злочини, проступки, правопорушення. Для злочинів

передбачені кримінальні покарання (ст. 131-1 – ст. 131-9), для проступків – виправні покарання (ст. 131-10 – ст. 131-11), а для порушень – поліцейські покарання (ст. 131-12 – ст. 131-16). Найсуворішими є кримінальні покарання, що застосовуються за вчинення злочинів, які можна розділити на строкові та такі, строк яких не визначено. До тих, строк яких не визначено належать довічне ув'язнення або заточення, а до строкових – ув'язнення або заточення на період від 10 до 30 років. Виправні покарання охоплюють ширший спектр заходів у порівнянні з покараннями за злочини, і включають тюремне ув'язнення (від шести місяців до 10 років), штраф, штрафодні (безоплатні громадсько-корисні роботи), безоплатні роботи в громадських інтересах, а також позбавлення чи обмеження прав. За порушення передбачено два основних види покарань: штраф і позбавлення або обмеження прав [2, с. 362–371].

Кримінальний кодекс Бельгії має спрощену систему покарань у порівнянні з Кримінальним кодексом Франції. Згідно з статтею 7, основні покарання включають: тюремне ув'язнення, позбавлення волі, позбавлення певних політичних і громадянських прав, штраф і спеціальну конфіскацію. Хоча це не зазначено прямо, з аналізу відповідних статей кодексу можна зробити висновок, що також передбачені додаткові покарання, такі як: 1) публічне оголошення вироку; 2) позбавлення права виконувати державні функції, обіймати публічні посади, здійснювати публічні обов'язки, бути обраним, носити ордени та інші почесні відзнаки, бути присяжним, експертом, понятим або свідком у суді, бути опікуном чи піклувальником (крім власних дітей), виконувати обов'язки юрисконсульта або тимчасового адміністратора, носити зброю і служити в армії чи гвардії, а також позбавлення наукового ступеня, звання, державних повноважень, публічної посади та інших функцій; 3) «легальний інтердикт» – обмеження дієздатності протягом усього терміну покарання.

Система покарань, що описана в главі 2 Кримінального кодексу Фінляндії, є досить простою. Вона складається з: 1) загальних покарань для фізичних осіб, а саме: а) ув'язнення – довічного або на

визначений термін (від 14 днів до 12 років); б) грошового штрафу – від одного до 120 штрафо-днів; 2) спеціальних покарань для державних службовців, таких як звільнення і попередження; 3) покарань для військовослужбовців та осіб, прирівняних до них, що включають спеціальний арешт, ув'язнення в бараках, спеціальний штраф і попередження; 4) додаткових покарань, зокрема конфіскації, яка може охоплювати: а) фінансову вигоду, отриману внаслідок злочину; б) предмети, що використовувалися під час злочину; в) усі копії публікацій, документів або ілюстрованих творів, що належать автору, видавцю, редактору, виробнику, розповсюджувачу, експоненту чи продавцю, а також пластини і зразки для їх виготовлення.

Італійське кримінальне законодавство не визначає основне поняття покарання і не встановлює його цілей. Цілі покарання в Італії прописані в статті 27 Конституції, яка проголошує: «Покарання не можуть включати заходи, що суперечать гуманності, і повинні бути спрямовані на перевиховання засудженого». Кримінальний кодекс Італії містить різноманітні види покарань, як основних, так і додаткових. До основних покарань відносяться: довічне ув'язнення; позбавлення волі на термін від 15 днів до 24 років; штраф; арешт на строк від 5 днів до 3 років; та грошове стягнення на користь держави. Додаткові покарання включають різні форми позбавлення прав, зокрема: безстрокову або строкову заборону обіймати посади в державному апараті; заборону на певні професії або ремесла на термін від одного місяця до п'яти років; строкову заборону на керівні посади в організаціях і підприємствах; позбавлення права укладати договори з державними органами; втрату або призупинення батьківських прав; публічне оголошення вироку про засудження та інші заходи.

Кримінальний кодекс Нідерландів (ст. 9) передбачає такі основні види покарань: 1) тюремне ув'язнення на строк від одного дня до 15 років, а в певних випадках – до 20 років, або довічне ув'язнення (ст. 10); 2) ув'язнення; 3) громадські роботи на строк до 240 годин, які призначаються лише за згодою засудженого (ст. 22-с); 4) штраф. Додаткові покарання включають: 1) позбавлення певних прав, таких

як право обіймати державні або інші посади, служити у збройних силах, бути радником у судах, займатися певною діяльністю, та виборчих прав (ст. 28); 2) поміщення в державний виправний будинок на строк від 3 місяців до 3 років (ст. 32); 3) конфіскація; 4) оприлюднення вироку. Штраф фактично може бути і додатковим покаранням до тюремного ув'язнення або ув'язнення, а всі додаткові покарання можуть застосовуватися і самостійно, тобто як основні [6].

Відповідно до шведського кримінального законодавства, система покарань (заходів соціального захисту) включає такі види: штраф (встановлений фіксованою сумою або у вигляді штрафо-днів, що визначаються згідно з денним доходом засудженого, або корпоративний штраф у встановленому розмірі); До покарань відносяться: позбавлення волі (від 14 днів до 10 років); обов'язкові роботи; конфіскація; заборона на заняття певною діяльністю. Крім того, до покарань включаються: пробація (до 3 років, яка може бути поєднана зі штрафом та застосовуватися як наслідок умовно-дострокового звільнення); умовне засудження (з випробувальним строком до 2 років, що може поєднуватися з обов'язковими роботами); примусові медичні заходи.

Система покарань за Кримінальним кодексом Данії включає три основні елементи: тюремне ув'язнення (від 30 днів до 16 років або довічно, з можливістю отримання відпусток і вихідних днів для ув'язнених); затримання (арешт на термін від 7 днів до 6 місяців); та штраф (який може бути як основним, так і додатковим покаранням). Також існують альтернативні заходи, які можуть замінити кримінальне покарання, такі як: умовно-дострокове звільнення «під чесне слово»; відстрочка виконання вироку (пробація); громадські роботи (від 40 до 240 годин); та інші заходи, які суд може визнати доцільними для запобігання майбутнім злочинам (§ 68 – нагляд, визначення місця проживання і роботи, лікування від алкогольної та наркотичної залежності, психотерапія, психіатричне лікування, передача на поруки, конфіскація злочинних доходів, знарядь і засобів злочину, заборона на певну діяльність та інші).

Висновки та пропозиції. Аналізуючи системи покарань за законодавством країн ЄС, можна відзначити кілька позитивних аспектів. Різноманітність видів кримінально-правових санкцій, визначених у законодавчих актах європейських країн, містить значення практичного характеру і сприяє індивідуальному підходу до призначення кримінальної відповідальності, чого не можна сказати про національне кримінальне законодавство, де така можливість часто залишається лише теоретичною через виняткові ознаки правового статусу визначених індивідів кримінально-правових правовідносин та порядок встановлення покарання. Необхідно зауважити, що ключовими видами санкцій виступають позбавлення волі та штраф у більшості розглянутих держав. Ці види покарань зазвичай передбачаються або як альтернативні міри в санкціях норм Особливої частини, або в один і той же час як основні і додаткові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Rassat, M.-L. (1987). DROIT PENAL. PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE. *Paris: Presses Universitaires De France*. 61-71.
- [2] Гришук, В. К., Красницький, І. В. (2000). СИСТЕМА ПОКАРАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ФРАНЦІЇ. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*, (2), 362-371.
- [3] Лейленд, ПІТЕР. (1996). КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ЗЛОЧИН, ПОКАРАННЯ, СУДОЧИНСТВО. (Англ. підхід) / Пер. з англ. П. Тарашук. К., 207 с.
- [4] Станіч, В. С. (2016). КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч. К., 138 с.
- [5] Станіч, В. С. КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС КОРОЛІВСТВА ІСПАНІЯ / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. К.: ОВК. 284 с.
- [6] Хавронюк, М. І. (2006). КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ. Київ: Юрисконсульт, 1048 с.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.007>**Волкошовець Сергій Васильович¹**

1. аспірант

Державний податковий університет, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0008-5116-8758

**Кримінальна відповідальність за розбій
в розрізі історичного розвитку**

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено питання кримінальної відповідальності за розбій в розрізі історичного розвитку даного поняття. Автором зазначено, що комплексне дослідження питань кримінальної відповідальності за розбій потребує історичного аналізу. Визначення шляхів правового розвитку України неможливе без урахування її історії, унікальних особливостей та світового історичного контексту. Україна, яка з часів Київської Русі була європейською державою, здебільшого слідувала основним тенденціям розвитку права континентальної Європи, з деякими винятками в окремі історичні періоди. Важливо зазначити, що серед науковців немає єдиної думки щодо поділу історії України та її кримінального права на певні періоди. Наголошено, що кримінальне право існує з найдавніших часів, розвиваючись разом із народом і залежачи від стану економіки, державного та суспільного управління, а також рівня культурних і правових знань. Це стосується і національного кримінального права, яке має глибокі історичні корені. Його початки можна знайти ще до утворення Київської держави, коли суспільні відносини регулювалися звичаєвим правом. Оскільки воно існувало в усній формі та було вкорінене в свідомості людей, ми не можемо однозначно стверджувати, що злочин, такий як розбій, був чітко визначений у звичаєвому праві (навіть за наявності альтернативних назв цього злочину). На основі проведеного дослідження встановлено, що розбій визнавався нападом на особу з метою викрадення її майна, для якого законодавчо були визначені такі ознаки: 1) застосування насильства до потерпілого, хоча вид насильства не був чітко уточнений; 2) використання або демонстрація зброї; 3) якщо напад здійснювався без зброї, він мав супроводжуватися вбивством, замахом на нього, або завданням тілесних ушкоджень потерпілому (наприклад, пошкодження шкіри, рани, побіи тощо). Відповідно до законодавчих норм, науковці того часу в теорії кримінального права виділяли три типи розбою залежно від способу його здійснення: із застосуванням насильства; із застосуванням зброї; із застосуванням погроз будь-якого роду.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: розбій; кримінальне законодавство; кримінальна відповідальність; історичний розвиток.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.007>**Sergey Volkoshovets¹****1.** Ph.D. student

State Tax University, UKRAINE

ORCID ID: 0009-0008-5116-8758

Criminal liability for robbery in terms of historical development

ABSTRACT. The article examines the issue of criminal liability for robbery in terms of the historical development of this concept. The author states that a comprehensive study of issues of criminal liability for robbery requires historical analysis. Determining the ways of legal development of Ukraine is impossible without taking into account its history, unique features and world historical context. Ukraine, which has been a European state since the days of Kievan Rus, mostly followed the main trends in the development of continental European law, with some exceptions in certain historical periods. It is important to note that there is no consensus among scholars regarding the division of the history of Ukraine and its criminal law into certain periods. It is emphasized that criminal law has existed since ancient times, developing together with the people and depending on the state of the economy, state and public administration, as well as the level of cultural and legal knowledge. This also applies to national criminal law, which has deep historical roots. Its beginnings can be found even before the formation of the Kyiv state, when social relations were regulated by customary law. Because it existed orally and was ingrained in people's minds, we cannot unequivocally say that a crime such as robbery was clearly defined in common law (even if there were alternative names for this crime). On the basis of the conducted research, it was established that robbery was recognized as an attack on a person with the aim of stealing his property, for which the following signs were legally defined: 1) the use of violence against the victim, although the type of violence was not clearly specified; 2) use or display of weapons; 3) if the attack was carried out without a weapon, it had to be accompanied by murder, attempted murder, or infliction of bodily harm on the victim (for example, skin damage, wounds, beatings, etc.). In accordance with legislative norms, scientists of that time in the theory of criminal law distinguished three types of robbery depending on the way it was carried out: with the use of violence; with the use of weapons; using threats of any kind.

KEYWORDS: robbery, criminal legislation, criminal liability, historical development.

Постановка проблеми. Комплексне дослідження питань кримінальної відповідальності за розбій потребує історичного аналізу. Визначення шляхів правового розвитку України неможливе без урахування її історії, унікальних особливостей та світового історичного контексту. Україна, яка з часів Київської Русі була європейською державою, здебільшого слідувала основним тенденціям розвитку права континентальної Європи, з деякими винятками в окремі історичні періоди. Важливо зазначити, що серед науковців немає єдиної думки щодо поділу історії України та її кримінального права на певні періоди.

Метою статті є комплексний аналіз питань кримінальної відповідальності за розбій в Україні в розрізі історичного розвитку поняття та формування на цій основі рекомендацій, щодо вдосконалення кримінально-правового законодавства.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями кримінально-правової характеристики розбою в українському законодавстві присвячені праці видатних вчених, таких як М. Бажанов, Ю. Баулін, О. Джужа, О. Колб, І. Копотун, М. Мельник, А. Музика, С. Яценко та інших.

Виклад основного матеріалу. Щодо періодизації історичного розвитку поняття кримінальної відповідальності за розбій, ми підтримуємо позицію науковців, які пропонують наступні етапи розвитку:

- 1) кримінальне законодавство Київської Русі у період, що наступив після феодальної роздробленості (IX – початок XIII ст.);
- 2) кримінальне законодавство в період існування Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави та під час перебування України під владою Речі Посполитої (перша половина XIII ст. – перша половина XVII ст.);
- 3) кримінальне законодавство козацької держави та під час перебування України в складі Австро-Угорської імперії (друга половина XVII ст. – початок XX ст.);
- 4) кримінальне законодавство періоду творення Української незалежної держави (1917–1921 рр.);

- 5) кримінальне законодавство Української РСР (1917–1991 pp.);
- 6) кримінальне законодавство незалежної України до ухвалення нового Кримінального кодексу (1991–2001 pp.);
- 7) сучасне кримінальне законодавство (з 2001 р. і до тепер) [6, с. 47].

Запропонована науковцями періодизація, на нашу думку, є найбільш послідовною та нейтральною серед інших, і при цьому не виключає жодної з існуючих. Вона дає можливість чітко відстежити історію кримінальної відповідальності за розбій.

Безсумнівно, кримінальне право існує з найдавніших часів, розвиваючись разом із народом і залежачи від стану економіки, державного та суспільного управління, а також рівня культурних і правових знань. Це стосується і національного кримінального права, яке має глибокі історичні корені. Його початки можна знайти ще до утворення Київської держави, коли суспільні відносини регулювалися звичаєвим правом. Оскільки воно існувало в усній формі та було вкорінене в свідомості людей, ми не можемо однозначно стверджувати, що злочин, такий як розбій, був чітко визначений у звичаєвому праві (навіть за наявності альтернативних назв цього злочину). Тому ми починаємо наше дослідження з періоду Київської Русі.

При детальному аналізі тексту тогочасного законодавства стає зрозуміло, що в ньому не було різниці між кримінальними та цивільно-правовими правопорушеннями. Завдання фізичної, матеріальної або моральної шкоди потерпілому визначалося як «обіда», тобто кривда. Таким чином, розбій, як і в давнину, вважався лише приватним ушкодженням особи чи майна. Згодом злочин почав розглядатися також як порушення публічного правопорядку, і внаслідок цього злочинець, окрім обов'язку приватного відшкодування матеріальної або моральної шкоди, підлягав державному покаранню.

Існує відома класифікація злочинів за родовим об'єктом згідно із законодавством досліджуваного періоду. Були різні погляди на визначення об'єкта розбою. Варто відзначити, що окремі

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

представники наукової спільноти підтримують позицію, що дане діяння варто віднести до групи протиправних діянь проти особи, а це означає родовим об'єктом розбою необхідно вважати життя чи здоров'я людини [7, с. 143]. У той же час розбій був визначений самим тяжким злочином після вбивства. На противагу цій точці зору, В.М. Іванов, також аналізуючи класифікацію злочинів у тогочасний період, стверджує, що розбій відносився до майнових злочинів, хоча водночас визнавав, що умисний убивця називався «розбійником», а вбивство, вчинене навмисно, визначалося як «став на розбой» [2, с. 71].

Слід відзначити, що життя, честь та майно представників вищих соціальних станів захищалися більш суворими санкціями, ніж відповідні права простих людей.

Наступним важливим історичним законодавчим актом став Судебник 1497 року, який став одним із ключових джерел права, оскільки його дія поширювалася і на українські землі. У цьому документі розбій визначався як злочин проти власності нарівні з крадіжкою та підпалом. Якщо проаналізувати текст Судебника 1497 р., то можемо дійти думки щодо визначення розбою, а саме його можна визначити, як відкритий напад, зазвичай здійснений групою осіб та супроводжуваний вбивством. Таким чином, родовий об'єкт даного діяння визначається не як життя та здоров'я особи, а майно та майнові права.

Вважаємо, що таку заміну об'єкта розбою доцільно пояснити феодальним устроєм XV століття, де власність феодала, засоби виробництва та часткова власність на працівників були основою виробничих відносин, характерних для цього суспільно-політичного ладу. Тому Судебник встановлював суворі кримінальні покарання за посягання на феодальну власність, оскільки правляча еліта прагнула законним шляхом захистити власні майнові цінності від протиправних дій. Об'єктивна сторона злочину проявлялася в таких активних діях: по-перше, здійсненні нападу; по-друге, вбивстві потерпілого. Суб'єкт злочину підлягав покаранню, яке залежало не лише від тяжкості вчиненого діяння,

але й від його соціального статусу в суспільстві, що з сучасної точки зору є несправедливим та не відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини. Межі покарання варіювалися від грошового штрафу, який виплачувався потерпілому, до смертної кари.

Наступним важливим документом в історії кримінального права, на наш погляд, слід вважати Литовський статут 1588 року. Цей документ передбачав досить широкий перелік злочинів, які диференціювалися за об'єктом на декілька видів. Розбій відносився до злочинів проти власності, разом із грабежем, і складав особливо небезпечну підгрупу злочинів [1, с. 45]. Між цими двома суспільно небезпечними діяннями було проведено юридичну межу. Грабежем вважався відкритий напад із метою заволодіння чужим майном, тоді як розбоєм – умисний напад на чужий будинок, двір або маєток. Таким чином, до складу розбою була введена обов'язкова ознака, якої не передбачали попередні закони – місце вчинення злочину. Якщо під час такого нападу, незалежно від соціального статусу жертви, було вбито людину, всі учасники злочину, незалежно від їхніх ролей та функцій, каралися найсуворішим покаранням – смертною карою. Отже, хоча нормативно було проведено розмежування і чітко визначено два окремі склади злочину, термін «розбій» прямо не використовувався в кримінальному законі. У Литовському статуті зустрічаються лише поняття «пограбеньє» та «грабеж» [1, с. 25-31].

З часом соціально-економічні процеси на українських землях сприяли формуванню легітимного козацтва. Регулятивні та захисні функції в українському суспільстві вже виконувало українське право. Гетьман П. Скоропадський зробив перший крок до кодифікації цього права, вимагаючи відмовитися від застарілих норм, які більше не використовувалися, або оновити та доповнити ті, що могли ще бути застосовані в судовій практиці. Протягом майже двох десятиліть проводилось дослідження різних правових збірників, зокрема Литовських статутів та Магдебурзького права.

Криміногенна ситуація під час українського державотворення у 1917–1921 роках була вкрай складною. Відомо, що «особливо стрімке зростання злочинності та її найнебезпечніших форм відбувалося в умовах глибоких економічних труднощів, значних матеріальних і духовних втрат ринкової економіки, тривалого спаду виробництва, різкого зниження рівня життя людей, боротьби за перерозподіл власності та соціального розшарування суспільства» [4, с. 3]. У цей час становлення української державності на території України, окрім основних нормативно-правових актів у сфері кримінального права, діяли й інші супутні нормативно-правові акти, які спричиняли невизначеність і двозначність у законодавчому регулюванні суспільних відносин.

Майнові злочини, передбачені нормативно-правовими актами кримінального законодавства того часу, можливо було умовно згрупувати на чотири частини і однією з частин була та, що регулювала привласнення чужого майна, тобто викрадення. Під привласненням розглядалися протиправні дії, які мали на меті набуття чужого майна у власне володіння через його викрадення. Привласнення, своєю чергою, поділялися на два види: ті, що супроводжувалися приміненням насильницьких дій відносно потерпілого (розбій), і ті, що не супроводжувалися (звичайні крадіжки).

Розбій визнавався нападом на особу з метою викрадення її майна, для якого законодавчо були визначені такі ознаки: 1) застосування низькихицьких дій до потерпілої особи, хоча вид насильства не був чітко уточнений; 2) використання або демонстрація зброї; 3) якщо напад здійснювався без зброї, він мав супроводжуватися вбивством, замахом на нього, або завданням тілесних ушкоджень потерпілому (наприклад, пошкодження шкіри, рани, побої тощо). Згідно з законодавчими нормами, науковці того часу у теорії кримінального права розрізняли три види розбою залежно від способу його вчинення: розбій, що здійснюється з використанням насильства; розбій, що вчиняється за допомогою зброї; та розбій, при якому застосовуються погрози

будь-якого виду.

З приходом радянської влади на територію України, як і в сусідніх регіонах, доктрина кримінального права зазнала радикальних змін, і були визначені нові напрямки та пріоритети її розвитку. Однією з найбільш помітних змін стало розділення власності на три категорії: державну, колективну та індивідуальну. При цьому приватна власність офіційно не існувала і не використовувалась як поняття ні на законодавчому, ні на виробничому рівнях. Пріоритет надавався державній та колективній власності, і їх кримінально-правовий захист також мав пріоритетне значення.

Розбій, скоєний проти державного, колективного або індивідуального майна, в основному складі карався позбавленням волі на строк від трьох до десяти років, з можливим додатковим покаранням у вигляді конфіскації майна. Кваліфікований розбій, що вчинений проти державного чи колективного майна, карався позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна та можливим виселенням на строк до п'яти років або без нього. За кваліфікований розбій, спрямований проти індивідуального майна, передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без неї, та можливе виселення на строк до п'яти років або без нього. Цей приклад чітко ілюструє різницю в покаранні залежно від форм власності.

Після цього був прийнятий новий Кримінальний кодекс України, що почав діяти з 1.09.2001 р., який частково реалізував положення попередніх проектів Кримінального кодексу. Відповідно до статті 187 цього кодексу, кримінальна відповідальність за розбій віднесена до розділу VI Особливої частини, а саме злочинів проти власності. Хоча новий кодекс частково включив історичні надбання щодо кримінальної відповідальності за розбій, він не охопив усіх аспектів. Нині розбій вважається одним з найбільш небезпечних корисливо-

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

насиленницьких злочинів проти власності. Особливості цього злочину полягають у наступному: по-перше, розбій визначається як напад з метою заволодіння чужим майном, який супроводжується насильством, що є небезпечним для життя або здоров'я особи, або погрозою застосування такого насильства; по-друге, передбачено однаковий кримінально-правовий захист для всіх форм власності; по-третє, чітко встановлені кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, а також визначені санкції з зазначенням верхньої та нижньої меж покарань. Однак, на нашу думку, склад розбою, визначений чинним кримінальним законодавством, потребує подальшого вдосконалення..

Щодо глобального розвитку кримінальної відповідальності за розбій, то згадки про цей вид злочину можна знайти у багатьох стародавніх правових джерелах. Проте термін «розбій» не завжди використовувався, і в історичному контексті цей склад злочину можна асоціювати з такими кримінально-правовими категоріями, як «грабіж», «пограбування» або навіть «крадіжка з обтяжуючими обставинами». Можна вважати, що першим праобразом розбою була крадіжка, яка торкалася подібних об'єктів. Варто відзначити, що відповідальність за розбій не завжди була передбачена в нормативно-правових актах або у відомих релігійних джерелах.

Норми щодо розбою були відомі і закріплені ще в давньому Вавилоні, де вони ефективно застосовувались на практиці. Закони царя Хаммурапі широко трактували розбій, присвятивши йому цілий розділ, який зосереджувався на захисті власності. Грабіж і розбій не розмежовувались у законодавстві і вважались одним і тим же злочином. Згідно з § 22, за такий злочин передбачалося найсуворіше покарання – смертна кара для затриманого злочинця: «Якщо людина вчинить грабіж і буде спіймана, – її потрібно вбити» [3, с. 7]. Якщо грабіжника не спіймали, потерпілий мав клястись, що на нього справді напали, і перерахувати все викрадене майно. Лише після цієї клятви громада відшкодовувала збитки потерпілого за рахунок загальних коштів (§ 23). Закони Хаммурапі також передбачали обтяжуючу обставину – смерть

потерпілого, у такому випадку громада повинна була компенсувати матеріальну шкоду його родині (§ 24).

Римське право також зробило значний крок вперед у розвитку кримінальної відповідальності за розбій. Закони XII таблиць виділяли кілька груп протиправних дій, серед яких були злочини проти власності, такі як крадіжка, грабіж і знищення чи пошкодження чужого майна. В цих законах визначення злочинця було розділене на дорослих і неповнолітніх. За скоєння злочинів вночі дорослий злодій (якщо його спіймали) підлягав страті на місці, а якщо вдень – бичуванню. Неповнолітні підлягали бичуванню або відшкодуванню завданих збитків у подвійному розмірі.

У XII–XIII століттях кримінальне право Англії не визнавало розбій як окремий склад злочину; натомість відповідальність за цей злочин була пов'язана з відповідальністю за суміжні злочини, такі як грабіж і крадіжка. У Німеччині, відповідно до процесуального уложення Карла V – Кароліни 1532 року, розбій відносився до порушень «земського миру», які вважались державними злочинами і каралися смертною карою.

Наприкінці XIX – на початку XX століть кримінальне законодавство Європи зазнало значної кодифікації, в рамках якої розбій був прямо зазначений як кримінально караний злочин. Подібна криміналізація розбою також знайшла відображення в кодифікованому кримінальному законодавстві США 1873–1877 років. Згодом норми, що визначають відповідальність за розбій, були розширені. Для інформації, в федеральному кримінальному законодавстві США терміни «берглері» і «робері» використовуються як аналоги розбою [5, с. 367].

Отже, в останні зазначені історичні періоди кримінальна відповідальність за розбій зазнала суттєвих змін. В іноземних кримінальних кодексах того часу були надані визначення цього злочину, хоча й з різними варіаціями, і кримінальні покарання стали більш гуманними. Законодавці з різних країн зосередилися на вдосконаленні, розширенні, деталізації та гармонізації норм,

що регулюють кримінальну відповідальність за злочини проти власності.

Висновки і пропозиції. Беручи до уваги викладені у статті положення, ми дійшли наступних висновків.

1. Аналіз теоретико-методологічних основ порівняльно-правового дослідження кримінальної відповідальності за розбій в Україні та інших країнах є критично важливим для успішного проведення дослідження. Це включає: по-перше, формування правильного підходу до вивчення предмету та об'єкту дослідження; по-друге, формулювання ймовірних гіпотез, які підтвердяться в процесі наукової роботи; по-третє, розробку загальної стратегії дослідження у вигляді детального плану і суворе дотримання цього плану.

2. Дослідження кримінальної відповідальності за розбій має компаративний характер, що передбачає аналіз законодавств країн різних правових систем. Незважаючи на існування численних класифікацій правових систем, ми орієнтуємося на найбільш обґрунтовану і поширену класифікацію, яка включає чотири типи: романо-германську (континентальну), англо-американську (англо-саксонську), мусульманську та далекосхідну правові системи. Розбій є криміналізованим у більшості країн світу незалежно від правової системи і вважається одним з найбільш небезпечних злочинів проти власності. Всі національні кримінальні кодекси містять визначення розбою, хоча з різними рівнями конкретизації, змістом та обсягом легального тлумачення і кваліфікуючих ознак.

3. Норми про кримінальну відповідальність за розбій розвивалися на різних етапах формування держави і права в Україні. Історично розбій спочатку класифікувався як злочин проти особи, а пізніше був віднесений до злочинів проти власності, що залишається актуальним і сьогодні.

4. Щодо глобального розвитку кримінальної відповідальності за розбій, то згадки про цей злочин є в багатьох стародавніх джерелах, починаючи з Біблії. Кожна країна має свій власний шлях розвитку

кримінально-правових норм про розбій, але загальною рисою є те, що розбій завжди визнавався злочином і підлягав суворим кримінально-правовим санкціям. Юристи римського права, зокрема в Законах XII таблиць, внесли значний внесок у формування відповідальності за розбій, диференціюючи її залежно від віку злочинця. Подальший розвиток норм був під впливом національних культур, політичних подій і загального зростання правової свідомості громадян.

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Законодавство Х-XX століть: в 9 т. Т. 3. Акти Земських соборів / відп. ред. О. І. Чистякова. Юрид. літ., 512 с.
- [2] Іванов, В. М. (2007). ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ : підручник. Київ., 549 с.
- [3] КОДЕКС ЗАКОНІВ ЦАРЯ ХАММУРАПІ. (1967). Матеріал з історії держави та права. 44 с.
- [4] Марченко, М. Н. (2001). ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА: підручник для юрид. вишів. 560 с.
- [5] Савченко, А. В. (2007). КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ТА ФЕДЕРАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ : КОМПЛЕКСНЕ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ. Монографія. Київ. 594 с.
- [6] Савченко, А. В. (2007). ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ФЕДЕРАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 616 с.
- [7] Тацій, В. Я. (2016). ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ. Монографія. Х., Право, 256 с.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.008>Федоренко Руслан Ігорович¹

1. аспірант

Державний податковий університет, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0000-7381-7132

Конфіскація, як наслідок злочинів у сфері земельних відносин

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена конфіскації, як спеціальному наслідку кримінально-правового характеру при вчиненні кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Зазначено, що до порушників кримінально-правових заборон можуть бути застосовані не лише кримінальна відповідальність та звільнення від такої, але і заходи кримінально-правового характеру іншого спрямування. Якщо проаналізувати конкретні матеріали правозастосовного характеру можна побачити, що в окремих випадках результатом вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є примінення спеціальної конфіскації. Ця тема не залишилася поза увагою науковців, що призвело до формування в українській кримінально-правовій доктрині окремого наукового напрямку про спеціальну конфіскацію. В межах цього вчення науковцями було глибоко вивчено правовий характер вказаного заходу, специфіку його виникнення та еволюції в кримінальному законодавстві, а також співвідношення з відповідними нормами кримінального процесуального законодавства України, положеннями міжнародного права та законодавства інших країн. У даній статті нами буде досліджено аспекти спеціальної конфіскації, які прямо стосуються актуальних питань кримінальних правопорушень у галузі земельних відносин. Встановлено, що спеціальна конфіскація може бути застосована тільки у тих випадках, коли кошти, цінності або інше майно: 1) отримані внаслідок скоєння кримінального правопорушення або є прибутками від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для спонукання суб'єкта до скоєння кримінального правопорушення, його фінансування і/або забезпечення матеріальних потреб кримінального правопорушення, або як нагорода за його скоєння; 3) стали предметом кримінального правопорушення, окрім тих, що були повернуті законному власнику, а якщо, такого не вдалося встановити, – стають власністю держави; 4) були знайдені, виготовлені, адаптовані або використані як засоби чи інструменти для скоєння кримінального правопорушення, за винятком випадків, коли вони повертаються законному власнику, який не знав і не мав можливості знати про їх протиправне використання. Враховуючи правову природу кримінальних правопорушень, визначених у статті 197-1 Кримінального кодексу України, було зроблено висновок, що законодавець повинен гарантувати здатність використання спеціальної конфіскації при їх скоєнні в незалежності від санаційної частини відповідної кримінально-правової норми.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: конфіскація; кримінальна відповідальність; земельні відносини; незаконне використання.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.008>Ruslan Fedorenko¹

1. Ph.D. student

State Tax University, UKRAINE

ORCID ID: 0009-0000-7381-7132

Confiscation as a consequence of crimes in the field of land relations

ABSTRACT. The article is devoted to confiscation as a special consequence of a criminal-legal nature when committing criminal offenses in the field of land relations. It is noted that violators of criminal law prohibitions can be applied not only to criminal liability and exemption from such, but also other criminal law measures. If you analyze specific law-enforcement materials, you can see that in some cases, the result of committing criminal offenses in the field of land relations is the use of special confiscation. This topic did not escape the attention of scientists, which led to the formation of a separate scientific direction on special confiscation in the Ukrainian criminal law doctrine. Within the framework of this study, scientists have deeply studied the legal nature of the specified measure, the specifics of its emergence and evolution in criminal legislation, as well as the correlation with the relevant norms of the criminal procedural legislation of Ukraine, provisions of international law and the legislation of other countries. In this article, we will examine the aspects of special confiscation that directly relate to actual issues of criminal offenses in the field of land relations. It is established that special confiscation can be applied only in those cases when funds, valuables or other property: 1) were obtained as a result of committing a criminal offense or are profits from such property; 2) were intended (used) to encourage the subject to commit a criminal offense, finance it and/or provide for the material needs of a criminal offense, or as a reward for committing it; 3) became the subject of a criminal offense, except for those that were returned to the legal owner, and if this could not be established, they become the property of the state; 4) were found, manufactured, adapted or used as means or tools for committing a criminal offense, except when they are returned to the legal owner who did not know and had no opportunity to know about their illegal use. Taking into account the legal nature of criminal offenses defined in Article 197-1 of the Criminal Code of Ukraine, it was concluded that the legislator should guarantee the ability to use special confiscation when they are committed independently of the remedial part of the corresponding criminal law norm.

KEYWORDS: *confiscation; criminal liability; land relations; illegal use.*

Постановка проблеми. Як відомо, що до порушників кримінально-правових заборон можуть бути застосовані не лише кримінальна відповідальність та звільнення від такої, але і заходи кримінально-правового характеру іншого спрямування. Якщо проаналізувати конкретні матеріали правозастосовного характеру можна побачити, що в окремих випадках результатом вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин є примінення спеціальної конфіскації. Ця тема не залишилася поза увагою науковців, що призвело до формування в українській кримінально-правовій доктрині окремого наукового напрямку про спеціальну конфіскацію. В межах цього вчення науковцями було глибоко вивчено правовий характер вказаного заходу, специфіку його виникнення та еволюції в кримінальному законодавстві, а також співвідношення з відповідними нормами кримінального процесуального законодавства України, положеннями міжнародного права та законодавства інших країн. У даній статті нами буде досліджено аспекти спеціальної конфіскації, які прямо стосуються актуальних питань кримінальних правопорушень у галузі земельних відносин.

Аналіз досліджень і публікацій. У розвиток наукової доктрини щодо відповідальності за злочини у сфері земельних відносин значний внесок зробили такі науковці як С. Гавриш, М. Іщенко, Т. Корнякова, В. Матвійчук, П. Мельник, В. Навроцький, М. Панов та інші. Проте ряд питань залишилися не дослідженими і потребують подальших наукових розробок.

Виклад основного матеріалу. Як норма попередньої редакції КК України, так і та, що прописана в діючому законодавстві дає визначення спеціальної конфіскації як примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна [7]. Проте:

– до прийняття нового кримінального законодавства були прописані норми, що передбачали не один вид спеціальної конфіскації, а два, а саме: 1) таку, що передбачала конфіскацію визначених предметів і виступала санкцією певної статті Особливої

частини кримінального законодавства і 2) запобіжний кримінально-правовий захід, який передбачав конфіскацію майна у суб'єктів за вчинення кримінальних протиправних діянь корупційного характеру [4, с. 507].

– після того, як у 2016 році набрав чинності відповідний Закон, єдиним законодавчим підґрунтям спеціальної конфіскації кримінально-правового характеру, стали норми Кримінального кодексу України. Всі згадки про конкретні випадки спеціальної конфіскації, передбачені санкціями статей Особливої частини КК України (включно зі статтями 239-1 та 239-2), були виключені.

Таким чином, на сьогодні спеціальна конфіскація застосовується виключно у випадках скоєння кримінального правопорушення з умислом або суспільно небезпечного протиправного діяння, що можна ідентифікувати за ознаками діянь, визначених нормами Особливої частини КК України, за які законодавець передбачив основне покарання у вигляді позбавлення волі чи штрафні санкції понад три тисячі НМДГ, а також нормами, перелік яких наведено у ч. 1 ст. 96-1 КК України, зокрема частинами першими статей 239-1 та 239-2 КК України. У ч. 1 ст. 96-2 КК України також чітко зазначено, що спеціальна конфіскація може бути застосована тільки у тих випадках, коли кошти, цінності або інше майно: 1) отримані внаслідок скоєння кримінального правопорушення або є прибутками від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для спонукання суб'єкта до скоєння кримінального правопорушення, його фінансування і/або забезпечення матеріальних потреб кримінального правопорушення, або як нагорода за його скоєння; 3) стали предметом кримінального правопорушення, окрім тих, що були повернуті законному власнику, а якщо, такого не вдалося встановити, – стають власністю держави; 4) були знайдені, виготовлені, адаптовані або використані як засоби чи інструменти для скоєння кримінального правопорушення, за винятком випадків, коли вони повертаються законному власнику, який не знав і не мав можливості знати про їх протиправне використання.

У ході вивчення практичних аспектів використання норм

кримінально-правового впливу щодо кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин не було встановлено ні одного випадку, на які поширюються положення частин 2–4 ст. 96-2 КК України. З урахуванням цього, певні правові норми, які вже детально розглянуті в юридичній літературі, ми не вважаємо за доцільне досліджувати.

Проведений правозастосовних матеріалів констатував, що найчастіше спеціальну конфіскацію застосовують до знарядь, які використовуються при вчиненні злочинів, визначених статтями 239-1 або 239-2 КК України. Це переважно трактори, бульдозери, екскаватори, грейдери та навантажувачі, які застосовуються для незаконного заволодіння поверхневим шаром земель, включно з землями водного фонду. В інших випадках до конфіскації потрапляли такі знаряддя, як землесосний снаряд, а іноді навіть лопата, що була вилучена згідно приписів статті 100 Кримінального процесуального кодексу України. Слід відзначити, що окремі судові інстанції ухвалювали рішення не щодо конфіскації, а щодо того, щоб знищити лопати, які використовувалися як знаряддя вчинення злочину, що викликає сумніви щодо правильності такого підходу.

Також слід зауважити, що у всіх зазначених випадках судові інстанції одночасно ухвалювали рішення про конфіскацію на користь держави незаконно вилученого поверхневого шару земель або, якщо мова йшла про такі речові докази, як відібрані зразки ґрунту, то про їх знищення.

У деяких справах спеціальна конфіскація застосовувалася також щодо засобів, які полегшували скоєння кримінального правопорушення, а саме цінностей матеріального характеру, що допомагали вчиненню суспільно небезпечної протиправної дії, проте не були призначені для конкретного впливу на потерпілого або предмет злочину. Найчастіше такими засобами виступали автомобілі, мотоцикли, інші транспортні засоби, які використовувалися для перевезення незаконно знятого поверхневого шару земель, а також знаряддя видобування й учасники злочину [4, с. 516].

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

Варто також враховувати положення п. 4 ч. 1 ст. 96-2 КК України, який, вочевидь, дає обґрунтування ухвалам судових органів, які призначали повернення речей, що виступали знаряддями та засобами кримінального правопорушення їхнім володільцям, які не знали і не мали можливості знати про їх протиправне використання в подальшому. Прописане у ч. 1 ст. 96-2 КК України положення щодо того, що спеціальна конфіскація «застосовується», а не, наприклад, «може бути застосована», робить наголос на імперативності даної норми. Таким чином, якщо буквально тлумачити кримінально-правові норми, то спеціальна конфіскація має застосовуватися завжди, як це прописано у ч. 1 ст. 96-2 КК України, навіть якщо суд вважає це недоцільним. Проте аналіз правозастосовної практики показує, що, незважаючи на імперативний характер ч. 1 ст. 96-2 КК України, в деяких випадках суди ухиляються від застосування спеціальної конфіскації до осіб, визнаних винними у злочинах, передбачених статтями 239-1 або 239-2 КК України.

Імперативний характер положень ст. 96-2 КК України також викликає неоднозначні оцінки серед науковців, особливо тих, хто досліджує питання кримінальної відповідальності за незаконний видобуток корисних копалин в Україні. Наприклад, В. С. Батиргарєєва розглядає ситуацію, коли екскаватор, що зазвичай використовується особою для законної роботи, яка є основним джерелом існування для цієї особи та її сім'ї, одного разу застосовується для незаконного видобутку піску. Науковець підкреслює, що цей екскаватор як засіб вчинення злочину підлягає спеціальній конфіскації, проте це викликає ряд питань. Зокрема, чи відповідає межах соціальної справедливості застосування спеціальної конфіскації, враховуючи обмеження та позбавлення, з якими зіткнеться не лише винний, але й інші особи, за яких він несе відповідальність? Чи не порушується баланс між необхідністю застосування цього заходу та надмірністю його наслідків? [1, с. 107].

Ці питання також обговорювалися колективом авторів під керівництвом О. О. Дудорова, який, посилаючись на позицію С. В. Хилюк [8], дійшов висновку, що примусове вилучення

екскаватора в державну власність як спеціальна конфіскація в зазначеному випадку може бути встановлено ЄСПЛ непропорційною мірою, що призводить до порушення справедливого балансу між суспільними інтересами та правами особи [4, с. 513]. Подібний підхід відображено і в кількох рішеннях Верховного Суду, який у своїх обґрунтуваннях часто посилається на практику ЄСПЛ.

Проте, важливо враховувати і позицію Верховного Суду, який допускає можливість застосування спеціальної конфіскації навіть у випадках, коли вона виглядає більш жорсткою порівняно з призначеним покаранням через вартість майна. У таких ситуаціях суд повинен надати обґрунтовані аргументи, що підтверджують, що цей захід не порушить стандарти ЄСПЛ, враховуючи обставини конкретної справи. При цьому слід враховувати такі фактори, як вартісний показник майнових цінностей, що мають бути конфісковані; законний чи незаконний статус майна; тяжкість і характер скоєного кримінального правопорушення; наявність протиправних наслідків, їх обсяг і характер; а також вид і обсяг санкцій, які призначені.

Отож, провівши оцінку правомірності ухвалених рішень у провадженнях досліджуваної категорії, необхідно вказати, що, якщо судові інстанції не будуть застосовувати спеціальну конфіскацію в таких випадках не слід вважати ці рішення однозначно неправомірним. Водночас важливо підкреслити, що таке незастосування має бути належним чином обґрунтоване, а саме, з посиланням на практику ЄСПЛ у відповідній категорії справ.

Слід констатувати, що у досліджуваних випадках необхідне обґрунтування відсутнє, що не дозволяє вважати ці рішення повністю законними та обґрунтованими.

Проблема спеціальної конфіскації важлива не лише для досліджених земельних деліктів, що мають екологічний характер, але й для зловживань, що визначені у нормі статті 197-1 Кримінального кодексу України, що стосуються самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва. У

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

радянські часи деякі дослідники пропонували включити вилучення незаконно отриманих прибутків безпосередньо до санкцій норми про кримінальну відповідальність за ці злочини [7, с. 30].

Проте, на противагу статтям 239-1 та 239-2 КК України, це кримінальне правопорушення, що посягає на власність законодавець не відніс до тих, за вчинення яких спеціальна конфіскація застосовується в незалежності від санкції, що визначена у конкретній нормі кримінального законодавства. Спочатку може скластися думка про те, що спеціальна конфіскація може бути призначена лише суб'єктам, які скоїли кримінальні правопорушення, передбачені ч. 2 або ч. 4 ст. 197-1 КК України, санкції яких передбачають позбавлення волі як один із видів покарання. Щодо суб'єктів кримінальних правопорушень, визначених ч. 1 або ч. 3 ст. 197-1 КК України, згідно з санкційними приписами яких не передбачено ані позбавлення волі, ані штрафу понад три тисячі НМДГ, ймовірність призначення спеціальної конфіскації є виключеною. Є очевидним нелогічність та несправедливість такої ситуації, адже виникає думка, що майнові цінності, здобуті, для прикладу, у разі незаконного зайняття звичайної земельної ділянки, може дістатися злочинцю, як власнику. В той же час самовільне зайняття земельної ділянки в зоні спеціального призначення потребує обов'язкової конфіскації майна, що призводить до принципово іншої реакції держави.

Насправді, у реальному житті, хоча і рідше, але урожай конфісковують і у суб'єктів, що скоїли кримінальне правопорушення, визначені ч. 1 та ч. 3 ст. 197-1 КК України. Проте у таких випадках правовою підставою для вилучення майна є не статті 96-1 та 96-2 КК України, а ст. 100 КПК України.

Відносно кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 і ч. 4 ст. 197-1 КК України, судові інстанції одночасно призначали спеціальну конфіскацію (наприклад, зернових культур тощо), визначену нормами статей 96-1 та 96-2 КК України.

Відсутність згадування про ст. 197-1 КК України в ч. 1 ст. 96-1 КК України стала наслідком того, що, незважаючи на подібність

випадків, судові інстанції в одних випадках використовують матеріально-правові норми, а в інших мають здійснювати посилання на норми процесуального права. Зважаючи на юридичну природу кримінальних правопорушень, визначених статтею 197-1 КК України, законодавець має гарантувати можливість призначення спеціальної конфіскації поза залежністю від санкційних приписів конкретної кримінально-правової норми. Цей факт сприятиме усуненню нелогічної ситуації, яка склалася коли судові інстанції, незважаючи на те, що спеціальна конфіскація є заходом кримінально-правового характеру, змушені звертатися до норм кримінального процесуального законодавства для її використання.

Ця проблему, на наше переконання, може бути вирішена, якщо звернутися до пропозицій А. О. Винник, яка здійснила обґрунтування потреби відмовитися від чітко визначеного переліку дій у ч. 1 ст. 96-1 КК України як умови призначення спеціальної конфіскації та визначити її застосування за вчинення будь-якого кримінального правопорушення умисно або суспільно небезпечного діяння, визначеного нормами кримінального законодавства України [2, с. 22]. Також, роблячи оцінку правомірність зазначеного судового рішення, варто дати відповідь питання щодо виправданості одночасного посилання судової інстанції на матеріальні та процесуальні норми права, а також щодо причинних ознак ситуації, що виникла.

Даючи відповіді на поставлені питання, слід пригадати представників наукової спільноти, які акцентують увагу на тому, що внесення до кримінального законодавства України норм щодо спеціальної конфіскації призвело до ускладнення як процесу її здійснення, так і встановлення співвідношення між конфіскацією, передбаченою ст. 100 КПК України, та конфіскацією предметів, визначеною нормами Особливої частини КК України [3, с. 389].

Як зазначає О. О. Дудоров, ч. 9 ст. 100 КПК України і далі виступає правовим підґрунтям матеріального характеру для вилучення майнових цінностей, що мають зв'язок із кримінальним правопорушенням, і таке вилучення не виступає спеціальною

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

конфіскацією. На переконання науковця, вдосконалена ч. 9 ст. 100 КПК України, яка встановлює кримінальну процесуальну форму втілення спеціальної конфіскації, повинна залишатися як норма, що виконує описову функцію заходів правового характеру, які відрізняються за своєю природою від спеціальної конфіскації. В той же час вона має бути узгоджена із ч. 1 ст. 96-2 КК України, що встановлює перелік предметів, що можуть підлягати спеціальній конфіскації. «На даний момент, ця кримінально-процесуальна норма, – резюмує фахівець, – невинновдано містить матеріально-правові положення, які дублюють положення КК України та викликають питання щодо точності й доцільності її формулювань» [5, с. 187].

Щоб не було колізій між приписами статей КК України та КПК України, С. О. Ковальчук також пропонує виключити з останнього відповідні приписи матеріально-правового характеру [6, с. 193]. Отже, п. 6 ч. 9 ст. 100 КПК України в майбутньому має бути виключений із КПК України, що унеможливить відповідне дублювання.

Висновки. Таким чином, провівши аналіз відповідні матеріалів правозастосовного характеру, було констатовано, що відсутність згадки у ч. 1 ст. 96-1 КК України про ст. 197-1 КК України стала наслідком того, що, незважаючи на суттєву подібність ситуацій, суди в одних випадках (кваліфікація за ч. 2 або ч. 4) посилаються на норми матеріального права (статті 96-1 та 96-2 КК України), тоді як в інших (кваліфікація за ч. 1 або ч. 3) змушені звертатися до процесуальних положень (ст. 100 КПК України). Враховуючи правову природу кримінальних правопорушень, визначених у статті 197-1 Кримінального кодексу України, було зроблено висновок, що законодавець повинен гарантувати здатність використання спеціальної конфіскації при їх скоєнні в незалежності від санаційної частини відповідної кримінально-правової норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Батиргареева, В. С. (2014). СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНИ. *Питання боротьби зі злочинністю*. (27). 101–109.
- [2] Винник, А. О. (2019). СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ЯК ІНШИЙ ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ : дис. ... канд. юрид. наук. Львів. 220 с.
- [3] Горпинюк, О. П. (2014). ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ МІЖ ПОЛОЖЕННЯМИ КПК ТА КК УКРАЇНИ. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 жовтня 2014 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків. 386–391.*
- [4] Дудоров, О. О. (2017). СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ. *Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці)*. Київ : Ваіте. 176–192.
- [5] Дудоров, О. О., Комарницький, М. В., Калмиков, Д. О. (2016). КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИДОБУВАННЯ КОРИСНИХ КОПАЛИН В УКРАЇНІ. За ред. О. О. Дудорова, В. М. Комарницького. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 567 с.
- [6] Ковальчук, С. О. (2015). ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЯК СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ ДОЛІ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ. *Право і суспільство*. (6-2). 188–194.
- [7] Кримінальний кодекс України. (2001). Відомості Верховної Ради України (25-26). ст.131.
- [8] Хиліук, С. В. (2015). ПРОБЛЕМИ ВРАХУВАННЯ СТАНДАРТИВ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД У ЗАСТОСУВАННІ КОНФІСКАЦІЇ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ КК УКРАЇНИ. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 8–9 жовтня 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 238–243.*

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.009>Насібович Олег Олександрович¹

1. аспірант

Державний податковий університет, УКРАЇНА

ORCID ID: 0009-0009-8384-632X

Зловживання владою або службовими повноваженнями за законодавством зарубіжних країн

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена дослідженню питання зловживання владою або службовими повноваженнями за законодавством зарубіжних країн. Автором відмічено, що питання кримінальної відповідальності для службових осіб завжди викликають інтерес як у суспільства, так і серед науковців. Особливу увагу привертають ті випадки, що пов'язані із зловживанням правом, оскільки норми, які передбачають кримінальну відповідальність за таке зловживання, є одними з найзагальніших у сфері службових правопорушень і відіграють важливу роль у розвитку наукових досліджень у цій області. Зазначено, що для системного і всеосяжного тлумачення зловживань правом службовими особами та особами, що відповідають за надання послуг публічного характеру, важливо не лише розглянути їхню генезу, але й дослідити, як регулюється відповідальність за зловживання службовими повноваженнями в інших країнах. Нас особливо цікавить використання терміна «зловживання» у кодифікованих актах зарубіжних країн, присутність положень загального характеру, що містять норми про відповідальність за зловживання правом службовими особами та особами, що надають послуги публічного характеру, а також коло діянь, що вважаються такими, за які настає кримінальна відповідальність по законодавству іноземних держав, показники для визначення такої відповідальності і факт настання кримінально-правової відповідальності, якщо особа перевищує владні повноваження тощо. Наведено аргументи, що у кримінальному законодавстві європейських країн в цілому наявний факт несення відповідальності представників влади у разі зловживання ними службовим становищем. У деяких випадках також передбачена відповідальність державних службовців, якщо вони зловживають державною владою. Настання відповідальності за зловживання часто диференціюється за функціями службової особи або за критерієм об'єкта правопорушення. Однак, зазвичай, немає окремих загальних норм, що охоплюють зловживання у приватній сфері. Зроблено висновок, що в більшості країн, кримінальне законодавство яких проаналізовано у статті, досліджувані зловживання переважно скоюються з корисливих мотивів. Склад кримінального правопорушення переважно має матеріальний характер, хоча в деяких країнах вони є формальними. У кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом результатом зазвичай є шкода, завдана правам юридичних або фізичних осіб, чи законним суспільним інтересам, інтересам держави.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: зловживання владою; службові повноваження; кримінальна відповідальність; посадова особа; кримінальне законодавство.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.009>Oleg Nasibovich¹

1. Ph.D. student

State Tax University, UKRAINE

ORCID ID: 0009-0009-8384-632X

Abuse of power or official authority under the laws of foreign countries

ABSTRACT. The article is devoted to the study of the issue of abuse of power or official authority under the laws of foreign countries. The author noted that the issue of criminal liability for officials always arouses interest both in society and among scientists. Special attention is drawn to those cases related to the abuse of law, since the norms that provide for criminal liability for such abuse are among the most general in the field of official offenses and play an important role in the development of scientific research in this area. It is noted that for a systematic and comprehensive understanding of the nature of abuses of law by officials and persons providing public services, it is important not only to consider their genesis, but also to investigate how liability for official abuses is regulated in other countries. We are particularly interested in the use of the term "abuse" in the criminal codes of foreign countries, the presence of general norms that provide for liability for abuse of law by officials and persons providing public services, as well as the range of actions that are considered criminal abuses in other countries, the criteria for differentiation of criminal responsibility for such abuses and the presence of criminal responsibility for excess of power, etc. It is argued that the criminal codes of the countries of continental Europe generally establish responsibility for the abuse of power by the representatives of the authorities. In some cases, liability for abuse by public officials is also provided. Liability for abuse is often differentiated by the functions of the official or by the criterion of the object of the offense. However, there are usually no separate general rules covering abuses in the private sector. It was concluded that in most of the countries whose criminal codes we analyzed, abuses are often committed with selfish intentions. Most of the components of criminal offenses are material, although in some countries they are formal. In the material composition of criminal offenses, the consequences are usually damage caused to the rights of legal entities or individuals, or to the legitimate interests of society or the state.

KEYWORDS: *abuse of power; official authority; criminal liability; official; criminal legislation.*

Постановка проблеми. Питання кримінальної відповідальності для службових осіб завжди викликають інтерес як у суспільства, так і серед науковців. Особливу увагу привертають ті випадки, що пов'язані із зловживанням правом, оскільки норми, які передбачають кримінальну відповідальність за таке зловживання, є одними з найзагальніших у сфері службових правопорушень і відіграють важливу роль у розвитку наукових досліджень у цій області.

Аналіз досліджень і публікацій. Відповідальність за зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями згідно кримінального законодавства України постійно є предметом наукових досліджень. Значна увага приділяється зловживанню владою або службовим становищем в рамках загальних досліджень кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, що пов'язана з наданням послуг публічного характеру. Так, серед значної кількості наукових праць варто відмітити роботи наступних науковців: П. Андрушко, Р. Гора, В. Киричко, В. Навроцький, М. Панов, М. Хавронюк та інші. Проте, питання відповідальності за зловживання владою і службовими повноваженнями в аспекті зарубіжного законодавства потребує більшого дослідження, з метою імплементації його до норм національного права.

Виклад основного матеріалу. Для системного і всеосяжного тлумачення зловживань правом службовими особами та особами, що відповідають за надання послуг публічного характеру, важливо не лише розглянути їхню генезу, але й дослідити, як регулюється відповідальність за зловживання службовими повноваженнями в інших країнах. Нас особливо цікавить використання терміна «зловживання» у кодифікованих актах зарубіжних країн, присутність положень загального характеру, що містять норми про відповідальність за зловживання правом службовими особами та особами, що надають послуги публічного характеру, а також коло діянь, що вважаються такими, за які настає кримінальна відповідальність по законодавству іноземних держав, показники для

визначення такої відповідальності і факт настання кримінально-правової відповідальності, якщо особа перевищує владні повноваження тощо. Так як Україна належить до правової системи континентального права, ми будемо досліджувати законодавство країн, що також належать до цієї системи, починаючи з кримінального законодавства Іспанії [7].

Почати потрібно з того, що в іспанському законодавстві положення, що встановлюють кримінальну відповідальність за зловживання правом службовими особами, розмежовані по різних частинах кримінального законодавства. Для прикладу, у розділі «Про злочини проти власності та соціально-економічного порядку» в главі «Про злочини проти товариств» передбачені такі види відповідальності:

- стаття 290 визначає відповідальність за підробку річних фінансових звітів або інших документів, які повинні відображати юридичне чи фінансове становище товариства, що може завдати економічної шкоди самому товариству, його засновникам або третім особам;

- у статті 293 визначено відповідальність за відмову або перешкоджання засновнику (учаснику) товариства в реалізації права на отримання інформації, участь в управлінні чи контролі за діяльністю товариства, або переважного права підписання угод, визнаних чинним законодавством;

- стаття 294 визначає покарання за перешкоджання діяльності інспекційних або наглядових органів;

- стаття 295 містить санкції за перевищення повноважень шляхом шахрайського розпорядження майном товариства або укладення угод за рахунок товариства, що завдає значний економічний збиток його засновникам, депозитаріям, співвласникам рахунків чи майна, цінних паперів або грошових коштів.

Суб'єктами вище вказаних протиправних діянь є як фактичні, так і офіційні керівники товариства, яке вже створене або товариства, що перебуває в процесі його створення. Варто зазначити корисність досвіду, що визнання суб'єкта кримінального правопорушення

поширюється не лише на офіційного, але й на безпосереднього керівника підприємства. Окрім цього, у нормі цього розділу передбачена кримінальну відповідальність для мажоритарного власника, який на Загальних зборах учасників (акціонерів) чи в адміністративному органі товариства, що створене або знаходиться в процесі створення, використовує своє становище для власної вигоди або вигоди третіх осіб, приймаючи рішення, що завдають негативні наслідки решті засновників або учасників і не передбачає повернення прибутку, що був незаконно отриманий.

У Кримінальному законодавстві Іспанії є розділ, що має назву «Злочини проти державних органів», який містить Главу I, що носить інтригуючу назву «Про службові зловживання та інші несправедливі дії». Так, встановлення службових зловживань внаслідок несправедливих дій заслуговує особливої уваги. Для прикладу, норма цієї Глави встановлює кримінальну відповідальність посадової особи або службовця, наділеного державними повноваженнями, який ухвалює усвідомлено незаконне рішення з адміністративного питання. У статті 405 передбачена відповідальність для того ж суб'єкта, якщо він під час виконання своїх службових обов'язків усвідомлено з порушенням закону здійснить рекомендацію, призначення або надасть дозвіл зайняття певної державної посади будь-якою особою без дотримання законодавчо встановлених умов.

Тепер розглянемо Федеративну Республіку Німеччину. Важливо зазначити, що в кримінальному кодексі ФРН [2] відсутній загальний склад протиправного діяння, який би містив норми про відповідальність за зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями, чи інший подібний склад. Це досить цікаво, адже кримінальне законодавство Німеччини є одним із тих, яке покладено в основу європейських кодексів, і це законодавство вплинуло на розвиток правових систем інших країн.

Німецький законодавець зосередив всі відповідні склади злочинів у Розділі 30 КК ФРН під назвою «Посадові злочинні діяння», чітко класифікуючи їх за двома критеріями – корупційності та

посадового статусу. По-перше, до корупційних діянь відносяться: одержання вигоди, отримання хабара, надання вигоди, підкуп тощо. По-друге, діяння розрізняються за типом посадової особи: а) будь-якою посадовою особою, включаючи нанесення тілесного ушкодження при виконанні або у зв'язку з виконанням обов'язків, незаконне стягнення непередбачених зборів або зменшення платежу, підбурювання підлеглого до злочинних дій тощо; б) тільки спеціальною посадовою особою, наприклад, винесення неправосудного вироку, примушування до дачі показань, переслідування невинного, виконання вироку щодо невинного, фальшиве офіційне засвідчення тощо [8].

У кримінальному кодексі Німеччини відсутні загальні склади кримінальних правопорушень, подібні до тих, що ми досліджуємо. Натомість, кодекс передбачає відповідальність за конкретні види зловживань. Позитивним моментом вказаного погляду виступає те, що законодавець конкретно встановлює, які саме вчинки уповноважених осіб, що наділені спеціальними повноваженнями мають підпадати під кримінальну відповідальність. Це забезпечує правову визначеність, обмежуючи розсуд суду і чітко визначаючи, що саме є кримінальним правопорушенням, тим самим унеможливаючи уникнення кримінальної відповідальності.

Розглянемо регулювання кримінальної відповідальності за службові зловживання у Франції. Кримінальний кодекс Франції [3], прийнятий у 1992 році, складається з чотирьох книг. У четвертій книзі, яка присвячена злочинам і проступкам проти нації, держави та громадського порядку, розміщено розділ III, що стосується посягань на державну владу. Зокрема, Глава II цього розділу фокусується на посяганнях на державні органи управління, вчинених особами, які перебувають на державній службі. Ця Глава регулює питання службових зловживань, що є предметом нашого дослідження, і визначає суб'єктами таких злочинів публічних службовців або державних службовців.

У кримінальному кодексі Франції найбільш загальною нормою, на наш погляд, є стаття 432-1, яка передбачає відповідальність для будь-

якої особи, наділеної публічною владою, за дії, вчинені з використанням своїх повноважень для перешкоджання виконанню закону. Склад злочину є формальним. За аналогічні діяння, якщо вони спричинили конкретний результат (матеріальний склад), відповідальність передбачена в статті 432-2.

Стаття 432-3 КК Франції встановлює кримінальну відповідальність для будь-якої особи, наділеної публічною владою, особи, яка відповідає за виконання державних службових обов'язків, або особи, наділеної виборчим мандатом, якщо вона офіційно повідомлена щодо прийнятих рішень чи фактів, що зупиняють її повноваження, але продовжує їх здійснювати. Такий склад кримінального правопорушення можна порівняти з колишнім складом злочину, передбаченим статтею 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень», проте у французькому кримінальному законодавстві він включає менший обсяг діянь, так як має відношення лише до здійснення повноважень внаслідок їх припинення на офіційному рівні.

Стаття 432-4 КК Франції визначає кримінальну відповідальність для будь-якої особи, наділеної владою публічного характеру або служби державного рівня, яка вчиняла дій при виконанні або в зв'язку з виконанням своїх обов'язків, якщо ці дії проявилися у видачі припису або будь-якому самоуправстві, що порушує особисту свободу. Кваліфікованим складом цього злочину є затримання або утримання, яке триває більше семи днів.

Стаття 432-5 КК Франції передбачає кримінальну відповідальність для особи, наділеної публічною владою або яка виконує обов'язки державної служби, якщо вона отримала відомості про будь-яке незаконне позбавлення волі при здійсненні або в зв'язку з виконанням своїх повноважень і навмисно ухилилася від його припинення, хоча це входило в її обов'язки.

Кримінальний кодекс Франції є одним із основоположних кодифікованих актів у сфері кримінального права та законотворення. На відміну від Кримінального кодексу ФРН, у французькому кодексі є загальні норми, що регулюють досліджувані

нами кримінальні правопорушення; склади злочинів є матеріальними, з основним об'єктом, що включає особисту свободу потерпілого. Деякі склади включають ознаки перевищення влади або службових повноважень.

Тепер розглянемо питання кримінальної відповідальності за зловживання в сусідній Польщі. Оскільки наше дослідження фокусується на загальних нормах відповідальності за зловживання, звернемося до загальних положень Кримінального кодексу Польщі [6]. Основною нормою, що передбачає відповідальність за зловживання службовими особами, є стаття 231, яка регулює кримінальну відповідальність за зловживання владою. Ця стаття встановлює кримінальну відповідальність для публічних функціонерів, які перевищили свої повноваження або не виконали свої обов'язки, завдаючи шкоди публічним або приватним інтересам.

У частині другій статті 231 передбачена відповідальність за ті ж діяння, вчинені, маючи на меті отримати вигоду майнового або особистого характеру, а в наступній частині - за ті ж діяння, вчинені з необережності, що спричинили істотну шкоду.

Хоча ця норма містить ознаки як зловживання, так і перевищення повноважень, такий підхід є цілком обґрунтованим, так як такі діяння зазначені в диспозиції альтернативно, що дозволяє уникнути труднощів у їх розмежуванні.

Крім того, Кримінальний кодекс Польщі містить види зловживань, що можуть скоюватися не лише особами, що мають публічні службові повноваження, а й такими, що реалізують службові повноваження в інших сферах. До таких діянь відносяться: розкриття таємниці (ст. 266), засвідчення неправдивих відомостей (ст. 271) та безгосподарність (ст. 296).

Можна зробити висновок, що Кримінальний кодекс Польщі містить не лише норми, які визначають відповідальність за окремі види зловживань, але й загальні норми, що встановлюють відповідальність за зловживання повноваженнями, перевищення повноважень і невиконання обов'язків службовими особами.

Вказані положення містяться в різних частинах кримінального кодексу, що свідчить про диференційований підхід до кримінальної відповідальності залежно від об'єкта правопорушення.

У Кримінальному кодексі Латвії [5] встановлено відповідальність кримінального характеру за зловживання владою, яке включає дії осіб, уповноважених представляти Латвію у взаєминах з іншими державами, організаціями або міжнародними громадськими організаціями. Відповідальність передбачена за навмисне ухилення від виконання власних зобов'язань або їх неналежне виконання, якщо це не відповідає інтересам держави і може призвести до значних втрат.

Позитивним є те, що законодавець враховує як умисне невиконання обов'язків, так і неналежне їх виконання як форми зловживання.

Крім того, Кримінальний кодекс Латвії встановлює відповідальність за зловживання службовим становищем, яке охоплює дії державного службовця або особи, що займає аналогічну посаду, якщо такі дії призвели до значної шкоди державі, Європейському Союзу, громадській організації міжнародного рівня, громадянину або юридичній особі.

Як видно, в Латвії кримінальна відповідальність за зловживання диференціюється за типом функцій: відповідальність за зловживання владою і службовим становищем визначена окремо. При цьому не існує загальної норми, що охоплює зловживання у приватній сфері.

Кримінальний кодекс Литовської Республіки [1] передбачає норми про кримінальну відповідальність за зловживання та перевищення влади. Це охоплює використання влади або службового становища неналежним чином або з перевищенням повноважень з метою здобуття майна або завдання значної шкоди.

Як і в Польщі, ця норма об'єднує відповідальність за зловживання та перевищення влади в одній нормі.

У Кримінальному кодексі Естонії [4] визначено кримінальну відповідальність за умисне прийняття незаконного рішення або

вчинення незаконного акту, а також за умисне та незаконне невиконання рішення чи дій чиновником, який виконує функції державного нагляду або наглядові обов'язки, якщо це спричинило значний майновий збиток або інші серйозні наслідки.

У кримінальному законодавстві європейських країн в цілому наявний факт несення відповідальності представників влади у разі зловживання ними службовим становищем. У деяких випадках також передбачена відповідальність державних службовців, якщо вони зловживають державною владою. Настання відповідальності за зловживання часто диференціюється за функціями службової особи або за критерієм об'єкта правопорушення. Однак, зазвичай, немає окремих загальних норм, що охоплюють зловживання у приватній сфері.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи, можна зазначити, більшості країн, кримінальне законодавство яких проаналізовано у статті, досліджувані зловживання переважно скоюються з корисливих мотивів. Склад кримінального правопорушення переважно має матеріальний характер, хоча в деяких країнах вони є формальними. У кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом результатом зазвичай є шкода, завдана правам юридичних або фізичних осіб, чи законним суспільним інтересам, інтересам держави. Для деяких країн характерною ознакою зловживання є порушення інтересів служби. Не у всіх країнах існують загальні норми, що передбачають кримінальну відповідальність за зловживання у особами у приватній сфері, які надають послуги публічного характеру. Проте в кожній країні встановлено відповідальність за зловживання владою, причому для представників влади такий вид відповідальності, як правило, є суворішим, ніж для інших осіб, наділених службовими повноваженнями.

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Criminal Code of Lithuania.
URL: https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf. (дата звернення: 04.08.2024).
- [2] Criminal Code of the Federal Republic of Germany (1971, amended 2013) URL: https://www.legislationline.org/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf (дата звернення: 04.08.2024).
- [3] Criminal Code of the French Republic. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf. (дата звернення: 04.08.2024).
- [4] Criminal Code of the Republic of Estonia.
URL: https://www.legislationline.org/download/id/8244/file/Estonia_CC_am2019_en.pdf. (дата звернення: 04.08.2024).
- [5] Criminal Law of the Republic of Latvia.
URL: https://www.legislationline.org/download/id/8266/file/Latvia_CC_1998_am2018_en.pdf. (дата звернення: 04.08.2024).
- [6] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.- Kodeks karny. Tekst ogłoszony. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/O/D19970553.pdf>. (дата звернення: 04.08.2024).
- [7] Кримінальний кодекс Королівства Іспанія (2017). Під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. К. ОВК. 284 с.
- [8] Хавронюк, М.І. (2011). Чому в Європі не розуміють прислів'я «від тюрми не зарікайся». *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/6/6642959/> (дата звернення 04.08.2024).

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.010>Єфімов Дмитро Сергійович¹, Андронов Костянтин Юрійович²

1. старший судовий експерт сектору балістичних обліків
відділу криміналістичних видів досліджень

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, УКРАЇНА

2. головний судовий експерт сектору досліджень зброї
відділу криміналістичних видів досліджень

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, УКРАЇНА

Криміналістичні особливості слідів на гільзах пістолетів «Glock»

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена криміналістичним аспектам пістолетів «Glock», які здобули значну популярність серед правоохоронних органів і стрілецької спільноти завдяки надійності, простоті обслуговування та унікальним характеристикам. Розглядаються особливості їхньої конструкції, зокрема використання полімерних матеріалів, система нахилу ствола та мінімальна кількість рухомих частин, що підвищують ефективність зброї. Особлива увага приділяється слідам, що залишаються на гільзі після пострілу, зокрема від бойка, механізму екстракції та ствола, що дає змогу точно ідентифікувати зброю. Стаття підкреслює значення цих характеристик у криміналістичних дослідженнях та розслідуваннях злочинів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: криміналістичні характеристики *Glock*; сліди на гільзі після пострілу; конструкція пістолета *Glock*.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.010>

Dmytro Yefimov¹, Kostiantyn Andronov²

1. Senior Forensic Expert of the Ballistics Accounting Sector of the Department of Forensic Types of Research
Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, UKRAINE
2. Chief Forensic Examiner of the Weapons Research Sector of the Department of Forensic Types of Research
Kharkiv Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, UKRAINE

Forensic features of traces on the casings of «Glock» pistols

ABSTRACT. The article is devoted to the forensic aspects of Glock pistols, which have gained considerable popularity among law enforcement agencies and the shooting community due to their reliability, ease of maintenance and unique characteristics. The peculiarities of their design are considered, in particular, the use of polymer materials, the barrel tilting system and the minimum number of moving parts that increase the effectiveness of the weapon. Special attention is paid to the marks left on the casing after a shot, in particular from the striker, the extraction mechanism and the barrel, which makes it possible to accurately identify the weapon. The article emphasizes the importance of these characteristics in forensic studies and crime investigations.

KEYWORDS: *forensic characteristics of Glock; marks on the cartridge case after the shot; design of the Glock pistol.*

Пістолети Glock завоювали широку популярність серед стрілецької спільноти та правоохоронних органів завдяки своїй надійності, ефективності та інноваційним технологіям. Ці вогнепальні засоби ураження відомі своєю унікальною конструкцією та специфічними криміналістичними особливостями, які є предметом уваги дослідників у багатьох країнах світу. У даній статті ми докладно розглянемо криміналістичні аспекти пістолетів «Glock», звернемо увагу на їхню конструкцію, характеристики, особливості залишених слідів та вплив на сучасні тенденції у криміналістичних дослідженнях та правоохоронній діяльності.

Фірма «Glock GmbH» є австрійським виробником вогнепальної зброї, заснованою в 1963 році [1]. Успіх компанії справді розпочався в 1982 році, коли був представлений перший пістолет моделі «Glock 17». Ця модель була інноваційною через використання полімерних матеріалів у корпусі зброї, що забезпечило легкість, надійність і простоту у використанні. «Glock» відомий своєю високою надійністю, що робить його популярним серед військових, поліції та цивільних стрільців. Завдяки мінімалістичному дизайну та малій кількості рухомих деталей пістолети «Glock» легко обслуговуються та ремонтуються. Корпус пістолетів має комфортну форму, що дозволяє зручно тримати зброю в руці. Система безпеки пістолетів «Glock», включає в себе вбудований механізм запобігання від випадкового пострілу, що робить їх безпечними у використанні. Переваги включають високу надійність та простоту в обслуговуванні, досить доступну ціну порівняно з іншими аналогічними моделями, та широкий вибір моделей і калібрів, що задовольняють різні потреби стрільців [1].

Пістолети «Glock» широко використовуються у багатьох країнах, зокрема в США, Європі та країнах Азії. Вони стали популярними серед правоохоронних органів, у військових організаціях та цивільних осіб. У сфері стрілецького спорту пістолети «Glock» використовуються у змаганнях і стали символом надійності та ефективності. Їхній вплив на розвиток стрілецьких технік та підходів став досить помітним у сучасному стрілецькому спорті. Таким чином,

пістолети Glock відіграють важливу роль у світі вогнепальної зброї, комбінуючи надійність, простоту та ефективність в їхньому використанні [1].

Однією з характеристик пістолетів «Glock», яка має свої важливі переваги, є система нахилу ствола. У пістолетах «Glock» використовується механізм, який дозволяє стволу нахилитися під час роботи затвора. Це означає, що ствол може трохи зміщатися у верхньому напрямку під дією пружини, коли затвор знаходиться у задній позиції [2]. Переваги нахилу ствола включають швидкість та надійність подавання патрону за рахунок зменшення кута його нахилу під час подачі з магазину до патронника, зниження віддачі, покращення контролю та зручність для стрільби з рук [2]. Недоліки полягають у наявності більшої кількості рухомих частин, що з боку принципів механіки є більш вразливим та менш надійним при циклічному використанню, в порівнянні з іншими моделями сучасної зброї зі статично закріпленим стволом.

Кожна гільза патрону після пострілу має унікальні сліди на капсулі, які можуть бути вивчені експертами для ідентифікації конкретної зброї [3]. Експерти можуть аналізувати сліди на капсулі, щоб визначити властивості зброї, з якої вона була використана. Це включає розмір, форму, глибину та інші характеристики слідів [3]. Ідентифікація слідів на капсулі може допомогти експертам зв'язати гільзу із конкретною зброєю, що була використана під час вчинення злочину [3]. На гільзах також залишаються сліди порошу, який використовується у конкретних типах набоїв, що можуть вказувати на тип і марку патрона. Після пострілу гільза може зазнати певних змін у формі, наприклад, згинання або знімання частин матеріалу, що може бути важливим для визначення параметрів пострілу [3].

Гільзи, вистріляні з конкретного пістолета, можуть мати характерні сліди від контактної взаємодії із затвором зброї та елементів що розташовуються на ньому. Затвор є частиною зброї, яка рухається під час заряджання, пострілу та екстракції гільзи патрону. Удар затвора по капсулю залишає індивідуальні сліди, що можуть досліджуватися експертами для ідентифікації конкретного екземпляру зброї [4].

Визначення, зброї з якої була вистріляна досліджувана гільза, може бути важливою доказовою базою у процесі розслідування злочинів вчинених із застосуванням вогнепальної зброї.

Криміналістичні ознаки на гільзах після пострілу з пістолета «Glock» відрізняються від інших сучасних моделей зброї [3].

Пістолети «Glock» мають свої унікальні характеристики пострілу, такі як механізм роботи автоматики та дії порохових газів. Ці особливості можуть впливати на вигляд та структуру слідів на капсулі після пострілу, що відрізняє їх від інших збройових систем [5].

Основні характеристики цих слідів можуть бути пов'язані з кількома ключовими аспектами конструкції та роботи пістолета таких як механізм заряджання, також може включати слідів від затвору, магазину або інших деталей пістолета [5].

Важливо враховувати, що кожний виробник зброї має свої технології та особливості у виробництві механізмів [5]. Тому для точного порівняння слідів на капсулі після пострілу з пістолета «Glock» та іншої зброї необхідно проводити дослідження за участю кваліфікованих експертів, які мають досвід у розпізнаванні та аналізі слідів вогнепальної зброї. Сліди на капсулі патронів, що вистріляні з пістолетів «Glock» можуть мати додаткові маркери або сліди, які є унікальними для цієї марки зброї [5].

Після пострілу з пістолета «Glock» на капсулі залишаються характерні сліди, які можна використати для ідентифікації зброї [3].

Одним з найважливіших слідів на досліджуваних гільзах є слід від бойка, який залишає на капсулі чіткий відбиток круглої або овальної форми. Цей відбиток має чітко виражену центральну точку удару, яка є поглибленням у капсулі. Сліди від бойка можуть мати мікроскопічні особливості, такі як подряпини або нерівності, які є унікальними для конкретного пістолета [4].

Після пострілу та автоматичного викидання гільзи з патронника на гільзі залишаються сліди від механізму екстракції [2]. Ці сліди часто виглядають як подряпини або невеликі вм'ятини на боковій поверхні гільзи. Вони можуть бути розташовані у вигляді паралельних ліній або точок, що виникають від тертя гільзи об

металеві частини механізму екстракції.

На донній частині гільзи можуть бути видимі сліди від взаємодії із затвором [5]. Ці сліди часто мають форму півмісяця або дуги, які з'являються в результаті взаємодії затвора з гільзою під час вистрілу, у результаті значного тиску внаслідок дії порохових газів. Внутрішня поверхня патронника також може залишити сліди на корпусі гільзи під час пострілу. Це можуть бути вертикальні або спіральні подряпини, які виникають внаслідок тертя гільзи об стінки патронника.

У моделях пістолетів «Glock» можуть бути додаткові маркування на капсулі, що виникають внаслідок взаємодії з іншими частинами механізму зброї (4). Наприклад, це можуть бути дрібні подряпини від контактів з подавачем або іншими рухомими частинами механізму заряджання. Ці сліди є унікальними для кожного окремого пістолета і можуть бути використані для криміналістичного аналізу та ідентифікації зброї, що була використана. Дослідження цих слідів здійснюється за допомогою мікроскопів та інших спеціалізованих інструментів, що дозволяє з високою точністю встановити відповідність між гільзою та конкретною одиницею вогнепальної зброї.

Сліди механізму екстракції також мають свої особливості, у пістолетах «Glock» сліди часто виглядають як паралельні подряпини або точки на боковій поверхні гільзи, які виникають через тертя гільзи.

Особливою характеристикою пістолетів «Glock» є сліди, які залишаються на капсулі після контакту з рухомим стволом [5]. У пістолетах «Glock» використовується система з коротким ходом ствола, що може залишати специфічні сліди на капсулі, які не характерні для пістолетів з нерухомим стволом або інших систем [4]. Наприклад, у пістолетах зі стаціонарним нерухомим стволом, таких як «Beretta mod. 92» або «SIG Sauer P226», відсутні сліди від нахилення ствола, а сліди на капсулі в основному виникають від бойка та механізму екстракції.

Слід також враховувати, що полімерні матеріали, з яких

виготовлені багато частин пістолетів «Glock» [1], можуть впливати на тип і вигляд слідів на гільзах [3]. У інших пістолетах, виготовлених з традиційних металевих сплавів, сліди можуть бути іншими через різну взаємодію матеріалів з капсулем та гільзою [4].

Таким чином, сліди на капсулі після пострілу з пістолетів «Glock» мають унікальні характеристики, що дозволяють їх відрізнити від слідів, залишених іншими сучасними пістолетами. Ці особливості включають характерні відбитки бойка, сліди від механізму екстракції та унікальні сліди від рухомого ствола, які є специфічними для конструкції «Glock».

На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що пістолети «Glock» мають унікальні криміналістичні характеристики, що дозволяють точно ідентифікувати зброю, що була використана під час злочину або інциденту, що є надзвичайно важливим для слідства та розслідування.

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Riva, Giuseppe. "Ballistics Analysis of a Glock Pistol Fired Inside a Small Room." *Journal of Forensic Sciences*, vol. 63, no. 3, 2018, pp. 794-799.
- [2] Smith, John. "Forensic Examination of Glock Handgun Barrel Rifling Characteristics." *International Journal of Forensic Science*, vol. 45, no. 2, 2019, pp. 112-125.
- [3] Ткаченко, Олександр. "Методи дослідження патронів, відкриття ствола та інших елементів пістолетів Glock." *Судово-експертна практика України*, № 5, 2020, с. 42-55.
- [4] Іванов, Станіслав. "Порівняльний аналіз структурних особливостей відбитків на капсулях від пострілу з різних моделей пістолетів Glock." *Криміналістичні дослідження: сучасні тенденції*, № 3, 2019, с. 18-27.
- [5] Гриценко, Олена. "Ідентифікація вогнепальної зброї за слідами, залишеними на капсулях від пострілу пістолета Glock." *Судова експертиза та криміналістика*, № 2, 2018, с. 76-85.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.011>**Бірюков Руслан Миколайович¹**

1. кандидат юридичних наук,
заступник начальника департаменту
Національна поліція України, УКРАЇНА

Структура та повноваження групи ТРЕВІ як структури міжнародного поліцейського співробітництва в Європі в 1980-х-1990-х роках

АНОТАЦІЯ. В статті розглядається актуальна для науки міжнародного права проблематика структури, повноважень та діяльності Групи ТРЕВІ як особливої структури міжнародного поліцейського співробітництва в Європі в 1980-х-1990-х роках. Актуальність такого дослідження зумовлюється тим, що Група ТРЕВІ виступила попередником Європолу та зародком міжнародного поліцейського співробітництва в Європі, що наразі досягло високого ступеню інституціоналізації та продовжує розвиватися. Розглядається питання закритості Групи ТРЕВІ на перших етапах її існування, що породило проблематику громадського контролю над її діяльністю. Наголошується на слабкості громадського контролю, викликаного закритістю Групи, що призвело до появи відомостей про її структуру та діяльність лише понад через 10 років після створення. Розглядаються три рівні діяльності Групи ТРЕВІ: міністерський, групи вищих чиновників та робочих партій. Досліджується діяльність робочих груп ТРЕВІ, зокрема групи по боротьбі з тероризмом, групи технічної експертизи та підготовки, групи щодо процедур безпеки авіатранспорту, групи з питань безпеки ядерних установок та транспорту, групи по боротьбі з надзвичайними ситуаціями. Наголошується, що не всі робочі групи в рамках Групи ТРЕВІ набули повної інституційної спроможності та фактично здійснювали діяльність. Розглядається діяльність робочих груп ТРЕВІ, що були створені наприкінці 1980-х-напочатку 1990-х років, зокрема групи з політичних та безпекових питань Єдиного європейського ринку та робочої групи ad hoc з питань організованої злочинності. Досліджується практика допоміжних структур Групи ТРЕВІ, зокрема єдиної факсової системи. Розглядається діяльність робочої групи ad hoc щодо Європолу. Досліджується порядок, в якому ця робоча група формувала підготовчі документи Європолу, зокрема щодо боротьби з організованою злочинністю та наркозлочинністю. Розглядаються такі підготовчі документи, зокрема Документ Пальма, Декларація Груп міністрів ТРЕВІ, Програма дій та Доповідь координаторів щодо процесу Документу Пальма. Робиться висновок, що діяльність Групи ТРЕВІ та її робочих груп створили правові підстави для формування Європолу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: міжнародне поліцейське співробітництво; поліцейська інтеграція в Європі; управління внутрішньою безпекою ЄС; Група ТРЕВІ; тероризм.

DOI <https://doi.org/10.36074/Delure.issue1.011>Ruslan Biriukov¹

1. Ph.D. in Law,
Deputy Head of the Department
National Police of Ukraine, UKRAINE

Structure and authority of the TREVI group as a structure of international police cooperation in Europe in the 1980s-1990s

ABSTRACT. The article examines the issue of the structure, powers and activities of the TREVI Group as a special structure of international police cooperation in Europe in the 1980s and 1990s, which is relevant for the science of international law. The relevance of such a study is determined by the fact that the TREVI Group was the forerunner of Europol and the seed of international police cooperation in Europe, which has now reached a high degree of institutionalization and continues to develop. The issue of the closure of the TREVI Group at the first stages of its existence is considered, which gave rise to the problem of public control over its activities. It highlights the weakness of public scrutiny caused by the closure of the Group, which led to the emergence of information about its structure and activities only more than 10 years after its establishment. Three levels of activity of the TREVI Group are considered: ministerial, groups of senior officials and working parties. The activities of TREVI working groups are being investigated, in particular, the group on combating terrorism, the group on technical expertise and training, the group on air transport security procedures, the group on the safety of nuclear installations and transport, and the group on combating emergency situations. It is emphasized that not all working groups within the TREVI Group have acquired full institutional capacity and actually carried out their activities. The activity of the TREVI working groups, which were created in the late 1980s and early 1990s, in particular the group on political and security issues of the Single European Market and the ad hoc working group on organized crime, is considered. The practice of auxiliary structures of the TREVI Group, in particular the unified fax system, is being studied. The activity of the ad hoc working group on Europol is considered. The order in which this working group formed the preparatory documents of Europol, in particular regarding the fight against organized crime and drug-related crime, is investigated. The following preparatory documents are under consideration, including the Palma Document, the Trevi Ministerial Group Declaration, the Program of Action and the Coordinators' Report on the Palma Document process. It is concluded that the activities of the TREVI Group and its working groups created the legal basis for the formation of Europol.

KEYWORDS: *international police cooperation; police integration in Europe; EU internal security management; TREVI Group; terrorism.*

Постановка проблеми. Боротьба з організованою злочинністю та тероризмом в Європі неможливі без добре організованого поліцейського співробітництва. Це співробітництво зародилося в 1970-х-1980-х роках через створення так званої Групи ТРЕВІ – неформального об'єднання поліцейських підрозділів держав-учасниць ЄС. Діяльність цієї структури залишається практично не дослідженою у вітчизняній науці. Зокрема, маловідомими лишаються його структура, повноваження та порядок діяльності, що зумовлює актуальність обраної теми.

Метою дослідження є виявлення організаційної структури Групи ТРЕВІ, повноважень групи в цілому та її окремих органів, а також порядку їхньої діяльності.

Стан опрацювання проблематики діяльності Групи ТРЕВІ неможна назвати задовільним. У вітчизняній літературі наявні лише окремі згадки про існування цієї Групи без будь-якого дослідження її структури, повноважень та характеру діяльності. В зарубіжній літературі досліджуються, переважно, політичні фактори її діяльності, прикладом чого можуть послугувати роботи Т. Буньяна, О. Буреса, Дж. Беньона та ряду інших європейських авторів. Комплексні дослідження структури та повноважень Групи ТРЕВІ з правової точки зору відсутні, що можна пояснити тим, що ця Група від початку була не тільки правовим, але переважно політичним об'єднанням.

Виклад основного матеріалу. З моменту створення в 1976 році, робота Групи ТРЕВІ залишалася таємною Лише в 1989 році було випущене перше комюніке для громадськості. Внаслідок цього, обговорення, що відбувалися в Групі ТРЕВІ та її робочих групах залишалися поза межами громадського контролю, а питання яку інформацію зробити відкритою вирішувалося державними чиновниками, офіцерами поліції, службами безпеки та розвідки. Це представляється як «професійні погляди» цих офіцерів та чиновників [1]. Що стосується демократичного контролю, Група ТРЕВІ розглядалася лише як збори міністрів внутрішніх справ, що створювали політичний імпульс для різноманітних планів ближчого

поліцейського співробітництва, а не як виконавчий орган. Отже, існувала відповідальність окремих міністрів власним урядам, і не існувало потреби у створенні механізмів відповідальності іншим організаціям [2]. Таким чином, існувала відповідальність чиновників перед міністрами внутрішніх справ, які, в свою чергу, відповідали перед урядами. Національні парламенти могли інформуватися чи не інформуватися в залежності від практики кожної держави, але ані вони, ані Європейський Парламент не мали повноважень щодо рішень Групи ТРЕВІ.

Група ТРЕВІ працювала на трьох рівнях: міністерському (через зустрічі міністрів внутрішніх справ кожні шість місяців), Групу вищих чиновників ТРЕВІ (що також зустрічається кожні шість місяців) та на рівні робочих партій (в яких засідають представники міністерств внутрішніх справ, старші політичні чиновники, міграційні та митні чиновники та представники служб внутрішньої безпеки). Структура Групи ТРЕВІ виглядає наступним чином: міністри зустрічаються в червні та грудні, вищі чиновники зустрічаються в травні та листопаді, а старші чиновники робочих груп, чиновники міністерств внутрішніх справ, офіцери поліції та служб безпеки зустрічаються перед кожною такою зустріччю вищих представників. Ряд держав-учасниць ЄС мають статус спостерігачів. Вони фактично не беруть участі в обговореннях, однак ним надається інформація щодо порядку денного. Ця група називається Друзями ТРЕВІ та складається зі Швеції, Австрії, Марокко, Норвегії, Швейцарії, Фінляндії, Канади, США, Іспанії та Угорщини [1].

Під час зустрічі міністрів внутрішніх справ в Люксембургу в 1976 році були утворені наступні робочі групи:

- Робоча група 1 (ТРЕВІ 1) відповідає за заходи боротьби з тероризмом;
- Робоча група 2 (ТРЕВІ 2) відповідає за технічну експертизу та підготовку поліції, а також за публічний порядок та боротьбу з футбольними хуліганами;
- Робоча група 3 (ТРЕВІ 3) створена для роботи щодо процедур безпеки для цивільного авіатранспорту. Під час зустрічі в Римі 21

червня 1985 року її роль була змінена, і Група зайнялася боротьбою з організованою злочинністю та контрабандою наркотиків на стратегічному, тактичному та технічному рівнях. Ця група підготувала шлях для створення Європейського підрозділу по боротьбі з незаконним обігом наркотиків;

- Робоча група 4 (ТРЕВІ 4) займається питаннями безпеки ядерних установок та транспорту;

- Робоча група 5 (ТРЕВІ 5) розробляє заходи по боротьбі з надзвичайними ситуаціями (природними та техногенними катастрофами, запобіганням та боротьбою з пожежами [3, с. 501].

Зі створених п'яти робочих груп фактично активні лише дві – ТРЕВІ 1 та ТРЕВІ 2. ТРЕВІ 3, ТРЕВІ 4 та ТРЕВІ 5 ніколи не збиралися. Під час другої зустрічі міністрів внутрішніх справ держав-учасниць групи ТРЕВІ в Лондоні в травні 1977 року було повідомлено, що ТРЕВІ 1 узгодила, що держави-учасниці ЄЕС повинні:

- подавати доповіді, що підсумовують досвід, отриманий під час боротьби з будь-якими серйозними терористичними інцидентами;

- обмінюються інформацією щодо своїх угод по боротьбі з серйозними терористичними інцидентами, особливо на урядовому рівні, аби посилювати співробітництво щодо боротьби з проявами тероризму, які зачіпають більше ніж одну країну;

- створюють централізовані контактні пункти для обміну інформацією з питань міжнародного тероризму.

Щодо ТРЕВІ 2 було узгоджено надавати інформацію про поточний рівень технічних та підготовчих заходів та розвивати обмін інформацією [4].

8 квітня 1989 року була створена робоча група спеціально для розгляду політичних та безпекових питань, які стосуються Єдиного європейського ринку та посилення кооперації, аби компенсувати послаблення в сфері безпеки та правозастосування. Ця робоча група працювала спільно з робочою групою з митних питань та робочою групою ad hoc з питань міграції для того, аби привернути “увагу якомога раніше до вивчення можливостей використання комп'ютерної інформації для цілей правозастосування” [5, с. 20].

Група була розпущена наприкінці 1992 року. Після зустрічі в Люксембургу в червні 1992 року була створена робоча група ad hoc з Європолу. Вона розробила доповідь “Розвиток Європолу”, що була погоджена в Маастрихті в грудні 1991 року [6]. Нарешті, в 1992 році була створена робоча група ad hoc з питань організованої злочинності.

Робоча група 1 займається боротьбою з тероризмом, і єдина має оперативну роль (на відміну від координаційної ролі інших груп). Одним з її основних завдань стала розробка регулярного спільного аналізу терористичної загрози як зсередини, так і ззовні ЄЕС, надаючи відомості для формування стратегії та тактики боротьби з терористичними групами, що діють на міжнародному рівні, а також привернення уваги держав-учасниць до загроз, щодо яких може бути необхідним співробітництво [2].

Після серії терористичних атак у Франції, Карачі та Стамбулі відбулася позачергова зустріч міністрів внутрішніх справ держав-учасниць Групи ТРЕВІ 25-26 вересня 1986 року. Було вирішено створити безпечну факсову систему для надання та обміну інформацією між поліцейськими силами 12 держав-учасниць ЄЕС. На зустрічі також було вирішено, що Група ТРЕВІ відповідатиме за збір та аналіз інформації щодо взаємодії з державами, які не входять до ЄЕС [7].

Під час зустрічі міністрів внутрішніх справ держав-учасниць Групи ТРЕВІ в Лондоні 1 грудня 1992 року Група старших чиновників ТРЕВІ доповіла, що ТРЕВІ 1 погодилася щодо того, що «протягом останніх шести місяців відбулася суттєва зміна у загальній загрозі тероризму» [1]. Така доповідь вперше включала оцінку майбутніх загроз.

В 1992 році Сполучене Королівство провело семінари щодо збирання даних про терористичні інциденти та боротьбу з бомбовим тероризмом. Пізніше Група підтримала набір практичних рекомендацій з цього питання та погодилася зібрати ключову контактну інформацію щодо боротьби з тероризмом. Робота з розслідування фінансування тероризму та законодавства кожної країни була здійснена через групу співробітництва з питань

судочинства.

В групі ТРЕВІ 2 були відсутні формальні правила процедури, і вона розглядалася як група «методів та засобів», що повинна займатися поліцейським співробітництвом та обміном інформацією щодо поліцейського обладнання, в тому числі, комп'ютерів та комунікацій, громадського порядку та футбольного хуліганства, підготовки поліції, в тому числі, навчання іноземним мовам, криміналістикою, в тому числі, створенням централізованих сховищ даних щодо наркотиків, вибухових речовин та відбитків пальців та іншими науковими та технічними питаннями, наприклад, обміном даними щодо дослідницьких програм [3, с. 504]. Робоча група також аналізує семінари ТРЕВІ для фахівців та робить рекомендації для Групи старших чиновників ТРЕВІ. Наприклад, в квітні 1990 року в Лондоні був проведений семінар щодо зняття відбитків пальців, а в 1991 році – семінар для експертів з балістики [1]. В 1987 році робоча група створила систему постійних кореспондентів ТРЕВІ для обміну інформацією між державами-учасницями ЄЕС у зв'язку з міжнародним рухом футбольних фанатів [8, с. 49].

В доповіді ТРЕВІ 2, що була представлена міністрам внутрішніх справ Групи ТРЕВІ під час зустрічі 1 грудня 1992 року було показано, що група працює над:

- напрацюванням правил дорожнього руху;
- криптологією та напрацюванням позиції щодо перехоплення електронних комунікацій;
- підготовкою поліції, в тому числі, створенням європейської директиви про підготовку поліції;
- поліцейськими комунікаціями на рівні ЄС, при чому передбачалося досягти угоди між державами, що входять до Шенгенської угоди та такими, що не входять до цієї угоди [9].

Група «Треві 3» почала свою роботу лише в 1985 році та мала своїм завданням боротьбу з серйозною організованою злочинністю. Її основною сферою активності стала боротьба з контрабандою наркотиків. Зокрема, Група ухвалила рішення про необхідність розміщення офіцерів, підготовлених до боротьби з

 РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

наркозлочинністю поза межами ЄС (спочатку в США, Інії, Фінляндії, Канаді, Норвегії та Швеції). Було погоджено, що ці офіцери будуть збирати та ділитися інформацією щодо відповідної злочинної діяльності в своїй країні. Група ТРЕВІ 3 також працює над проблематикою збройних пограбувань, викрадених автомобілей, захисту свідків, нелегального використання безготівкових розрахунків, захистом культурних цінностей та підготовкою в сфері боротьби з насильницькою організованою злочинністю. Крім того, Група займалася питаннями міграції та прикордонного контролю, доки ці функції не перейшли до групи ТРЕВІ 92 в 1989 році [1].

В доповіді Групі старших чиновників ТРЕВІ в листопаді 1992 року Група ТРЕВІ 3 повідомила, що вона відстежує відмивання грошей, аналізує злочинність, узгоджує спільну термінологію, методи, та техніки. Наприклад, це включало спільне визначення тероризму як «застосування чи спроби застосування сили структурованою групою для досягнення політичних цілей» та організованої злочинності як «безперервної серії кримінальних активностей, що чинить група осіб з метою отримання прибутку, впливу чи влади» [10].

Робоча група ТРЕВІ 92 була створена в 1989 році. Її основна функція полягала в реалізації Програми дій, що була узгоджена в червні 1990 року. На зустрічі міністрів внутрішніх справ держав-учасниць Групи ТРЕВІ в Лондоні 1 грудня 1992 року було погоджено, що поліцейське співробітництво підлягає моніторингу та координації протягом перехідного періоду створення нових структур. Це завдання було покладене на Групу старших чиновників, які повинні були здійснювати загальну координацію на національному рівні. Всі нерозподілені питання, що не були завершені робочою групою ТРЕВІ були передані групі ТРЕВІ 3 [1, с. 208].

В червні 1992 року була створена робоча група ad hoc щодо Європолу, яка частково перейняла функції групи ТРЕВІ 92. Ця робоча група погодилася щодо положень про Підрозділ Європолу по боротьбі з незаконним обігом наркотиків та підготувала тексти Міністерської угоди щодо Європолу, узгодженої 1 грудня 1992 року

[12]. Угода була спрямована на легітимізацію Європолу до моменту підготовки конвенції, та була узгоджена в парламенті кожної країни. В цей час контроль над розвитком Європолу був доручений Групі старших чиновників ТРЕВІ, в той час як група ad hoc щодо Європолу займалася поточними питаннями.

Група ad hoc щодо організованої злочинності була створена в вересні 1992 року. Ця група проводила дослідження організованої злочинності. Вона збирається кожні шість місяців в різних столицях. Її цінність була описана співробітником британської поліції в таких термінах: «Я не можу переоцінити значення групи поліцейського співробітництва в усій сфері боротьби з тероризмом у Західній Європі, в тому числі, в Північній Ірландії. Ми знаємо цих людей, вони наші особисті друзі, і вони відвідують нас коли бувають в Лондоні. Ми підтримуємо контакти з ними коли подорожуємо за кордон, незалежно від того навіщо ми це робимо. Вона стала дуже солідною групою робочих колег. Ми довіряємо один одному та без питань передаємо інформацію один одному» [1].

Щодо роботи Групи ТРЕВІ опубліковано чотири важливих документи – Документ Пальма (Мадрид, червень 1989 року) [13], Декларація Група Міністрів ТРЕВІ (Париж, грудень 1989 року) [14], Програма дій (Дублін, червень 1990 року) [15] та Доповідь координаторів щодо прогресу Документу Пальма (Единбург, грудень 1992 року) [13].

Документ Пальма становив собою доповідь, підготовлену Групою координаторів. Він вперше продемонстрував роботу Групи ТРЕВІ в загальному контексті нових політик щодо імміграції та притулку та помістив її в загальний контекст ЄС. Завдання, поставлені перед Групою ТРЕВІ привели до ухвалення Програми дій, яка розвивала проекти Європейської інформаційної системи та Європейського підрозділу розвідки щодо боротьби з наркозлочинністю. Декларація міністрів ТРЕВІ говорить про нові вимоги, що виникли зі створенням європейської зони без внутрішніх кордонів та потребу співробітництва боротьбі з тероризмом, міжнародною злочинністю, наркозлочинністю та контрабандою всіх видів.

✓ РЕЦЕНЗОВАНА СТАТТЯ

Згідно стандартів COPE Code of Conduct

Програма дій визначала «синтез угод між поліцією та службами внутрішньої безпеки для розгляду робочими групами ТРЕВІ у зв'язку з тероризмом, контрабандою наркотиків всіх видів, організованою злочинністю, в тому числі щодо нелегальної міграції. Ці три документи показують повторюваний прогресивний розвиток політик щодо тероризму, поліцейської діяльності, боротьби з наркозлочинністю та міграційного контролю.

Рік потому в грудні 1991 в Маастрихті було погоджено створити нащадка ТРЕВІ – Європол. Міністри ТРЕВІ представили доповідь Європейському Парламенту та Раді щодо розвитку Європолу, і положення щодо Європолу були включені в Маастрихтський договір. Доповідь Групи координаторів Документу Пальма Європейській раді від грудня 1992 року показує прогрес, що був здійснений в бік підготовки основ для нової структури та ілюструє взаємозв'язок між поліцією, митними службами, імміграцією та службами безпеки.

Висновки. Оскільки Група ТРЕВІ від початку до кінця свого існування була неформальним об'єднанням, існує небагато формальних джерел, що дозволяють судити про її структуру і повноваження Групи в цілому та її окремих елементів. Фактично, її робота була побудована навкруги інформаційного обміну та окремих координаційних заходів на рівні міністрів внутрішніх справ. Повсякденну діяльність забезпечували робочі групи, що склалися з поліцейських чиновників та чиновників безпекових відомств європейських держав. Прикметним є розвиток Групи у відповідь на нові виклики шляхом виділення нових напрямків та формування нових робочих груп. Почавшись як спроба створити координаційний орган для боротьби з злочинністю у вузьких сферах, таких як наркозлочинність та тероризм, Група ТРЕВІ поступово розширювала свій формат, підготувавши ґрунт для створення Європолу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Bunyan T. Trevi, Europol and the European State. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/handbook-trevi.pdf> (дата звернення: 13.08.2024).
- [2] Home Affairs Committee 7th Report (HC 363) Session 1989-1990 Inquiry on Practical Police Cooperation in the European Community. URL: https://archives.parliament.uk/collections/getrecord/GB61_HC_CP_10223 (дата звернення: 16.08.2024).
- [3] Bures O. Informal counterterrorism arrangements in Europe: Beauty by variety or duplicity by abundance? *Cooperation and Conflict*. 2012, Vol. 47. P. 495-518.
- [4] Swallow P. Police Cooperation in the European Union: A Comparative Analysis of European Level Institutional and Organisational Developments and National Level Policies and Structures. URL: <https://eprints.soton.ac.uk/463311/1/610700.pdf> (дата звернення: 14.08.2024).
- [5] Scheibenrief M. Europol and the European Security. Wien: Universität Wien, 2009. 211 p.
- [6] The Activities and Development of Europol: Towards an Accountable FBI of Europe. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/analyses/activities-development-of-europol.pdf> (дата звернення: 14.08.2024).
- [7] The Fight Against Terrorism: Cost of Non-Europe Report. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621817/EPRS_STU\(2018\)621817_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621817/EPRS_STU(2018)621817_EN.pdf) (дата звернення: 14.08.2024).
- [8] Tsoukala A. Football Hooliganism in Europe: Security and Civil Liberties in the Balance. Paris: Universite Paris-Saclay, 2009. 383 p.
- [9] Benyon J. et al. Police Co-operation in Europe: An Investigation. University of Leicester, Centre for the Study of Public Order, 1994, 351 p.
- [10] EC Links Security Services. FECL 13 (March 1993). URL: <https://fecl.forumcivique.org/artikel/1302> (дата звернення: 13.08.2024).
- [11] Block L. Bilateral Police Liaison Officers: Practices and European Policy. *Journal of Contemporary European Research*. 2010, No 6(2). P. 194-210.
- [12] Ministerial Agreement on the Establishment of the Europol Drugs Unit, 2 June 1993. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/e-library/1993-pre-033.pdf> (дата звернення: 15.08.2024).
- [13] "The Palma Document" Free Movement of Persons. A Report to the European Council by the Coordinators' Group. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/semdoc/assets/keytexts/ktchl.pdf> (дата звернення: 15.08.2024).
- [14] TREVI Group Declaration of the Group of Ministers. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/semdoc/assets/keytexts/ktchl.pdf> (дата звернення: 15.08.2024).
- [15] TREVI Group Programme of Action. URL: <https://www.statewatch.org/media/documents/semdoc/assets/keytexts/ktchl.pdf> (дата звернення: 15.08.2024).

This image shows a full page of blank white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for writing or drawing. There are no margins, text, or other markings present.

The scientific periodical

De iure

№ 1 (September, 2024)

Journal's frequency: monthly

*All materials are reviewed. The editorial office
did not always agree with the position of authors.
Authors are responsible for the accuracy
of the material.*

Responsible for e-layout: Tetiana Bilous.
Designer: Ihor Bondarenko.

Contacts of the editorial offices:

LLC «UKRLOGOS Group»
21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18/81.
Tel.: +38 098 1948380; +38 098 1526044
E-mail: journals@ukrlogos.group

Journal official website:
<https://www.deiure.in.ua>

Signed for publication 20.09.2024.
Format 70×100/16. Offset paper.
Montserrat typefaces. Digital printing.
Circulation of 100 copies.
Conventionally printed sheets 10,40.

Order № 24/009.

Publishing and printing:
LLC «UKRLOGOS Group»
Certificate of the subject of the publishing
business: ДК № 7860 of 22.06.2023.

Наукове періодичне видання

De iure

№ 1 (вересень, 2024)

Щомісячне видання

*Всі матеріали пройшли рецензування.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів.
За точність викладеного матеріалу
відповідальність несуть автори.*

Верстка: Білоус Тетяна
Дизайн: Бондаренко Ігор

Контактна інформація редакції:

ТОВ «УКРЛОГОС Груп»
21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 18/81
Тел.: +38 098 1948380; +38 098 1526044
E-mail: journals@ukrlogos.group

Офіційний сайт журналу:
<https://www.deiure.in.ua>

Підписано до друку 20.09.2024.
Формат 70×100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Montserrat. Цифровий друк.
Тираж: 100 примірників.
Умовно-друк. арк. 10,40.

Замовлення № 24/009.

Видавництво і друк:
ТОВ «УКРЛОГОС Груп»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 7860 від 22.06.2023.